ISBN: 978-90-12-38878-8

Sdu UITGEVERS

Sociaalpsychologische determinanten van strafrechtelijke besluitvorming

Research Memoranda 2012 - nr 1

de Rechtspraak

Raad voor de rechtspraak

Research Memoranda
Nummer 1 / 2012
Jaargang 8

Sociaalpsychologische determinanten van straf-rechtelijke besluitvorming

F.S. ten Velden en C.K.W. de Dreu

Colofon

Raad voor de rechtspraak
Postbus 90613
2509 LP Den Haag

Deze publicatie verschijnt in het kader van het wetenschappelijk onderzoeksprogramma van de Raad voor de rechtspraak. Uitgave daarvan betekent niet dat de inhoud het standpunt van de Raad voor de rechtspraak weergeeft.

Voor leden van de rechterlijke organisatie zijn gratis exemplaren beschikbaar.
Deze kunnen worden besteld bij:
Raad voor de rechtspraak
Secretariaat Directie Strategie & Ontwikkeling
Postbus 90613
2509 LP Den Haag
Tel. (070) 361 97 05
E-mail: researchmemoranda@rechtspraak.nl

De integrale tekst van dit rapport is gratis te downloaden van:
www.rechtspraak.nl/Organisatie/Raad-Voor-De-Rechtspraak
Rubriek: wetenschappelijk onderzoek

Uitgever
Sdu Uitgevers BV, Den Haag

Vormgeving
Corps, Den Haag

Opmaak binnenwerk
Studio Typeface, Lelystad

Oplage
525 stuks

Juli 2012

© Staat der Nederlanden (Raad voor de rechtspraak)
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in een voor anderen toegankelijk gegevensbestand worden opgeslagen of worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Raad voor de rechtspraak. De toestemming wordt hierbij verleend voor het verveelvoudigen, in een gegevensbestand toegankelijk maken of openbaar maken waarvoor geen geldelijke of andere tegenprestatie wordt gevraagd en ontvangen en waarbij deze uitgave als bron wordt vermeld.

F.S. ten Velden
C.K.W. de Dreu

Sociaalpsychologische determinanten van strafrechtelijke besluitvorming

Inhoud

	Essay: Wetenschap als voeding voor rechterlijke beslissingen *Rosa Jansen*	*5*
1	**Inleiding**	*13*
1.1	De startvraag	*13*
1.2	Behandeling van de onderzoeksvragen	*14*
2	**Enkelvoudige en meervoudige rechtspraak: achtergrond en toeleidingscriteria**	*17*
2.1	Regels enkelvoudige en meervoudige rechtspraak	*17*
2.2	Toeleidingscriteria	*18*
2.2.1	Voor- en nadelen meervoudige versus enkelvoudige rechtspraak	*18*
2.2.2	Zaaktoedeling	*19*
3	**Enkelvoudige besluitvorming**	*22*
3.1	Inleiding	*22*
3.2	Het gebruik van cognitieve vuistregels: de rechter als (ir)rationele beslisser	*22*
3.2.1	Beschikbaarheidsheuristiek	*24*
3.2.2	Representativiteitsheuristiek	*26*
3.2.3	Ankers	*29*
3.2.4	Synopsis	*30*
3.3	Omstandigheden die leiden tot meer of minder gebruik van vuistregels: de rol van informatieverwerking	*31*
3.4	Conclusie	*34*
4	**Groepsdynamische processen bij besluitvorming in meervoudige rechtspraak**	*36*
4.1	Meervoudige rechtspraak: informatieverwerking en uitwisseling in groepen	*36*
4.1.1	De fundamenten van groepsbesluitvorming	*36*
4.1.2	Groepen als informatiedelers	*38*
4.2	(Groeps)factoren van invloed op informatieverwerking en uitwisseling	*41*
4.3	Conclusie	*43*
5	**Empirische studies naar besluitvorming in de meervoudige kamer**	*44*
5.1	Interviews met strafrechters	*44*
5.1.1	Rechters opereren in een ‘verborgen-profiel situatie’	*44*
5.1.2	Tijdsdruk, rol van de voorzitter, en afwijkende meningen	*45*
5.2	Experimentele simulaties	*47*
5.2.1	Selectie van strafzaken	*49*
5.3	Studie 1: gambler’s fallacy in de meervoudige kamer	*51*

5.3.1 Deelnemers 52
5.3.2 De procedure 53
5.3.3 Gebruik van de gambler's fallacy heuristiek 54
5.3.4 Tijdsdruk 54
5.3.5 Hypothesen 55
5.3.6 Resultaten en conclusies 56
5.4 Studie 2: fundamentele attributiefout 63
5.4.1 Deelnemers 64
5.4.2 Strafzaak en verdeling van informatie 64
5.4.3 De procedure 66
5.4.4 Gebruik van de fundamentele attributiefout 67
5.4.5 Tijdsdruk 68
5.4.6 Hypothesen 70
5.4.7 Resultaten en conclusies 70
5.5 Studie 3: ankers in individuele en meervoudige besluitvorming 75
5.5.1 Deelnemers 76
5.5.2 De procedure 76
5.5.3 Anker 77
5.5.4 Hypothesen 79
5.5.5 Resultaten en conclusies 79

6 Conclusies en aanbevelingen 83
6.1 Drie hoofdvragen beantwoord 83
6.2 Samenvatting en methodische kanttekeningen 84
6.2.1 Samenvatting van de belangrijkste resultaten 84
6.2.2 Tekortkomingen en vervolgonderzoek 89
6.3 Aanbevelingen 91
6.3.1 Structuur van de meervoudige kamer 91
6.3.2 Overlegcultuur binnen de meervoudige kamer 92
6.3.3 Opleiding tot besluitvormers 94
6.4 Dank 94

Literatuur 95

Over de auteurs 109

Wetenschap als voeding voor betere rechterlijke beslissingen

Rosa Jansen[1]

#Rechter is hot

Zo heet dat in twittertaal als men wil aangeven dat het functioneren van de rechter veelvuldig in de belangstelling staat. Belangstelling van de kant van zowel de media en de politiek als de wetenschap. Over de eerste twee belangstellenden zwijg ik hier; ik ben immers gevraagd om onderstaand onderzoeksverslag in te leiden met een essay. Een gelegenheid dus om enkele persoonlijke gedachten te formuleren rondom of naar aanleiding van het hoofdgerecht. Albert Klijn, voormalig wetenschappelijk adviseur bij de Raad voor de rechtspraak (hierna: de Raad), heeft mij hierbij de nodige (historische) supplementen geboden.

Nog meer vitamines erbij

Het onderhavige rapport voegt extra vitamines toe aan het menu van het beslissingsproces. Het is het eindresultaat van een bijzondere onderzoeksopdracht. Deze onderzoeksopdracht is een specifiek onderdeel van het onderzoekprogramma van de Raad. Dit onderdeel biedt gerenommeerde wetenschappers een meerjarig kader om binnen hun eigen onderzoeksdomein een door de Raad aangereikt thema theoretisch en empirisch te exploreren. De keuze van het thema indiceert het belang van het onderwerp voor de R/rechtspraak. De eerste opdracht had als onderwerp *Maatschappelijke en economische effecten van de rechtspraak* en was verleend aan de rechtseconoom dr. B.C.J. van Velthoven (Universiteit Leiden).

> *De in goede boekwinkels te vinden titels over de complexiteit van het beslissen vanuit psychologisch oogpunt bezien, tonen aan dat de Rechtspraak met de aandacht voor het onderwerp van dit rapport bepaald niet 'out of touch' is.*

Getuigt de eerste bijzondere onderzoeksopdracht van de relevantie van vraagstukken op macroniveau, de onderhavige opdracht doet dat voor het microniveau via het thema *Sociaalpsychologische determinanten van rechterlijke besluitvorming*. Kern van de opdracht was de vraag wat de psychologie leert over de wijze waarop individuen – in het bijzonder rechters – informatie verwerken in hun beslissingsproces. Is de huidige praktijk van toeleiding (enkelvoudig dan wel meervoudig) goed afgestemd op de wetenschappelijke kennis over groepsbesluitvorming? Zijn rechters in een meervoudige kamer "rationeler" in hun informatieverwerking en oordeels- en

1 Rosa H.M. Jansen, voorzitter CvB SSR.

besluitvorming dan in een enkelvoudige kamer? Welke factoren stimuleren de kwaliteit van de besluitvorming in de meervoudige kamer? In de omschrijving van de opdracht werd in dit verband uitdrukkelijk verwezen naar de verschillende structuren die de Rechtspraak kent: de enkelvoudige versus de meervoudige afdoening.

Aandacht voor deze afdoeningsvormen was op zichzelf bezien niet nieuw. De rechtbank Arnhem had in 2007 al bij de Raad aangedrongen op een onderzoek naar de al dan niet gerealiseerde meerwaarde via meervoudige afdoening. Dat heeft geleid tot het in 2010 verschenen rapport *Rechtspreken: samen of alleen* (Research Memoranda 5, jaargang 6). Daarin wordt verslag gedaan van het wettelijk kader, de praktijk van de toedeling van zaken en een inventarisatie van gepercipieerde voor- en nadelen van de beide afdoeningen, zoals te vinden in de literatuur en geuit door rechters als onderdeel van een enquête. Op basis van *common sense* wordt aan het meervoudig rechtspreken meer waarde toegekend; 'Eén rechter is goed, drie is beter'! Het is geen toeval dat vanuit de Raad sedert een aantal jaren de inzet van dit middel wordt gestimuleerd via het stellen van streefnormen als onderdeel van de kwaliteitsnormen. Juist om te voorkomen dat het streven naar efficiency de aandacht voor de kwaliteit zou doen verminderen.

Bij een dergelijk pleidooi voor meervoud wordt wel stilzwijgend uitgegaan van het afwezig zijn van storende omstandigheden vanuit psychologisch perspectief. Dit is begrijpelijk, want die zijn aan de oppervlakte moeilijk zichtbaar hetgeen nader onderzoek des te noodzakelijker maakt. Gelukkige omstandigheid hierbij is dat vanuit dit vakgebied van de psychologie op dit moment een forse kennisinput beschikbaar is. Wie in de boekhandel de afdeling romans voorbijgaat, treft vast en zeker stapels aan met titels als: *Ons feilbare denken* (Kahneman), *Overtuigend bewijs* (Van Koppen), *De ware toedracht* (Derksen) of *Tussen sofa en toga* (Rassin). Ik zou menen dat het verdient dat het onderhavige rapport op die stapels ook een plaats krijgt.

Extra supplementen

Ik zie de enorme waarde en wetenschappelijke merites van onderstaand onderzoek. Maar wat mij betreft is het wel jammer dat er geen onderzoek onder rechters en juridische ondersteuners is verricht. Het is bij studenten gebleven. Voor zover ik heb begrepen, was de inschakeling van rechters aanvankelijk wel beoogd. De medewerking van de strafsector is niet van de grond gekomen. Dit is in mijn ogen een gemiste kans. De toetsing van de feitelijke zittingspraktijk zou zeker nog veel meer inzichten hebben toegevoegd.

Ik denk direct terug aan de situatie enkele jaren geleden toen ik voor eenzelfde afweging stond nadat de rechtspsychologen Crombag en Wagenaar op mijn kamer in de rechtbank Utrecht, gesteund door de toenmalige wetenschappelijk adviseur van de Raad, mij een aantal uren hadden bestookt met hun overwegingen om het raadkamerproces van de meervoudige strafkamers te laten onderzoeken en dan ook nog te laten vergelijken met de beraadslagingen door lekenpanels. Er waren ook toen allerlei redenen te bedenken om te weigeren. Tot op de dag van vandaag ben ik blij dat ik toen als sectorvoorzitter ook zelf enorm nieuwsgierig was naar de resultaten van het onderzoek en de onderzoekers durfde te vertrouwen. Gelukkig werden de rechters in mijn sector op dezelfde manier uitgedaagd en vertrouwden zij mij. Het was de start van een uniek experiment.

> *Als oud-sectorvoorzitter strafrecht denk ik terug aan het moment waarop ik voor eenzelfde afweging stond toen de rechtspsychologen Crombag en Wagenaar [2] mij een aantal uren hadden bestookt met hun overwegingen om het raadkameroverleg van de strafrechters te laten onderzoeken.*

De foto is mooi geworden, we staan er scherp op en de buitenwereld kan zien hoe complex en ook wel kwetsbaar ons beslissingsproces is. En de rechtbank Utrecht (en daarmee ook de Rechtspraak als geheel) heeft lef getoond door mee te werken aan het inzichtelijk maken van het beslissingsproces en uiteindelijk aan de verbetering van de kwaliteit van rechtspraak als geheel. De resultaten van dit onderzoeksrapport zijn mede de basis voor de nieuwe leerlijnen voor strafrechters bij SSR.

Wat brengt ons het onderhavige onderzoek?

Groepen (inclusief meervoudige kamers) presteren lang niet altijd zoals gehoopt, zo leert het onderzoek van De Dreu en Ten Velden. De mechanismen die individuen parten spelen bij het nemen van beslissingen – ze worden in het rapport besproken onder de noemers als 'beschikbaarheidheuristiek', 'representativiteitsheuristiek', de 'fundamentele attributiefout' en het 'ankereffect' – blijken ook het groepsoverleg suboptimaal te kunnen beïnvloeden en soms geldt dat juist nog sterker bij meervoudig genomen beslissingen. Aan die mechanismen zelf valt weinig te sleutelen. De rechter is uiteindelijk zelf gehouden al het nodige te doen om zijn kennis, vaardigheden en persoonlijke eigenschappen, vereist voor een goede ambtsvervulling, in te zetten, te ontwikkelen en te onderhouden. Een brede maatschappelijke ontwikkeling biedt de rechter daarbij de noodzakelijke wijsheid. Via trainingen kan er veel aan gedaan worden om het groepsproces te optimaliseren. Ten slotte kunnen er praktische condities worden gemaakt die het optreden van voormelde mechanismen minder waarschijnlijk maken.

2 W.A. Wagenaar – Utrecht Project, uit: *Met de neus in de boter*, 2011, pag. 109v.

Daarnaast zijn er typische groepsmechanismen die parten kunnen spelen. Op basis van de resultaten van het onderzoek wordt geconcludeerd dat tijdsdruk een aantal nadelige effecten heeft tijdens zowel enkelvoudige als meervoudige besluitvorming. Ten eerste verlaagt tijdsdruk de kwaliteit van de informatie-uitwisseling en verwerking in de meervoudige kamer. Wanneer men tijdsdruk ervaart, wordt vooral informatie uitgewisseld die consistent is met de uitspraak die op basis van de gebruikte vuistregel verwacht wordt, en informatie die vooral bekend is bij alle leden, wat ten koste gaat van ongedeelde, unieke relevante informatie. Ten tweede werkt tijdsdruk het gebruik van foutieve vuistregels in de hand. Daarnaast lijkt tijdsdruk, op basis van de resultaten van onderzoek, een sterkere negatieve invloed te hebben tijdens de meervoudige besluitvorming dan tijdens de enkelvoudige besluitvorming. Als tijdsdruk volgens de in het onderzoek geïnterviewde rechters zo'n grote rol speelt in het huidige raadkamerproces, moet hier snel iets aan gedaan worden. De rechter zal ervoor moeten kiezen om zelf de norm te stellen voor de meervoudige behandeling en hierbij de dialoog te zoeken met de organisatie. Aanpakken in de zin dat de rechter opkomt voor zijn rechterlijk domein, voor zijn professionele norm en daarover ook de dialoog durft te voeren binnen zijn organisatie en onder zijn collega's. Die rechter die verantwoordelijkheid neemt voor de bredere dimensie van zijn eigen beroep, heeft ook het recht om mee te praten. Deze pro-actieve stijl is kenmerkend voor de moderne rechter.

> *Binnen SSR denken wij al enige tijd intensief na over de noodzaak van scholing van (aankomende) rechters op het gebied van cognitieve mechanismen en gedragsprocessen. Zijn er al losse cursussen die aandacht besteden aan aspecten van dit complex, we zijn nu doende om tot een meer geïntegreerde aanpak te komen. De inmiddels al meerdere malen gehouden* summer course *rechterlijke oordeelsvorming, rechtspraak en literatuur, de cursussen 'eigen wijsheidskamer' en de coachende rechter zijn eerste uitvloeisels daarvan.*

De onderzoekers laten het gelukkig niet bij het aantonen van dergelijke effecten. Zij doen een drietal suggesties om het meervoudig beraadslagen in de raadkamer te verbeteren. De *eerste* aanbeveling betreft de organisatie van de meervoudige kamer (MK): beraadslaging na iedere zaak afzonderlijk, meervoudig zitten in eenzelfde samenstelling en vooral meer tijd nemen voor de beraadslaging. Ik denk dat deze aanbevelingen gemakkelijk uitvoerbaar zijn. Wie kan hier tegen zijn, zeker nu de praktische bezwaren overkomelijk zijn in het licht van het veel grotere onderliggende belang van rechtvaardige rechtspraak. Dat de lamicienormen hiervoor geen ruimte zouden bieden, mag geen argument zijn; zo wel, dan kan deze verbeterde werkwijze bij

het vaststellen van de nieuwe normen worden meegenomen. De *tweede* aanbeveling raakt de overlegcultuur in de raadkamer; die zou meer open moeten zijn. Zo zou men er bijvoorbeeld openlijk vooruit moeten kunnen komen hoe men de inhoud van een dossier in de vingers heeft en zou veel meer tegenspraak georganiseerd moeten worden in een raadkameromgeving die op consensus is ingesteld. Niet lezen van een dossier, is volgens mij – zeker gelet op de impact van het werk – geen aanvaardbare optie. Ook zou de rol van de deelnemers, inclusief die van de voorzitter, in de raadkamer veel vaker onderwerp van gesprek moeten zijn via bijvoorbeeld intervisie. Professionele uitwisseling, al dan niet onder begeleiding van een ervaren procesbegeleider, is uiteindelijk de beste manier om tot verbetering te komen. De enige jaren geleden ontwikkelde 'eigen wijsheidskamer', waarbij op locatie gedurende de zitting tussen zaken door aan een bijzondere vorm van intervisie wordt gedaan, vormt hiervoor een goed instrument. Binnen de recent aanvaarde beleidslijn PE-90 moet hiervoor ook genoeg tijd en financiële ruimte te vinden zijn. Bestuurders zouden dit ten volle moeten ondersteunen.

> *Aan aandacht voor ons werken op de vloer vanuit het onderzoeksprogramma van de Raad voor de rechtspraak heeft het de eerste tien jaar niet ontbroken. Natuurlijk was de strafrechter populair, maar de anderen zijn niet vergeten.*

De *derde* aanbeveling betreft mijn eigen 'core business': zorg ervoor dat in de opleiding (toekomstige) rechters terdege bewust worden gemaakt van de psychologische mechanismen bij beslissen. De onderzoekers hebben het over een continue scholing in cognitieve en gedragsmatige processen. Het onderzoek is recentelijk gepresenteerd op de Dag van het Oordeel[3]. De deelnemers vanuit de Rechtspraak waren overtuigd van noodzaak om verder met de bevindingen aan de slag te gaan. SSR heeft die handschoen opgepakt. Binnen SSR denken we daarover al enige tijd intensief na. Zijn er al losse cursussen die aandacht besteden aan aspecten van dit complex, we zijn momenteel doende om tot een geïntegreerde aanpak te komen. Gewerkt wordt aan cursorisch opgezette leerlijnen in zowel de permanente als de initiële opleidingen. Er zijn ook plannen voor een periodieke impuls via de interactieve digitale weg, waarbij nadrukkelijk wordt samengewerkt met de Directie Strategie & Ontwikkeling van de Raad. De informatie in dit rapport vormt daarbij een zeer waardevolle stimulans. Ik heb goede hoop dat de met deze onderzoeksopdracht ingeslagen weg door de Raad voortgezet zal worden. Het initiatief van de Dag van het Oordeel, waarvan het verslag te vinden is op de SSR –website, getuigt daar in elk geval van.

3 Zie voor het verslag www.ssr.nl/events.

De totale menukaart

De omvang van de wetenschappelijke belangstellingvoor de Rechtspraak laat zich goed meten aan de hand van de aandacht voor de rechter in het onderzoeksprogramma van de Raad. Bezien we de oogst van de in deze serie verschenen rapporten dan telt de serie vierendertig (34) uitgaven. Daarvan zijn er acht (8) gewijd aan het inhoudelijk doen en laten van de rechter. Aan aandacht voor ons op de werkvloer van daar uit heeft het niet ontbroken. Natuurlijk, de strafrechter heeft daarbij veel aandacht gekregen (met 5 publicaties), gevolgd door de civiele rechter (2), terwijl twee publicaties een sectoroverstijgend thema hadden. Ook de bestuursrechter is vertegenwoordigd met drie (3) publicaties gewijd aan het grote reorganisatieproject van de belastingrechtspraak. Maar meer nog dan de kwantiteit vormt de inhoudelijke diversiteit aan onderwerpen een graadmeter, dunkt me. De volgende thema's laten zich onderscheiden.

- De **regiefunctie** van de civiele rechter. Dit thema komt aan de orde in: *Zitten, luisteren en schikken* (2008; Janneke van der Linden) en *De goede procesorde in beeld* (2011; Maurits Barendrecht e.a.). Beide studies staan in het teken van de 'moderne' opvatting over de rol van de rechter in de procedure. Het instrumentarium dat de rechter heeft ter bevordering van een goed verlopend proces en de vaardigheden waarover de rechter dient te beschikken, zijn de issues die hier aan bod komen.

- De **punitiviteitskloof**, de mate waarin de strafoplegging door de Nederlandse rechter aansluit bij de opvattingen van de bevolking. *Op de stoel van de rechter* (2006; De Keijser e.a.) en in het vervolg daarop *Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken* (2008; Wagenaar) focussen op het resultaat van het rechterlijk optreden en laten zien dat het minder afwijkt van dat van de gemiddelde burger als deze zich even de tijd van overweging gunt. 'Dat rechters te licht straffen is op drijfzand gebaseerd', zo kopte het dagblad *Trouw* naar aanleiding van de laatste studie. En hier kijk ik nog even wat verder door ook te verwijzen naar het onderzoek van Ruiter & Tolsma *Taakstraffen langs de lat* (in: *Rechtstreeks* nr. 3 2010) en het daarop volgende bredere onderzoek van Ruiter & Tolsma *De burger als rechter* (2011). Als lid van de begeleidingscommissie ben ik nauw betrokken geweest en heb ik daardoor beter zicht gekregen op het draagvlak voor sancties bij burgers. Het is een rapport dat de moeite van het lezen waard is. De staatsecretaris betoogde vlak na het verschijnen ervan 'veel draagvlak onder bevolking voor maatregelen sanctiebeleid' (zoals de invoering van minimumstraffen). In *NRC Handelsblad* van 5 november 2011 stelden de betrokken onderzoekers dat Nederlanders juist radicaal van mening verschillen: "Van breed draagvlak voor strenger straffen en dus voor het beleid van de staatssecretaris is geen sprake", aldus het commentaar van de

onderzoekers op het door het departement verspreide persbericht bij de verschijning. Anders dan wel wordt gesuggereerd blijkt dat de taakstraf niet per definitie als een ontoereikende straf wordt afgedaan door de Nederlandse bevolking. Het gaat om de juiste maatvoering.

- Nauw aansluitend bij het vorige thema is de kwestie of de strafrechter zich **houdt aan de wettelijke normen** bij de straftoemeting dan wel zich daaraan onttrekt. Het tv-programma Zembla beweerde anno 2007 het laatste met de stelling: een taakstraf voor een moord is staande praktijk. Het onderzoek *Moord, doodslag, taakstraf?* (2008; Klijn e.a.) toonde de onjuistheid van die bewering aan. Zelf ben ik als geïnterviewde in dit programma en als voorzitter van het Landelijk Overleg van Voorzitters van Strafsectoren (hierna: LOVS) nauw bij deze uitzending en het vervolgonderzoek betrokken geweest. Ondanks de evidente onjuistheid van de stelling van Zembla wenste de wetgever de rechter te corrigeren door het toepassingsbereik van de taakstraf in te perken. Jensma deed die wetgeving onlangs af als "onnodige papierverspilling, uitgelokt door gebrekkige journalistiek" (*NRC Handelsblad* 28/29 april 2012). Geheel juist, maar de verkeerde signaalwerking van dit soort gelegenheidswetgeving lijkt mij toch ernstiger.

- De zorg voor de **rechtseenheid** staat in vele beleidsstukken van de Raad verwoord. In lijn daarmee is het feit dat via onderzoek bezien is wat de praktijk is en of die aanleiding tot zorg geeft. Het onderzoek van de raadsmedewerkers Van Tulder & Diephuis (2007) *Afgewogen straffen* – een analyse van de betekenis van de Databank Consistente straftoemeting – laat zien dat rechtseenheid bij geweldsmisdrijven beter gerealiseerd lijkt te worden dan bij zware drugs- en vermogensmisdrijven. De auteurs pleiten voor een meer systematische vulling van de database en doen concrete voorstellen voor een optimalisering van het gebruik ervan.

- De wijze van **wegen van daad, dader en omstandigheden** – de core business van het werk als strafrechter – krijgt aandacht in twee geheel verschillend opgezette studies. In *Gelet op de cultuur* (2007; Van Rossum) wordt de – overigens naar het oordeel van die auteur vaak geslaagde – worsteling met de lastige omstandigheid van verschil in culturele achtergrond geschetst in vijf (strafrechtelijke, familierechtelijke en arbeidsrechtelijke) zaken. Een niet minder lastige omstandigheid vormt de kans op recidive. Op welke wijze in de straftoemeting daarmee rekening wordt gehouden wordt zichtbaar in *Recidive en straftoemeting* (2011; Van Wingerden e.a.). De vaak geuite vrees over het ontstaan van risicojustitie lijkt vooralsnog voorbarig.

- Kwaliteit in beslissen, daar gaat het rechterlijk werk natuurlijk in de kern om. Ook in het kader van de laatste visitatie van de Rechtspraak (2010) vormde de kwaliteit van uitspraken een belangrijk thema. Een van de manieren om dit fenomeen in beeld te brengen is te kijken naar **het beslissingsproces** en de bouwstenen daarbinnen. De al eerder genoemde studie van Wagenaar – *Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken* – bracht de verankeringsstructuur van bewijsbeslissingen (en straftoemeting) kwantitatief, maar vooral kwalitatief naar voren. Dat leken iets vaker onveilige ankers gebruikten dan de strafrechter doet niet af aan de voor ons meer van belang zijnde constatering dat wij ook nogal eens 'onveilig bewijzen'. Dat beeld herken ik ook in de experimentele statistische studie van Van Dijk & Sonnemans: *Kansrekening en strafrechtspraak* (in: *Rechtstreeks* 2009 -4). In moeilijke zaken blijkt het qua bewijsbeslissingen nogal eens fout te gaan onder andere door te grote snelheid en te weinig consistentie in motivering.

Al met al toont bovenstaand onderzoeksoverzicht, nu aangevuld met onderstaand rapport van De Dreu en Ten Velden, een kleurrijk palet aan bevindingen, waarvan het belang voor de Rechtspraak groot is. Van harte ondersteun ik dan ook de zinsnede uit de brief die de voorzitter van de Raad op 8 mei 2012[4] stuurde aan 'de wetgever' waarin expliciet gevraagd wordt dat er bij wetgeving "rekening wordt gehouden met feiten en inzichten uit wetenschappelijk onderzoek". Maar wellicht moeten wij rechters onszelf ook de maat nemen met de vraag of wij wel voldoende gebruikmaken van dit wetenschappelijk reservoir. Navraag bij mijn collega's toont aan dat deze onderzoeksrapporten vaak beperkt gelezen worden. Ook al zou een praktische vertaling in elk wetenschappelijke onderzoek de bruikbaarheid aanzienlijk vergroten, dit ontslaat naar mijn mening de individuele rechter er niet van om van de inhoud kennis te nemen en zelf tot een vertaling voor de praktijk te komen. Een dergelijke permanente nieuwsgierigheid maakt deel uit van de kernwaarden (de morele competenties) van het rechterschap. Elke rechter zou het belangrijk moeten vinden om deze te blijven ontwikkelen en onderhouden. Gebruik van wetenschappelijk onderzoek hoort bij het continue bewijs leveren dat het ertoe doet, waarmee wij ons bezighouden.

Aan de slag dus.

4 Aanbiedingsbrief 'Rechtspraak 2015' van de voorzitter van de Raad voor de rechtspraak, gedateerd 8 mei 2012 en gericht aan de politiek om aan te geven waar de Rechtspraak haar prioriteiten wil leggen.

1 Inleiding

In opdracht van de Raad voor de rechtspraak is door onderzoekers van de Afdeling Psychologie van de Universiteit van Amsterdam onderzoek uitgevoerd naar sociaalpsychologische determinanten van het beslissingsproces in de enkelvoudige en meervoudige strafrechtspraak. In dit hoofdstuk wordt eerst de centrale vraagstelling besproken. Vervolgens komen de onderzoeksvragen aan de orde, en er wordt afgesloten met een paragraaf waarin aangegeven wordt hoe en op welke plek in dit rapport antwoord gegeven wordt op de specifieke onderzoeksvragen.

1.1 De startvraag

In Nederland worden strafzaken toegewezen aan een enkelvoudige, of aan een meervoudige kamer. In de enkelvoudige kamer neemt een individuele rechter een onderbouwde beslissing; in de meervoudige kamer wordt het oordeel geveld door drie rechters, ondersteund door een secretaris. Een van de drie rechters fungeert als voorzitter. In Nederland werd in 2010 13% van de strafzaken door een meervoudige kamer behandeld.[1]

Om een meervoudige kamer te organiseren is meer ondersteuning nodig en spelen meer en andere logistieke kwesties. Er zijn meer rechters bij betrokken en de oordeelsvorming is daardoor wellicht tijdrovender dan de oordeelsvorming door een individuele rechter. Daar staat tegenover dat het betrekken van meerdere personen bij de besluitvorming, zowel binnen de rechtspraak als bijvoorbeeld in de top van ondernemingen of in beleidsadviesorganen, op drie gronden gerechtvaardigd kan worden. In de eerste plaats, zo wordt verondersteld, 'weten twee meer dan een.' Vergeleken met een enkelvoudige kamer, kan een meervoudige kamer meer informatie over een strafzaak tot zich nemen en dit zou de kwaliteit van de oordeels- en besluitvorming bevorderen. In de tweede plaats is de kans op fouten, bijvoorbeeld door het falen van het menselijk geheugen, kleiner wanneer oordelen en besluiten genomen worden in een meervoudige kamer – de leden van de kamer compenseren als het ware elkaars mogelijke tekortkomingen. In de derde en laatste plaats is de inhoudelijke diversiteit in een meervoudige kamer per definitie hoger – de leden van de meervoudige kamer brengen unieke achtergronden, ervaringen, alsook vakinhoudelijke expertises en kennis in en deze inhoudelijke diversiteit wordt verondersteld positief bij te dragen aan de kwaliteit van oordeels- en besluitvorming.

De genoemde overwegingen om voor meervoudige kamers te kiezen corresponderen met een stevige hoeveelheid gedragswetenschappelijk onderzoek, in Nederland zowel als daarbuiten, over de kwaliteit van individuele versus groepsbesluitvorming. Echter, dit onderzoek brengt belangrijke nuances aan. Zo is bijvoorbeeld veel te zeggen over de soort zaken die bij voorkeur door een meervoudige kamer behandeld zouden moeten worden, of die

1 Raad voor de rechtspraak 2010.

even goed of beter bij een enkelvoudige kamer kunnen worden neergelegd. De eerste hoofdvraag is dan ook of de huidige praktijk van toeleiding – welke zaken worden enkelvoudig dan wel meervoudig behandeld – goed is afgestemd op de betreffende wetenschappelijke kennis over groepsbesluitvorming? Een antwoord op deze vraag is van belang omdat het een beter gefundeerde en daardoor meer kosteneffectieve toeleiding naar enkelvoudige dan wel meervoudige kamers kan bevorderen.

De genoemde rechtvaardigingen richten zich alle op de fundamentele aanname dat een meervoudige kamer superieur is aan een enkelvoudige kamer omdat er meer informatie op een betere en grondiger manier verwerkt kan worden. Dit sluit aan bij een tamelijk rationele benadering van de rechtspraak. In wetenschappelijke studies naar individuele en groepsbesluitvorming is een aantal factoren ontdekt die ertoe leiden dat rechters kunnen afwijken van dergelijke rationele oordeels- en besluitvorming, met mogelijkerwijs onjuiste of onwenselijke beslissingen tot gevolg. Naast de vraag welke factoren dat zijn en in welke mate die binnen de Nederlandse praktijk (kunnen) spelen, is de tweede hoofdvraag dan ook of dergelijke afwijkingen van rationele oordeels- en besluitvorming verminderen of zelfs opgeheven worden in een meervoudige kamer – zijn rechters in een meervoudige kamer 'rationeler' in hun informatieverwerking en oordeels- en besluitvorming dan in een enkelvoudige kamer? Hieraan gerelateerd is de vraag of we factoren kunnen identificeren die de rationaliteit van enkel- en meervoudige kamers doet toenemen en aldus een bijdrage kunnen leveren aan de kwaliteit van de oordeels- en besluitvorming in de Nederlandse strafrechtspraak.

Een derde hoofdvraag die in dit onderzoek centraal staat, richt zich expliciet op de oordeels- en besluitvorming in de meervoudige kamer. Gaandeweg het onderhavige onderzoek werd duidelijk dat een aantal van de genoemde rechtvaardigingen voor besluitvorming door een meervoudige kamer niet altijd in optimale vorm aanwezig was. De wijze waarop in Nederland de meervoudige kamer functioneert en is georganiseerd, vormt daardoor mogelijkerwijze een belemmering bij het optimaal benutten van de potentie die een meervoudige kamer heeft. In deze studie identificeren we een aantal voor de meervoudige kamer typerende aspecten en onderzoeken of, en waarom, deze van invloed zijn op de kwaliteit van de oordeels- en besluitvorming in meervoudige kamers. De beantwoording van deze derde hoofdvraag geeft aanwijzingen voor het organiseren van meervoudige kamers en bij het opleiden van rechters.

1.2 Behandeling van de onderzoeksvragen

De drie hoofdvragen die de aanleiding vormden voor het onderhavige onderzoek worden

opgesplitst in een aantal meer concrete deelvragen en onderzoekingen. De eerste hoofdvraag, gericht op de toeleiding van strafzaken naar enkel- of meervoudige kamers is ook centraal onderwerp van een recente studie door Baas e.a. Deze eerdere studie richtte zich vooral op de procedurele en juridische aspecten die toeleiding bepalen en vormt als zodanig een startpunt voor de huidige verkenning. In hoofdstuk 2 vatten we voornaamste inzichten uit Baas e.a. samen en toetsen de huidige praktijk in de Nederlandse strafrechtspraak aan bestaande gedragswetenschappelijke inzichten over welk soort beslissingsproblemen nu juist baat hebben bij groeps- dan wel individuele besluitvorming.

In hoofdstuk 3 en 4 gaan we dieper in op de tweede hoofdvraag. Hoofdstuk 3 vat gedragswetenschappelijk onderzoek naar rationele besluitvorming door individuen samen, waarbij we ons vooral baseren op cognitief besliskundig onderzoek naar oordeels- en besluitvorming in juridische context. In navolging van dit cognitief besliskundig onderzoek nemen we een kritisch standpunt in ten aanzien van de aanname dat mensen rationele beslissers zijn. We staan uitgebreid stil bij de vraag op welke wijze het menselijk brein met grote hoeveelheden complexe informatie omgaat. Centraal thema is dat bij oordeels- en besluitvorming mensen, rechters incluis, gebruik maken van allerhande 'cognitieve vuistregels' die hen in staat stellen op snelle en efficiënte wijze complexe informatie tot hanteerbare proporties terug te brengen. Aan de hand van recente studies met rechters laten we zien hoe het gebruik van dergelijke vuistregels tot suboptimale oordeels- en besluitvorming kan leiden. We identificeren de omstandigheden waaronder dit optreedt, en wanneer het gebruik van vuistregels minder of geen negatieve effecten op de kwaliteit van de besluitvorming heeft.

Hoofdstuk 4 is gewijd aan de tweede en derde hoofdvraag. In paragraaf 4.1 en 4.2 integreren we recente theorievorming over informatieverwerking en groepsbesluitvorming met de praktijk van de meervoudige kamer. Deze theoretische verkenning gaf aanleiding voor een aantal semigestructureerde interviews die we hielden met een dertiental rechters met uitgebreide ervaring in de meervoudige kamer. In hoofdstuk 5 beschrijven we onderzoek waarin we nauwkeurig en gecontroleerd onderzochten of, wanneer, en waarom meervoudige kamers tot kwalitatief hoogwaardige oordeels- en besluitvorming in staat zijn. Paragraaf 5.1 beschrijft de interviews die aanleiding gaven tot een drietal gedragsexperimentele simulaties. Paragraaf 5.3 t/m 5.5 beschrijven de specifieke vraagstellingen, onderzoeksmethoden, resultaten en conclusies uit deze gedragsexperimenten.

Hoofdstuk 6 integreert de gevonden antwoorden op de drie hoofdvragen. In dit slothoofdstuk geven we enerzijds een kritische reflectie op de gerapporteerde studies en bespreken

we mogelijke tekortkomingen en de implicaties daarvan. Anderzijds richten we ons in dit slothoofdstuk op de praktische implicaties van de uit dit onderzoek afgeleide inzichten – wat gaat er goed in de toeleiding, waar is ruimte voor verbetering en hoe zou dat gerealiseerd kunnen worden; wat gaat er goed in de informatieverwerking, oordeels- en besluitvorming in meervoudige kamers, waar is ruimte voor verbetering en hoe kan dat gerealiseerd worden; welke implicaties volgen uit ons onderzoek voor de opleiding en verdere ontwikkeling van zittende en toekomstige rechters.

Alvorens verder te gaan is het goed om kort stil te staan bij wat we niet doen. Allereerst hebben we het onderzoek beperkt tot strafzaken omdat een gerichte focus tot meer concrete aanbevelingen in een belangrijk deelgebied van de Nederlandse rechtspraak leidt. We kunnen vooralsnog niet uitsluiten dat bepaalde processen ook spelen in andere onderdelen van de Nederlandse rechtspraak, en dat bepaalde conclusies ook gelden voor, bijvoorbeeld, meervoudige kamers in bestuurlijke of civielrechtelijke zaken. Desalniettemin zullen we ons in aanbevelingen beperken tot de strafrechtspraak. In de tweede plaats hebben we ons gericht op een aantal voor de rechtspraak relevante factoren die niet of nauwelijks onderzocht zijn in de context van meervoudige besluitvorming. Een traditie van cognitief-psychologisch onderzoek heeft reeds een aantal toepasbare inzichten over de factoren die succesvolle enkelvoudige besluitvorming bevorderen dan wel verminderen opgeleverd. Wij gebruiken de in dit eerdere onderzoek opgedane inzichten om de factoren die van invloed zijn op succesvolle enkelvoudige rechterlijke besluitvorming inzichtelijk te maken. De hier gerapporteerde studies zijn echter overwegend binnen het kader van meervoudige besluitvorming uitgevoerd, en bouwen voort op dit eerdere onderzoek naar enkelvoudige besluitvorming. Ten slotte hebben we in dit onderzoek de dagelijkse praktijk van een of meer meervoudige kamers niet rechtstreeks kunnen onderzoeken, mede vanwege het geheim van de raadkamer. Om dit te ondervangen is gekozen voor een mix van kwalitatieve verkenning bij ervaren rechters en hypothese toetsend, kwantitatief onderzoek in een experimentele laboratoriumsituatie. Beide onderzoeksmethoden hebben unieke voor- en nadelen en de combinatie levert een meer solide basis voor het trekken van conclusies dan elke methodiek afzonderlijk. We komen hierop terug bij de beschrijving van de specifieke studies.

2 Enkelvoudige en meervoudige rechtspraak: achtergrond en toeleidingscriteria

Of een strafzaak wordt behandeld in een enkelvoudige of een meervoudige kamer hangt voor een belangrijk deel af van de toeleidingscriteria die door rechtbanken worden gehanteerd. Het rapport 'Rechtspreken: samen of alleen'[2] geeft een gedegen overzicht van deze toeleidingscriteria. We vatten de voornaamste inzichten uit dit rapport samen en onderzoeken de huidige toeleidingspraktijk in het licht van gedragswetenschappelijk onderzoek over optimalisering van individuele versus groepsbesluitvorming. Het hoofdstuk sluit af met een korte samenvatting, waarbij de nadruk ligt op de regelgeving met betrekking tot enkelvoudige en meervoudige rechtspraak in stafzaken.

2.1 Regels enkelvoudige en meervoudige rechtspraak

De enkelvoudige (straf)kamer, of unusrechtspraak, bestaat uit één rechter, bijvoorbeeld de politierechter. De meervoudige strafkamer bestaat uit drie leden, onder wie een voorzitter. Daarnaast neemt in veel gevallen ook de griffier deel aan de beraadslaging. Bij uitzondering maken deskundige leken deel uit van de meervoudige kamer. Alle leden van de raadkamer nemen aan de besluitvorming deel (art. 7 lid 2 Wet RO). Bij onenigheid onder de leden wordt bij meerderheid beslist, maar hier komt niets van naar buiten, het zogenoemde 'geheim van de raadkamer' (art. 7 lid 3 Wet RO).

In de wet is vastgelegd dat 'indien de zaak van eenvoudige aard is' de behandeling van strafzaken plaatsvindt door een enkelvoudige kamer (art. 21 lid 5 Sv), maar in beginsel gebeurt de berechting van strafbare feiten door meervoudige kamers (art. 45 Wet RO). Deze voorwaarden staan meer gespecificeerd in artikel 368 Sv. Hierin staat vermeld dat het Openbaar Ministerie een strafzaak voorlegt aan de politierechter (in plaats van aan de meervoudige kamer) wanneer het, naar het oordeel van het Openbaar Ministerie een eenvoudige zaak is, en het Openbaar Ministerie niet meer dan één jaar gevangenisstraf eist.[3] De enkelvoudige strafrechter is bevoegd de zaak te verwijzen naar de meervoudige kamer indien de zaak te ingewikkeld is, of indien de strafmaat hoger blijkt te zijn dan één jaar.

Deze regels zijn van toepassing op strafzaken die dienen bij een rechtbank. In 2008 werden bij de rechtbankzaken bij de sector Straf 80.9% van de zaken afgedaan bij de enkelvoudige kamer, 9.5% door de kinderrechter, en 9.6% (12.180 strafzaken) bij de meervoudige kamer.

Wanneer er sprake is van behandeling van strafzaken in hoger beroep geldt dat de zaak door de meervoudige kamer van het hof behandeld wordt (art. 60 lid 1 Wet RO). Hierop is een aantal uitzonderingen mogelijk. Indien het gaat om een vordering tot verlenging van gevangenhouding, een zaak die naar het oordeel van het Openbaar Ministerie een-

2 Baas e.a. 2010.

3 Zie ook art. 369 lid 1 Sv.

voudig is, of een zaak die in eerste aanleg is behandeld door een kantonrechter of politierechter en waarin de verdachte niet meer dan zes maanden gevangenisstraf opgelegd heeft gekregen, kan een strafzaak in hoger beroep worden verwezen naar een enkelvoudige kamer.

2.2 Toeleidingscriteria

2.2.1 Voor- en nadelen meervoudige versus enkelvoudige rechtspraak

In het algemeen wordt verondersteld dat in de rechtspraak de kans op een juiste beslissing toeneemt als meerdere rechters een zaak behandelen, 'drie weten meer dan één'. Deze aanname ligt ook ten grondslag aan het ontstaan van en de keuze voor de meervoudige kamer.[4] Baas e.a. onderzochten de persoonlijke ervaringen en meningen van rechters met betrekking tot de meervoudige en enkelvoudige kamer. Uit de resultaten van deze enquête bleek dat de bovenstaande rechtvaardiging ook wordt gedragen door een aantal rechters zelf. Als een van de redenen gaven rechters aan dat zij de kans op een *kwalitatief goede uitspraak* hoger achten in een meervoudige kamer, dan in een enkelvoudige kamer. De achterliggende argumentatie hierbij is, ten eerste, dat een meervoudige kamer meer informatie over een (straf)zaak tot zich kan nemen dan een enkelvoudige kamer. In een meervoudige kamer kunnen meerdere aspecten in een zaak worden belicht, waardoor er een kleiner risico is dat er iets over het hoofd wordt gezien. Tevens zorgt het meervoudig beslissen ervoor dat er een kleiner risico op fouten en vergissingen is, en er een verminderd risico is op eenzijdigheid en het ontstaan van een tunnelvisie bij rechters.[5] Ten slotte brengen de leden van de meervoudige kamer unieke achtergronden, ervaringen, alsook vakinhoudelijke expertises en kennis in en deze inhoudelijke diversiteit wordt verondersteld positief bij te dragen aan de kwaliteit van oordeels- en besluitvorming.

In aanvulling op de veronderstelde positieve effecten van de meervoudige kamer ten opzichte van de enkelvoudige kamer op de kwaliteit van de uitspraak, rapporteerden respondenten in het onderzoek van Baas e.a. dat de collegiale beraadslaging in een meervoudige kamer kan resulteren in een betere beslissing. Er wordt verondersteld dat onderlinge communicatie, uitwisseling en eventueel debat tussen individuele rechters kan resulteren in een betere beslissing dan de simpele optelsom van de individuele rechterlijke oordelen. Bovendien kan onderlinge discussie in een meervoudige kamer handvatten bieden voor de interpretatie van in de wet onduidelijk omschreven begrippen.

Het onderzoek van Baas e.a. identificeerde een aantal bijkomende voordelen van meervoudige rechtspraak, die niet direct betrekking hebben op de kwaliteit van de besluitvorming. Ten eerste wordt de mogelijkheid genoemd

4 Baas e.a. 2010; zie ook Hartendorp 2007; Sunstein 2005.

5 Zie ook Van Heukelom 1859.

onervaren rechters op te leiden en kunnen ook geoefende rechters blijven leren door in de meervoudige kamer kennis te nemen van elkaars kwaliteiten en inzichten. Ten tweede is er de mogelijkheid tot indirecte intervisie en worden rechters in staat gesteld tot oefening in de vaardigheid van overtuigingskracht.[6] Ten derde wordt van meervoudige rechtspraak verwacht dat er een moment van bezinning ontstaat: na de zitting wordt niet direct uitspraak gedaan, eerst dient er overleg plaats te vinden. Dit geeft rechters ook de kans zich in relevante literatuur en jurisprudentie te verdiepen. Ten slotte wordt door respondenten genoemd dat de acceptatie dan wel draagvlak voor een beslissing groter is wanneer deze meervoudig tot stand is gekomen. Hierbij speelt wellicht ook een rol dat uitspraken van de meervoudige kamer goed gemotiveerd op papier verschijnen.

Ter nuancering van deze voordelen van de meervoudige kamer ten opzichte van de enkelvoudige kamer wordt in het rapport van Baas e.a. genoemd dat deze voordelen in sterke mate afhankelijk zijn van de inzet en het functioneren van de individuele rechters. Wanneer een meerderheid van de rechters in de meervoudige kamer niet optimaal functioneert, kan dit problematische gevolgen hebben. Daarbij wordt opgemerkt dat ervaring geen garantie biedt voor goed functioneren, en dat de meervoudige kamer, net zoals de enkelvoudige kamer, dus afhankelijk is van de individuele kwaliteiten en inzet van de rechters. Daarbij spelen ook zaken als de mate waarin effectief wordt samengewerkt, en er met meningsverschillen wordt omgegaan een rol. Opgemerkt wordt dat er bij stevige meningsverschillen wel eens gekozen wordt voor een zwak compromis. Ten slotte wordt als belangrijk voordeel van de enkelvoudige kamer in vergelijking tot de meervoudige kamer genoemd dat het bij enkelvoudige rechtspraak duidelijk is wie zich verantwoordelijk voelt voor het proces en de uitspraak, waarbij in de meervoudige kamer weleens een diffusie van verantwoordelijkheid zou kunnen optreden.

Als een van de belangrijkste nadelen wordt door rechters de langere doorlooptijd genoemd – meestal duurt het veertien dagen tot het vonnis wordt gewezen. Dit is dan ook tegelijkertijd een van de belangrijkste voordelen van enkelvoudige rechtspraak, waar mondeling uitspraak gedaan kan worden en er geen overleg plaatsvindt. Een bijkomend nadeel van de meervoudige kamer is de meer complexe planning. De agenda's van drie rechters en een griffier moeten op elkaar worden afgestemd, en wanneer een zaak aangehouden wordt, is het zelden mogelijk om de zaak op een later tijdstip in dezelfde samenstelling voort te zetten.

2.2.2 Zaaktoedeling

In de strafsector gebeurt de eerste toedeling van een zaak aan een enkel- of meervoudige kamer door het Openbaar Ministerie. Deze

6 Dijksterhuis e.a. 2003.

selectie gebeurt aan de hand van wettelijk vastgelegde criteria en richtlijnen die gezamenlijk zijn opgesteld door de rechtbank en het parket. In eerder onderzoek van Baas e.a.[7] worden de vijf belangrijkste redenen om een zaak enkelvoudig dan wel meervoudig toe te wijzen als volgt benoemd:

- juridische complexiteit;
- groot maatschappelijk belang;
- nieuwe regelgeving;
- grote publicitaire gevoeligheid; en
- ten laste gelegd delict.[8]

De eerste hoofdvraag van het hier onderhavige onderzoek luidde wat er vanuit de sociaalpsychologische literatuur over het algemeen gezegd kan worden over welke zaken beter enkelvoudig, dan wel meervoudig behandeld zouden moeten worden. Binnen de gedragswetenschappen wordt verondersteld dat de potentiële positieve bijdrage van meervoudige besluitvorming ten opzichte van enkelvoudige besluitvorming vooral tot uiting komt wanneer voldaan wordt aan twee voorwaarden. In de eerste plaats moet er sprake zijn van een complex probleem, waarvan de oplossing meerdere perspectieven en invalshoeken vereist. In principe levert de aanwezigheid van meerdere personen een grotere hoeveelheid kennis, inzichten, en vaardigheden op die tot beslissingen van hogere kwaliteit kunnen leiden. Elk individu brengt, door verschillen in achtergrond, specialisatie en vaardigheden, een unieke set kenmerken mee, waardoor de kans dat een oplossing voor een probleem gevonden wordt, toeneemt. Opgemerkt wordt dat dit voordeel van meervoudig beslissen met name ontstaat wanneer het beslissingsorgaan zodanig is samengesteld dat te veel overlap in inhoudelijke expertise en achtergrond vermeden wordt en bij de samenstelling zorg gedragen wordt voor een gedegen inhoudelijke diversiteit.[9] In de tweede plaats moet er sprake zijn van een grote hoeveelheid informatie die verwerkt moet worden. Groepen hebben een grotere potentiële capaciteit om informatie te behandelen en te verwerken dan individuen. Meer mensen kunnen meer informatie tot zich nemen, kunnen meer onthouden en weten meer dan één. Opgemerkt wordt wel dat dit voordeel van meervoudige besluitvorming vooral benut wordt als niet elke deelnemer geacht wordt dezelfde informatie tot zich te nemen, want dan valt het 'twee kunnen meer dan één' voordeel weg – een gedegen verdeling van taken gecombineerd met een optimale uitwisseling van informatie is nodig om optimaal van een meervoudige besluitvorming te profiteren. We komen hierop uitgebreid terug in de volgende hoofdstukken.

Deze twee genoemde overwegingen – complexiteit van de zaak en benodigde informatieverwerkingscapaciteit – lijken ook ten grondslag te liggen aan de toeleidingscriteria die gehanteerd worden in de Nederlandse rechtspraak. Van juridisch complexe zaken kan verwacht worden dat het een complex probleem

7 Baas e.a. 2010.

8 Type zaken die doorgaans standaard meervoudig behandeld worden, zijn verkeersongevallen met dodelijke slachtoffers, zedenmisdrijven, en vaak ook openlijk geweld. Daarnaast wordt de verwachte duur van de zitting genoemd, alsmede het meegevoerde gewicht van drugs.

9 De Dreu e.a. 2008; De Dreu & Beersma 2010; Van Knippenberg e.a. 2004.

betreft, en dat geldt ook voor zaken waar nieuwe regelgeving geldt, of waar sprake is van grote maatschappelijke gevoeligheid. Hierbij dient echter nadrukkelijk vermeld te worden dat bovenstaande analyse uitgaat van een situatie waarbij zaken worden toegewezen aan de meervoudige kamer op basis van de hierboven omschreven redenen. Verwacht kan worden dat afwijking van de eerder genoemde criteria bij toewijzing, bijvoorbeeld als gevolg van financiële overwegingen of gestelde quota, de potentiële meerwaarde van de meervoudige kamer kunnen doen verminderen.

Op basis van de objectieve gegevens, zoals besproken in dit hoofdstuk, lijkt de wijze van toeleiding in overeenstemming te zijn met inzichten uit de wetenschappelijke besluitvormingsliteratuur. De relevante vraag die echter gesteld dient te worden is *wanneer* de potentieel positieve bijdrage van de meervoudige kamer optimaal tot haar recht komt. Zowel onderzoek als de praktijk wijst helaas uit dat besluitvormingsgroepen in veel gevallen minder goed lijken te presteren dan hun potentieel. De vraag is waarom, of dit voor meervoudige (straf)rechtspraak ook geldt, en onder welke omstandigheden deze inperking van de kwaliteit voorkomen kan worden. Om deze vragen goed te beantwoorden is een analyse nodig van de verschillen en overeenkomsten tussen meervoudige en enkelvoudige besluitvorming, alsook een inzicht in de factoren die ertoe bijdragen dat zowel individuen als groepen gebruik maken van gebrekkige besluitvormingsstrategieën. Deze vragen komen in de nu volgende hoofdstukken uitgebreid aan bod.

Enkelvoudige besluitvorming

3

3.1 Inleiding

Zelfs in relatief eenvoudige en ogenschijnlijk overzichtelijke rechtszaken is er een veelheid aan informatie beschikbaar die in meer of mindere mate bepalend is voor de oordeelsvorming en uiteindelijke beslissing. Informatie kan verschillen in feitelijkheid, in zekerheid, en in relevantie voor de ter tafel liggende kwestie. *Feitelijkheid* betreft de mate waarin er sprake is van een mening van een of meer individuen, die niet noodzakelijkerwijze gedeeld wordt door anderen (bijvoorbeeld: de vraag of verdachte een handeling met of zonder voorbedachte rade heeft begaan), dan wel de mate waarin sprake is van alom aanvaarde feiten (bijvoorbeeld: video-opnames waarop te zien is dat de verdachte het misdrijf begaat). *Zekerheid* betreft de statistische kans op de juistheid van de informatie (bijvoorbeeld: DNA-materiaal kan met 99% zekerheid aan een persoon worden toegeschreven). *Relevantie*, ten slotte, betreft de mate waarin informatie betrekking heeft op de strafzaak. Dat een verdachte van een verkrachting in zijn omgeving bekend staat als 'macho' is minder relevant, dan dat op het slachtoffer DNA-sporen van de verdachte zijn aangetroffen.

De feitelijkheid, zekerheid, en relevantie van informatie bepalen of, en in welke mate, een rationele beslisser de betreffende informatie meeneemt in de oordeels- en besluitvorming. Feiten wegen zwaarder dan meningen, informatie met grote zekerheid weegt zwaarder dan informatie met grote onzekerheid, en juridisch ontoelaatbare en irrelevante informatie dient achterwege te worden gelaten. De praktijk is vaak weerbarstig en rechters laten zich bewust of onbewust verleiden tot het negeren van feiten, over- of onderschatten de statistische betrouwbaarheid van informatie en betrekken juridisch ontoelaatbare of irrelevante informatie in hun oordeels- en besluitvorming.[10] Een voorbeeld hiervan wordt geleverd door Guthrie e.a.,[11] die in hun onderzoek bij rechters in de Verenigde Staten ontdekten dat rechters, weliswaar minder dan andere beroepsgroepen, ten prooi vallen aan een scala van (statistische) denkfouten. We bespreken dit onderzoek in meer detail in de volgende paragraaf.

3.2 Het gebruik van cognitieve vuistregels: de rechter als (ir)rationele beslisser

De wereld om ons heen is dusdanig complex, dat we met meer informatie geconfronteerd worden dan we bewust kunnen verwerken. Sommige besluitvormingstheorieën veronderstellen echter dat mensen in staat zijn overbodige informatie of een teveel aan informatie te negeren. Dit denkbeeld sluit aan bij een formalistische benadering van de rechtspraak: de rechter wordt opgevat als rationele beslisser, die op een logische, mechanische en bewuste wijze de wet toepast en beslissingen neemt.[12] De praktijk laat echter zien dat dit niet het geval is. Rechters hebben niet altijd

10 Crombag e.a. 2009; zie ook Tversky & Kahneman 1974.

11 Guthrie e.a. 2001.

12 Neuborne 1992.

voldoende cognitieve capaciteit om bewust aandacht te schenken aan elk potentieel belangrijk stukje informatie en om alle beschikbare informatie te overwegen alvorens een beslissing te nemen. Als zodanig kunnen rechters ten prooi vallen aan een scala van denkfouten, die zorgen voor suboptimale oordeels- en besluitvorming.

Uit besliskundig onderzoek is bekend dat wanneer mensen zich geconfronteerd zien met een grote hoeveelheid informatie of een grote hoeveelheid opties waartussen gekozen kan worden, zij één van twee mogelijke besluitvormingsstrategieën hanteren. De eerste strategie is om het nemen van een beslissing te vermijden of uit te stellen. Wanneer mensen bijvoorbeeld een keuze maken voor de koop van een product, blijkt dat zij vaker daadwerkelijk tot aanschaf overgaan wanneer er *minder* mogelijkheden voorhanden zijn, dan wanneer een keuze gemaakt moet worden uit een grote hoeveelheid alternatieven.[13] Een tweede strategie, die vooral wordt toegepast wanneer er weinig tot geen keuzevrijheid is in het al dan niet nemen van een beslissing, is het filteren van de beschikbare informatie. Hierbij worden keuzes gemaakt over wat wel en niet verwerkt wordt. Dit is een grotendeels onbewust proces, waarbij cognitieve vuistregels een belangrijke rol spelen.[14]

Cognitieve vuistregels, of heuristieken, zijn eenvoudige mentale regels of geautomatiseerde reacties, veelal gebaseerd op eerdere ervaringen, die mensen in staat stellen om snelle en makkelijke beslissingen te kunnen nemen zonder veel informatie te hoeven verwerken.[15] Voorbeelden van zulke cognitieve vuistregels zijn 'als de meesten het vinden zal het ook wel zo zijn', 'eens een dief, altijd een dief' en 'vrouwen kunnen geen leiding geven.' Juist omdat rechters in zowel de enkel- als de meervoudige kamer geen vrijheid hebben de beslissing uit te stellen of uit de weg te gaan, is beter begrip van deze tweede besluitvormingsstrategie zinvol – welke vuistregels gebruiken rechters, en onder welke omstandigheden; en wat zijn de consequenties voor de kwaliteit van de oordeels- en besluitvorming.

Het gebruik van vuistregels heeft als belangrijk voordeel dat grote hoeveelheden informatie snel en efficiënt gefilterd kunnen worden, waardoor ruimte en tijd is voor het nemen van de daadwerkelijke beslissing. In het algemeen geldt dat vuistregels rechters helpen bij het efficiënt oordelen en beslissen. Helaas kan het gebruik van vuistregels ook leiden tot suboptimale, of zelfs foutieve oordelen en beslissingen.[16] Door het gebruik van vuistregels kunnen rechters belangrijke informatie over het hoofd zien, of zelfs volledig negeren. Een hypothetisch voorbeeld daarvan is een strafrechtzaak waarin tien verdachten van een geweldsmisdrijf voorgeleid worden. De rechter besluit in de ondervraging vooral aandacht te besteden aan die verdachten die een strafblad hebben waarin een eerder geweldsmisdrijf vermeld staat. Het volgen van deze

13 Iyengar & Lepper 2000.
14 Tversky & Kahneman 1974.
15 Tversky & Kahneman 1974.
16 Tversky & Kahneman 1974.

strategie heeft zowel voordelen als nadelen. Als belangrijkste voordeel geldt dat deze strategie efficiënt en tijdbesparend is, en hoogstwaarschijnlijk vaak tot beslissingen van voldoende kwaliteit zal leiden. Daarentegen bestaat de kans dat de schuldige over het hoofd wordt gezien.

Het onderzoek naar het gebruik van cognitieve vuistregels in de rechtspraak kent een lange traditie in met name onderzoek naar het functioneren van jury's in de Verenigde Staten.[17] Zo heeft onderzoek laten zien dat juryleden zich in sterke mate laten beïnvloeden door eisen die door advocaten en het Openbaar Ministerie gesteld worden tijdens een rechtspraak (het zogenoemde ankereffect),[18] zich laten beïnvloeden door irrelevante of zelfs ontoelaatbare informatie,[19] en incoherente methodes hanteren voor het vaststellen van een schadevergoeding.[20] Alhoewel deze bevindingen interessant zijn, zijn ze met name relevant voor juryrechtspraak en niet direct toepasbaar op de rechterlijke besluitvorming zoals wij die in Nederland kennen. Bovendien bestaan jury's in de Verenigde Staten uit niet-juridisch geschoolde burgers en is de vraag of juridisch geschoolde en ervaren rechters evenzo ten prooi vallen aan het gebruik van (inadequate) vuistregels. Precies om die reden is er de laatste jaren onderzoek op gang gekomen naar het gebruik van vuistregels in rechterlijke besluitvorming.[21] Aan de hand van dit onderzoek is een drietal categorieën van vuistregels geïdentificeerd die een belangrijke rol spelen tijdens de rechterlijke besluitvorming, namelijk (1) de beschikbaarheidsheuristiek, (2) de representativiteitsheuristiek en (3) het gebruik van ankers.

3.2.1 Beschikbaarheidsheuristiek

Rechters schatten de frequentie, kans, of waarschijnlijke oorzaken van een gebeurtenis in op basis van de mate waarin een eerder optreden van deze gebeurtenis 'beschikbaar' is in het geheugen.[22] Met andere woorden: wanneer rechters zich een gebeurtenis goed kunnen herinneren, bijvoorbeeld omdat deze gebeurtenis sterke specifieke emoties oproept, is de gebeurtenis beter beschikbaar in het geheugen dan een gebeurtenis die men zich moeilijk kan voorstellen, of die geen sterke emoties oproept. Wanneer, bijvoorbeeld, rechters een beslissing moeten nemen over de schuld of onschuld van een verdachte van een misdrijf, kan de beschikbaarheid van bepaalde informatie ertoe leiden dat de rechter eerder besluit tot veroordeling omdat er, bijvoorbeeld in de media, veelvuldig verslag is gedaan van een vergelijkbare zaak waarbij de verdachte veroordeeld werd.

Over het algemeen genomen werkt deze beschikbaarheidsheuristiek goed. Veel voorkomende gebeurtenissen worden beter

17 MacCoun 1989.
18 Hastie e.a. 1999.
19 Kelman e.a. 1996.
20 Sunstein e.a. 1998.
21 Zie bijvoorbeeld Guthrie e.a. 2001.
22 Tversky & Kahneman 1974.

onthouden dan zeldzame gebeurtenissen, en door het gemak waarmee deze herinneringen opgehaald worden, kunnen rechters snel inschatten wanneer eenzelfde gebeurtenis zich voordoet. Maar deze vuistregel pakt nadelig uit wanneer het ervoor zorgt dat rechters de waarschijnlijkheid dat iets kan plaatsvinden gaan overschatten. Een voorbeeld hiervan is de manier waarop mensen de frequenties van bepaalde, zeldzame doodsoorzaken, zoals een aanval door haaien, moord en vliegtuigongelukken stelselmatig overschatten, en de frequenties van veel voorkomende doodsoorzaken als maagkanker en huishoudelijke ongelukken juist onderschatten.[23] De eerstgenoemde doodsoorzaken genereren, door hun relatieve zeldzaamheid, veel aandacht en publiciteit, waardoor ze vaker voor lijken te komen dan in werkelijkheid het geval is. Daarnaast roepen ze ook heftige emoties op, en worden ze, in de media of door anderen, duidelijker en uitgebreider omschreven. Dit leidt ertoe dat wanneer personen gevraagd wordt een voorbeeld van een doodsoorzaak te geven, zij zeldzame doodsoorzaken vaker zullen noemen dan op basis van de frequentie van voorkomen realistisch zou zijn.

In juridische besluitvorming kan de beschikbaarheidsheuristiek ervoor zorgen dat een advocaat de kansen van een cliënt op vrijspraak verkeerd inschat, door de levendige herinnering aan een recente, of in de media uitgebreid beschreven strafzaak waarin een verdachte voor een zelfde misdrijf werd vrijgesproken.[24] Daarnaast kunnen rechters ten prooi vallen aan wat Dawes de 'structurele beschikbaarheidsheuristiek' noemde.[25] Deze vuistregel speelt een rol wanneer rechters systematisch beïnvloed worden door hun ervaring met bepaalde zaken. Zo kan een rechter die gespecialiseerd is in een bepaald type strafzaken de frequentie waarmee een bepaalde gebeurtenis voorkomt als gevolg van een overtreding of misdrijf overschatten, en daardoor eerder geneigd zijn een verdachte van een dergelijk misdrijf schuldig te verklaren, in plaats van de gebeurtenis toe te schrijven aan een ongeluk. Een ander voorbeeld van de structurele beschikbaarheidsheuristiek betreft de neiging relatief veel waarde te hechten aan snel beschikbare en saillante informatie, ook wel bekend als de 'fundamentele attributiefout'.[26] Rechters zullen dan de neiging hebben het gedrag van een verdachte toe te schrijven aan diens persoonlijkheid, in plaats van aan situationele factoren die dat gedrag evengoed of zelfs beter zouden kunnen verklaren. Met uitzondering van onderzoek naar juryrechtspraak in de Verenigde Staten,[27] heeft deze vuistregel tot nu toe weinig aandacht gekregen in de literatuur over rechterlijke besluitvorming. Dit is met name onfortuinlijk omdat de fundamentele attributiefout optreedt wanneer er beslissingen genomen dienen te worden over de oorzaak van een gebeurtenis,[28] bijvoorbeeld over schuld of onschuld, of over de aansprakelijkheid voor

23 Hastie & Dawes 2001.

24 Fox & Birke 2002.

25 Dawes 2006.

26 Ross 1977.

27 Kassin & Gudjonsson 2004; Neuschatz e.a. 2008; Kassin 1997.

28 Ross 1977.

opgetreden schade. We komen daarom uitgebreid terug op de fundamentele attributiefout in de tweede in deze rapportage besproken studie (zie par. 5.4).

3.2.2 Representativiteitsheuristiek

De representativiteitsheuristiek refereert aan de neiging om een oordeel over een persoon, een object of een gebeurtenis te baseren op stereotiepische overeenkomsten met soortgelijke personen, objecten, of gebeurtenissen, in plaats van op voor dat individu, object, of gebeurtenis specifieke informatie. De vuistregel wordt met name gebruikt wanneer rechters categorische oordelen moeten geven (bijvoorbeeld een inschatting over de schuld of onschuld van een verdachte), en rechters hun oordeel baseren op de mate waarin het bijbehorende bewijs (de houding van de verdachte tijdens de zitting) representatief is voor een van de twee categorieën. Wanneer het bewijs representatief is voor een van beide categorieën (de verdachte komt nerveus over) schatten rechters de kans dat het bewijs het resultaat is van die categorie hoog in (de verdachte gedraagt zich nerveus omdat hij of zij schuldig is).[29]

De representativiteitsheuristiek kan, net zoals de beschikbaarheidsheuristiek, een nuttige vuistregel zijn om met de complexe en grote hoeveelheid informatie om te gaan die tijdens een beslissing verwerkt moet worden. De vuistregel kan echter ook leiden tot verkeerde beslissingen. In de eerste plaats maakt de vuistregel mensen, en dus ook rechters, minder gevoelig voor statistische informatie. Zo bleek uit onderzoek dat wanneer personen de kans dat een individu een bepaald beroep heeft moeten inschatten, zij zich in sterke mate baseren op stereotiepische informatie, en daarbij informatie over de samenstelling van de steekproef waaruit de persoon afkomstig is negeren. In dit geval ging het om een steekproef uit een groep die voor 70% bestond uit werktuigbouwkundigen, en voor 30% uit advocaten. Op basis van de informatie over de persoonlijkheid van het individu (bijvoorbeeld 'houdt van dure maatpakken') schatten deelnemers, ondanks deze samenstelling, de kans dat het individu in kwestie advocaat was hoger in dan de kans dat hij of zij werktuigbouwkundige was.

Naast het negeren van statistische informatie kan de representativiteitsheuristiek ook tot een aantal andere dwalingen leiden tijdens besluitvorming, onder andere tot een overtuiging dat willekeurige gebeurtenissen volgens een willekeurige volgorde moeten plaatsvinden. Het bekendste voorbeeld hiervan is de zogenoemde *gambler's fallacy*, een dwaling die vooral optreedt wanneer beslissingen gebaseerd worden op een zich herhalende gebeurtenis. De *gambler's fallacy* is een van de meest beschreven en onderzochte vuistregels in de literatuur over individuele besluitvorming. Wanneer meerdere beslissingen achter elkaar genomen moeten worden, hanteren

29 Tversky & Kahneman 1971; Kahneman & Tversky 1972.

individuen vaak de foutieve aanname dat wanneer een willekeurige gebeurtenis zich herhaaldelijk voordoet, het tegenovergestelde logischerwijs zou moeten plaats vinden.[30] Deze dwaling werd voor het eerst geconstateerd bij onderzoek naar gokken.[31] Zo bleken roulettespelers te verwachten dat de kans dat het balletje bij een volgende ronde op rood zou vallen groter was dan 50%, nadat de roulettebal een aantal keer op zwart gevallen was. Het rad en de bal hebben echter geen geheugen en de kans op rood zal bij elke draai even groot zijn, ongeacht voorgaande gebeurtenissen.

Dat dit fenomeen niet alleen optreedt bij het spelen van gokspellen als roulette, of het gooien met een dobbelsteen, blijkt uit onder meer onderzoek naar de motieven van recidivisten.[32] Gestrafte recidivisten achten de kans dat zij weer betrapt worden kleiner dan nog niet eerder gestrafte personen. De belangrijkste motivering hierbij is dat men de gebeurtenis (betrapt worden) als iets zeldzaams beschouwt, en toeschrijft aan een ongelukkige speling van het lot. De kans dat deze gebeurtenis nogmaals zou plaatsvinden, wordt daarom kleiner geacht dan wanneer de gebeurtenis niet eerder was voorgekomen. Ook in medische beroepsgroepen zoals artsen is de *gambler's fallacy* aangetoond.[33] Zo bleken artsen op de eerste hulp van een ziekenhuis de kans dat een op zondagavond met pijn op de borst binnengekomen patiënt een hartinfarct had hoger in te schatten als zij gedurende het weekend geen patiënten met een hartinfarct behandeld hadden. Deze gambler's fallacy trad op omdat de artsen gemiddeld per weekend vijf patiënten met een hartinfarct behandelden, en zij het (nog) niet voorkomen van deze gebeurtenis in het betreffende weekend als iets zeldzaams beschouwden.

De representativiteitsheuristiek treedt vooral op in situaties waarbij de kans op het voorkomen van een bepaalde gebeurtenis een rol speelt tijdens de besluitvorming. Het is daarmee een voor de rechtspraak relevante vuistregel, aangezien onderzoek heeft uitgewezen dat foutieve kansberekening ook optreedt wanneer individuen zich hiervan bewust zijn.[34] In tegenstelling tot de beschikbaarheidsheuristiek is er een redelijke hoeveelheid kennis beschikbaar over het gebruik van de representativiteitsheuristiek in de rechtspraak. Zo deden Guthrie e.a. onderzoek onder 159 rechters in de Verenigde Staten, waaruit bleek dat rechterlijke oordeelsvorming beïnvloed werd door de representativiteitsheuristiek. Rechters kregen een zaak voorgelegd die gebaseerd was op een klassieke Engelse civiele zaak: 'De eiser liep langs een pakhuis in eigendom van de gedaagde, toen hij getroffen werd door een vat met ernstig letsel als gevolg. Op dat moment werd het vat van de grond in het pakhuis getakeld. De werknemers van de gedaagde weten niet hoe het vat los is geraakt en gevallen, maar zij zijn het erover eens dat of het vat nalatig was vastgemaakt of het touw

30 Ayton & Fischer 2004.

31 Keren & Lewis 1994.

32 Pogarsky & Piquero 2003.

33 Bornstein & Emler 2001; Dawson & Arkes 1987.

34 Van Dijk & Sonnemans 2009.

Figuur 3.1 Aantal rechters per antwoordmogelijkheid (totaal aantal rechters = 159)

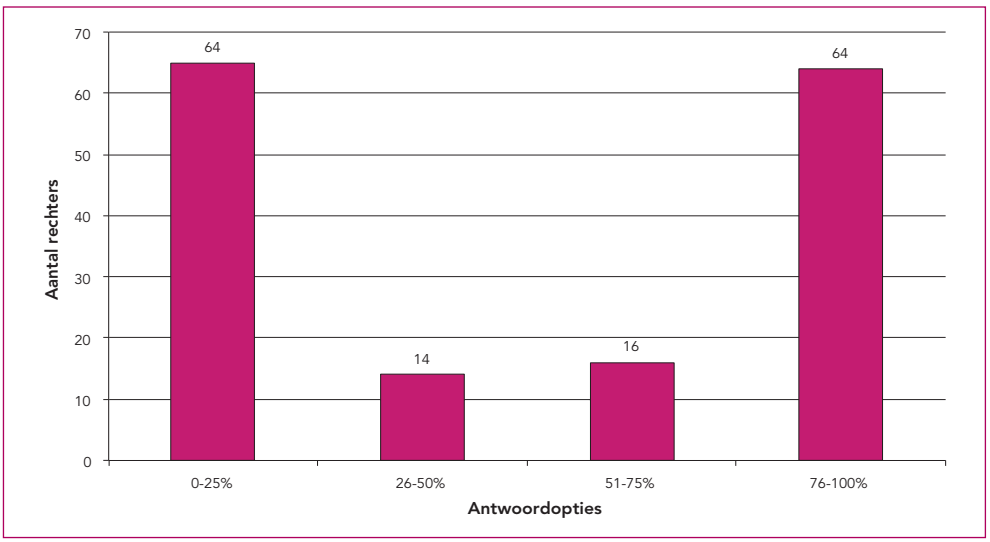

gebrekkig was. Veiligheidsinspecteurs van de overheid hebben een onderzoek van het pakhuis uitgevoerd en hebben vastgesteld dat in dit pakhuis:

1. als vaten nalatig zijn vastgemaakt, er 90% kans is dat zij losraken;
2. als vaten veilig zijn vastgemaakt, zij slechts in 1% van de keren losraken;
3. de werknemers slechts 1 op 1.000 vaten nalatig vastmaken.'

De vraag die de rechters daarop kregen voorgelegd was: 'Gegeven deze feiten, hoe waarschijnlijk is het dat het vat de eiser trof door nalatigheid van een van de werknemers?' De rechters konden kiezen uit vier graden van waarschijnlijkheid: 0-25%, 26-50%, 51-75% en 76-100%. Het gevaar dat in de oordeelsvorming dreigt, is de zogeheten 'inverse fallacy': de kans op nalatigheid gegeven het losraken van het vat wordt gelijkgesteld aan de kans op het losraken van het vat gegeven nalatigheid. Het (verkeerde) antwoord is dan 90%. De werkelijke kans is echter slechts 8,3%.[35] Dit heeft ermee te maken dat de kans op een ongeluk bij nalatigheid wel erg groot is, maar dat nalatigheid zo weinig voorkomt dat de meeste ongelukken gebeuren als er niet nalatig wordt gehandeld. De resultaten van dit onderzoek staan weergegeven in figuur 3.1.

35 Omdat de kans op nalatigheid 0.1% is, en onder omstandigheden van nalatigheid de kans op verwonding 90% is, is de kans dat een slachtoffer verwond raakt als gevolg van nalatigheid .09%. Van de 99.9% kans dat er geen sprake is van nalatigheid (100% - 0.1%) is de kans 1% dat iemand verwond raakt. In geval van geen nalatigheid is er dus een kans dat iemand verwond raakt 0.999%. De kans dat een werknemer niet nalatig is en er geen ongeluk plaatsvindt is 98.901%. De kans dat iemand verwond raakt als gevolg van nalatigheid is daarmee 0.9% / 1.089% = 8.3%; Guthrie e.a. 2001.

Figuur 3.2 Percentage Afrikaanse landen als aangegeven door deelnemers als gevolg van een laag (10) of hoog (65) anker

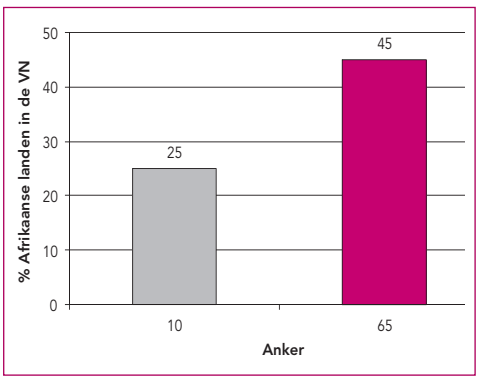

Hoewel de daadwerkelijke waarschijnlijkheid van nalatigheid 8.3% was, bleek 41% (65 van de 159) van de rechters de waarschijnlijkheid in te schatten als 76% of hoger.[36] Het aantal rechters dat het juiste antwoord koos (40%) bleek relatief hoog – in vergelijkbaar onderzoek onder artsen koos slechts 20% het juiste antwoord.[37] Guthrie e.a. concluderen dat met deze antwoorden de rechters beter presteren dan andere beroepsgroepen aan wie vergelijkbare problemen zijn voorgelegd, maar dat desondanks 40% ten prooi is gevallen aan een denkfout en dat de resterende 18% ook fout zat, zij het in mindere mate.

3.2.3 Ankers

De derde en laatste binnen de rechtspraak relevante vuistregel is de ankerheuristiek. De vuistregel treedt op wanneer een eerste, soms irrationeel of zelf irrelevant startpunt ervoor zorgt dat er later in het besluitvormingsproces onvoldoende aanpassing plaatsvindt. In een nu klassiek psychologisch experiment van Tversky en Kahneman[38] werd het optreden van het ankereffect overtuigend aangetoond. Deelnemers kregen te horen dat zij het percentage Afrikaanse landen in de Verenigde Naties moesten inschatten. Daarbij kregen zij ofwel de vraag voorgelegd 'is dit meer of minder dan 10%?' ofwel 'is dit meer of minder dan 65%?'. In deze studie werd door middel van deze vraag de hoogte van het anker beïnvloed, deze was ofwel 10, ofwel 65. Opmerkelijk aan dit onderzoek is dat de hoogte van het anker bepaald werd door een roulettewiel, en dat deelnemers hier getuige van waren. Desondanks bleek dat wanneer het roulettewiel het getal 65 toonde, deelnemers het percentage inschatten op 45%, terwijl wanneer het wiel 10 toonde, zij het percentage Afrikaanse landen in de VN inschatten op 25% (zie ook figuur 3.2).[39] Met andere woorden, het oordeel van deelnemers werd in sterke mate beïnvloed door een gepresenteerd getal, waarvan zij bovendien wisten dat het arbitrair gegenereerd was.

Het ankereffect in oordeelsvorming en besluitvorming is sindsdien in verschillende experimentele situaties aangetoond, waaronder beslissingen over de prijs van een auto, woningen, en tijdens onderhandelingen.[40] Het lijkt er dus op dat in beslissingen waar getallen op

36 Guthrie e.a. 2001.
37 Casscells e.a. 1978.
38 Tversky & Kahneman 1974.
39 Tversky & Kahneman 1974.
40 Kahneman 1992; Mussweiler & Strack 2000; Ritov 1996.

enigerlei wijze een rol spelen, de ankerheuristiek optreedt. Dat maakt deze vuistregel zeer relevant voor de rechtspraak, waar getallen een belangrijke rol spelen. Te denken valt bijvoorbeeld aan strafzaken, waar de strafmaat moet worden bepaald, en civielrechtelijke zaken waarin de hoogte van een schadevergoeding moet worden vastgesteld.
Er zijn sterke aanwijzingen dat ook ervaren rechters gebruik maken van deze vuistregel wanneer zij een numerieke beslissing nemen. In een experimentele studie onder 84 juridische experts werd bijvoorbeeld aangetoond dat de eis van de officier van justitie (hoog versus laag) van invloed was op de beslissing over de hoogte van de strafmaat voor de verdachte van een verkrachting. Wanneer de eis van de officier van justitie laag was, werd er tot lagere straffen besloten door de deelnemers dan wanneer de eis hoog was.[41] In een studie onder 19 rechters en 44 rechtenstudenten werd een vergelijkbaar effect gevonden: beslissingen werden sterk beïnvloed door de hoogte van een anker. In deze studie werd echter een belangrijke kwalificatie nader onderzocht: de relevantie van de bron van het anker. De auteurs beredeneerden dat een anker zoals gegeven door de officier van justitie wellicht een logisch effect heeft op rechters: van het Openbaar Ministerie kan immers verondersteld worden dat dit met expertise een zaak bestudeerd heeft, en op basis van deze expertise een strafeis geformuleerd heeft. De vraag die de auteur echter stelden was of ankers ook een effect hebben wanneer deze geformuleerd zijn door personen zonder juridische kennis, met andere woorden, op min of meer arbitraire gronden. In het onderzoek kregen deelnemers ofwel een eis van het Openbaar Ministerie voorgelegd, ofwel een voorstel van een willekeurige student die computerwetenschappen studeerde. Uit de resultaten bleek dat in beide gevallen de ankers de strafmaat bepaalden, ongeacht of de ankers verschaft werden door een expert, of een leek.

Ten slotte blijkt uit onderzoek onder 167 rechters in de Verenigde Staten dat ankers ook een effect bleken te hebben in civielrechtelijke zaken. Wanneer rechters voordat zij een beslissing namen over de hoogte van een schadevergoeding over een irrelevante motie moesten beslissen waarin een bedrag van $75.000 werd genoemd, gaven zij gemiddeld een schadevergoeding van $882.000. Wanneer deze motie echter niet verstrekt werd, gaven zij gemiddeld een schadevergoeding van $1.249.000.[42]

3.2.4 Synopsis

De in het voorgaande beschreven onderzoeken maken duidelijk dat onbewust gebruik van vuistregels een belangrijke rol speelt tijdens besluitvorming door zowel leken als rechters. Rechters worden beïnvloed door de in het geheugen beschikbare informatie, door de mate waarin zaken en/of personen overeenkomsten vertonen met ogenschijnlijk soortgelijke zaken en/of personen, en door min of

41 Englich e.a. 2005.

42 Guthrie e.a. 2001.

meer irrelevante ankers. Alhoewel deze vuistregels, in afzonderlijkheid of gezamenlijk, de kwaliteit van de besluitvorming sterk kunnen sturen, is hun invloed niet altijd en bij iedereen even sterk. In de nu volgende paragraaf bespreken we omstandigheden en factoren die het gebruik van vuistregels door individuen doen af-, en toenemen.

3.3 Omstandigheden die leiden tot meer of minder gebruik van vuistregels: de rol van informatieverwerking

Deze hierboven besproken resultaten suggereren dat onder sommige omstandigheden rechters in sterkere mate gebruik maken van vuistregels dan onder andere omstandigheden. Dit sluit aan bij een groeiende hoeveelheid besliskundig onderzoek naar de factoren die het optreden van cognitieve denkfouten in besluitvorming versterken, dan wel verminderen. In deze paragraaf bespreken we de voor de rechtspraak meest relevante factoren. In de kern gaat het er steeds om welke externe factoren ertoe leiden dat rechters informatie op een oppervlakkige wijze verwerken, dan wel op een systematische wijze. Een systematische wijze van informatieverwerking zorgt ervoor dat individuen meer informatie tot zich nemen, en minder terugvallen op het (onbewuste) gebruik van vuistregels.[43] De mate waarin systematische informatieverwerking plaatsvindt is, op haar beurt, afhankelijk van kenmerken van de individuele rechter – diens persoonlijkheid – en van de omstandigheden waaronder de rechter opereert.

Persoonlijkheidstheorieën wijzen op een tweetal dimensies die mede bepalen of rechters geneigd zullen zijn om informatie op een systematische, dan wel meer heuristische wijze te verwerken. Om te beginnen verschillen mensen, rechters incluis, in hun behoefte aan structuur en kennis. Individuen met een hoge behoefte aan structuur beschouwen de wereld en de te nemen beslissing op minder complexe wijze en verwerken informatie op een snelle, oppervlakkige manier. Om die reden vertrouwen individuen met een hoge behoefte aan structuur vaker op stereotyperingen, en simplificeren zij beslissingsproblemen in sterkere mate.[44] Ten slotte blijkt dat individuen met een sterke behoefte aan structuur weinig tolerant zijn ten aanzien van afwijkende (minderheids) standpunten en geneigd zijn deze te negeren of zelfs actief te onderdrukken.[45] Alhoewel onderzoek onder rechters ons niet bekend is, volgt uit deze theorievorming dat rechters met een hoge behoefte aan structuur, orde en eenvoud in sterkere mate beïnvloed worden door allerhande (meer of minder adequate) vuistregels en dat zij in een meervoudige kamer minder open staan voor afwijkende opvattingen en inzichten, dan rechters met een relatief lage behoefte aan structuur.

Een aan de behoefte aan structuur invers gerelateerde persoonlijkheidsdimensie betreft de behoefte aan cognitie. Individuen met een

43 Chaiken & Trope 1999; De Dreu e.a. 2008.

44 Thompson e.a. 2001.

45 Kruglanski e.a. 2006.

hoge behoefte aan cognitie worden gekenmerkt door een sterke intrinsieke motivatie om informatie op een grondige, intensieve wijze te verwerken. Zij maken in sterke mate gebruik van alle beschikbare informatie en zoeken meer informatie indien nodig. Individuen met een lage behoefte aan cognitie daarentegen vertrouwen in sterkere mate op de kennis en oordelen van anderen en zijn meer geneigd hun oordeel te baseren op vuistregels.[46] Zo bleek uit onderzoek dat juryleden met een hoge behoefte aan cognitie actiever waren tijdens de besluitvorming, sterkere argumenten leverden voor hun standpunten en zich minder gemakkelijk door collega's lieten overtuigen, dan individuen met een lage behoefte aan cognitie.[47] Wederom is onderzoek onder rechters ons onbekend, maar uit deze theorievorming volgt dat rechters met een hoge behoefte aan cognitie zeer waarschijnlijk in mindere mate beïnvloed worden door allerhande (meer of minder adequate) vuistregels en dat zij in een meervoudige kamer in sterkere mate inhoudelijk debatteren, dan rechters met een relatief lage behoefte aan cognitie.

De implicatie van dit onderzoek naar de invloed van persoonlijkheid op de kwaliteit van besluitvorming is dat door gerichte selectie van personen een meervoudige kamer kan worden samengesteld waar systematische verwerking van informatie en debat waarschijnlijker wordt. Dergelijke toepassing is echter onder andere vanuit logistieke overwegingen complex, en om die reden werken we deze mogelijkheid hier niet verder uit. Het is daarom, vanuit de praktijk van de rechtspraak, relevanter om die externe factoren nader te beschouwen die enerzijds systematische informatieverwerking beïnvloeden en anderzijds sterk bepalend zijn in zowel enkel- als meervoudige kamers – tijdsdruk, mentale vermoeidheid, en de noodzaak tot het afleggen van verantwoording.[48] Tijdsdruk en mentale vermoeidheid kunnen ervoor zorgen dat rechters informatie oppervlakkig en snel verwerken, terwijl het moeten afleggen van verantwoording er juist voor kan zorgen dat rechters informatie systematischer en intensiever verwerken. Terwijl onder tijdsdruk en bij mentale vermoeidheid het gebruik van (inadequate) vuistregels toeneemt, zou dit juist onder invloed van de noodzaak tot het afleggen van verantwoording afnemen.

Tijdsdruk kan ontstaan wanneer er voor een bepaalde deadline een beslissing genomen moet worden, wanneer een zaak dreigt te verlopen (verjaren) of simpelweg omdat individuele rechters verder moeten met een volgende zaak en/of dreigen uit te lopen. Vanuit psychologisch perspectief zijn de redenen waarom tijdsdruk optreedt minder relevant, zo lang tijdsdruk maar psychologisch ervaren wordt door individuen – ongeacht of er daadwerkelijk sprake is van objectieve tijdsdruk. Tijdsdruk beïnvloedt de manier waarop met informatie wordt omgegaan, informatie wordt geëvalueerd, en verwerkt. Onderzoek heeft aange-

46 Cacioppo e.a. 1996.

47 Shestowsky 2004.

48 De Dreu e.a. 2008.

toond dat wanneer tijdsdruk ervaren wordt, individuen informatieverwerkingsstrategieën simplificeren, en meer aandacht schenken aan, en beslissingen baseren op, specifieke soorten informatie. Wanneer bijvoorbeeld een beslissing over de aankoop van een product moet worden genomen laten individuen, wanneer zij tijdsdruk ervaren en geld willen besparen, zich meer leiden door negatieve informatie over het product, en negeren daarbij positieve informatie.[49] Met andere woorden: onder tijdsdruk wordt vooral aandacht geschonken aan informatie die een eerder oordeel ondersteunt (het willen besparen van geld en het dus niet willen kopen van een product), in plaats van tegenspreekt. In een strafzaak zou dit bijvoorbeeld kunnen leiden tot het buitenproportioneel aandacht schenken aan informatie over een verdachte die veroordeling waarschijnlijk maakt, wanneer een rechter op basis van eerdere informatie al van mening is dat de verdachte schuldig is, een besluitvormingsvalkuil die bekend staat als de *confirmation bias*.[50] Met andere woorden: tijdens het bestuderen van het dossier of tijdens de zitting van een strafzaak kan tijdsdruk ertoe leiden dat rechters meer aandacht schenken aan informatie die hun eerdere oordeel bevestigt dan aan informatie die een eerder oordeel ontkracht. Bovendien verhoogt tijdsdruk de intensiteit en snelheid waarmee naar afronding van het beslissingsproces wordt gezocht.[51] Hierdoor neemt de kans toe dat rechters hun oordeel baseren op eerste indrukken, stereotyperingen en ankers,[52] wat ervoor zorgt dat zij onder tijdsdruk beslissingen van lagere kwaliteit nemen.[53] Er is echter geen onderzoek bekend naar de effecten van tijdsdruk op rechterlijke oordeels- en besluitvorming en we gaan daarom dieper in op tijdsdruk in de in hoofdstuk 5 beschreven studies naar besluitvorming in de meervoudige kamer.

Naast tijdsdruk zorgt ook mentale vermoeidheid voor een neiging de beslissing zo snel mogelijk af te ronden, waardoor minder informatie wordt verwerkt.[54] Een goed voorbeeld hiervan is een onderzoek naar 1112 rechterlijke uitspraken in de enkelvoudige kamer in Israël.[55] Gedurende 50 dagen in een periode van 10 maanden werden 1112 uitspraken over verzoeken tot voorwaardelijke vrijlating bestudeerd. Daarbij werd gekeken naar het moment op de dag waarop de uitspraak plaatsvond. Uit de resultaten bleek dat de voorwaardelijke vrijlating aan het begin van de werkdag rond de 65% lag, maar naarmate de tijd vorderde terugliep tot bijna 0%. Na een lunchpauze nam het percentage voorwaardelijke vrijlating direct toe tot rond de 65%.

49 Wright 1974.
50 Zie ook van Koppen & Schalken 2004.
51 De Dreu 2003.
52 Kruglanski & Freund 1983.
53 Payne e.a. 1993; Payne e.a. 1995.
54 Kruglanski & Webster 1996.
55 Danziger e.a. 2011.

De auteurs verklaren deze resultaten door te speculeren dat mentale en/of fysieke vermoeidheid ervoor zorgt dat rechters terugvallen op de status quo, de zogenoemde status quo bias.[56] Met andere woorden: bij mentale en/of fysieke vermoeidheid heeft het rechters' voorkeur een uitspraak te doen die de situatie laat zoals het nu is, waardoor er geen vrijlating plaatsvindt. Na een pauze, of na een maaltijd, zou de mentale en/of fysieke vermoeidheid weer verdwenen zijn, waardoor rechters wellicht (weer) energie kunnen besteden aan de verzoeken, wat leidt tot meer vrijlating. Deze verklaring sluit aan bij psychologisch onderzoek dat laat zien dat het herhaaldelijk nemen van beslissingen het cognitief functioneren ondermijnt, wat tot uiting komt in een sterker gebruik van (imperfecte) vuistregels.[57]

Terwijl tijdsdruk en mentale vermoeidheid de oordeelsvorming op basis van inadequate vuistregels bevorderen, zorgt de noodzaak tot het afleggen van verantwoording *over het besluitvormingsproces* voor enig tegenwicht en vermindert dit het gebruik van vuistregels.[58]

Dergelijke procesverantwoording[59] refereert aan de mate waarin individuen verwachten door externe anderen beoordeeld en geobserveerd te worden.[60] Onderzoek naar de invloed van procesverantwoording laat zien dat wanneer individuen verantwoording af moeten leggen over de wijze waarop hun beslissing tot stand is gekomen, zij kritischer zijn, informatie grondiger en systematischer verwerken, en zij meer gemotiveerd zijn om een nauwkeurig en accuraat beeld van de situatie te verkrijgen.[61] Met andere woorden, procesverantwoording vermindert de kans dat rechters in hun oordeels- en besluitvorming te zeer (onbewust) terugvallen op inadequate vuistregels.[62]

3.4 Conclusie

In hoofdstuk 1 van dit rapport stelden we de vraag of afwijkingen van rationele oordeels- en besluitvorming verminderen of opgeheven worden in een meervoudige kamer. Met andere woorden: is een meervoudige kamer rationeler in haar informatieverwerking en oordeels- en besluitvorming dan een enkel-

56 Samuelson & Zeckhauser 1988.

57 Muraven & Baumeister 2000; Pocheptsova e.a. 2009; Vohs e.a. 2008; Levav e.a. 2010.

58 Tetlock 1992.

59 Het is belangrijk om procesverantwoording te onderscheiden van uitkomstverantwoording, waarbij individuen verantwoording afleggen over de inhoud van de beslissing (zie ook Lerner & Tetloch 1999). Terwijl procesverantwoording een positief effect heeft op de kwaliteit van de beslissing, blijkt uitkomstverantwoording een negatief effect te hebben op de kwaliteit van de beslissing (zie ook Siegel-Jacobs & Yates 1996). De reden hiervoor is dat uitkomstverantwoording een negatief effect blijkt te hebben op informatieverwerking – uitkomstverantwoording versterkt de behoefte het 'publiek' te imponeren, waardoor er minder aandacht wordt geschonken aan de beschikbare informatie.

60 Tetlock 1992.

61 Tetlock 1992; De Dreu e.a. 2008.

62 De Dreu e.a. 2000; Lerner & Tetlock 1999; Sedikides e.a. 2002; Simonson & Staw 1992.

voudige kamer? Ter beantwoording van deze vraag hebben we in dit hoofdstuk getracht een overzicht te geven van de meest voorkomende denkfouten en vuistregels en de gevolgen hiervan, voor individuele besluitvorming in het algemeen en de enkelvoudige rechtspraak in het bijzonder. Op grond van de hierboven besproken bevindingen komt naar voren dat rechters niet altijd in staat zijn beslissingen van hoge kwaliteit te nemen. Zij maken veelvuldig gebruik van vuistregels en baseren hun beslissing daarmee op onvolledig verwerkte informatie, maken (statistische) denkfouten, en besteden selectieve aandacht aan datgene wat het meest beschikbaar in het geheugen is, en vallen regelmatig ten prooi aan verkeerde statistische inschattingen. Dit alles vindt in sterkere mate plaats naarmate tijdsdruk en mentale vermoeidheid toeneemt en wordt tegengegaan door de noodzaak tot het afleggen van verantwoording.

In het nu volgende hoofdstuk gaan we in op de vraag of, in vergelijking tot enkelvoudige kamers, de oordeels- en besluitvorming in meervoudige kamers in meerdere of mindere mate beïnvloed wordt door het gebruik van (inadequate) vuistregels en blootstaat aan voor groepsbesluitvorming specifieke bedreigingen.

4

Groepsdynamische processen bij besluitvorming in meervoudige rechtspraak

4.1 Meervoudige rechtspraak: informatieverwerking en uitwisseling in groepen

Het proces van besluitvorming in meervoudige kamers kan worden opgevat als een specifieke vorm van groepsbesluitvorming en verschilt daarmee op een aantal belangrijke onderdelen van de puur individuele besluitvorming in enkelvoudige kamers. Mede vanwege het besloten karakter van de meervoudige kamer en de geheimhoudingsplicht is er weinig bekend over de wijze waarop binnen de meervoudige kamer oordeelsvorming tot stand komt. Inzicht in aspecten die van invloed zijn op de kwaliteit van de meervoudige rechtspraak is echter van groot belang, mede omdat de oordelen van een meervoudige kamer verstrekkende gevolgen kunnen hebben voor betrokken partijen, voor de jurisprudentie en voor de maatschappelijke acceptatie van specifieke rechterlijke uitspraken en de rechtsprekende instituties. Een goed inzicht in factoren die ertoe kunnen leiden dat meervoudige kamers hun potentieel niet optimaal gebruiken, kan aanleiding geven tot herziening van de specifieke context waarbinnen de meervoudige kamer opereert.

In tegenstelling tot de beperkte inzichten over het functioneren van meervoudige kamers, is er een goed ontwikkelde literatuur over groepsbesluitvorming. Deze literatuur is grotendeels gegrond in een lange traditie van experimenteel laboratoriumonderzoek naar de wijze waarop kleine groepen (drie tot zes individuen) beslissingen nemen. Deze literatuur beschrijft onderzoek naar de wijze waarop groepen gedurende kortere of langere tijd samenwerken en tot gezamenlijke uitspraken komen, creatieve oplossingen bereiken, onderlinge tegenstellingen uitonderhandelen, enzovoort. Recentelijk is door de huidige auteurs, in nauwe samenwerking met collega's in binnen- en buitenland, deze literatuur samengevat en theoretisch verankerd. Daarbij is een beperkt aantal fundamentele factoren geïdentificeerd die een rol spelen tijdens groepsbesluitvorming.

4.1.1 De fundamenten van groepsbesluitvorming

Zoals bij aanvang van deze rapportage aangegeven, wordt vaak verondersteld dat groepen betere en kwalitatief hoogwaardigere beslissingen nemen dan individuen apart,[63] met name wanneer er sprake is van complexe problemen die verschillende invalshoeken en perspectieven vereisen.[64] Verondersteld wordt dat meerdere rechters meer feiten kunnen zien, en meer informatie kunnen integreren, wat de kans op een goede beslissing vergroot.[65] Echter, in tegenstelling tot een individuele rechter moeten rechters in de meervoudige kamer tot consensus komen om

63 Sunstein 2005.

64 Dijksterhuis e.a. 2003.

65 Corstens 1999; Baas e.a. 2010.

een uitspraak te kunnen doen, wat de complexiteit en procedurele vereisten van het besluitvormingsproces verhoogt.

Ondanks het verschil in complexiteit en het verschil in vereisten die gesteld worden aan groepsbesluitvorming versus individuele besluitvorming steunt onderzoek de aanname dat groepen in potentie betere beslissingen kunnen nemen dan individuen. De indruk is dat groepen gemiddeld beter presteren dan individuen tijdens intellectuele beslissingen, wanneer er duidelijke en objectieve criteria zijn om de juistheid van een beslissing aan te tonen.[66] Voorts blijkt de aanwezigheid van andere groepsleden een positief effect te hebben op de motivatie van individuele leden en zijn groepen soms in staat met creatievere oplossingen te komen dan individuen afzonderlijk.[67]

Veel van de beslissingen die in een meervoudige kamer genomen worden, zijn maar gedeeltelijk te herleiden op duidelijke en objectieve criteria en zijn dus voor een minstens zo belangrijk deel oordeelvormend. Er is sprake van een oordeelvormende beslissing wanneer subjectieve oordelen, anders dan objectieve gegevens die een rol spelen bij intellectuele beslissingen, een rol spelen tijdens het beslissingsproces. Bij strafzaken is de schuldvraag een 'intellectuele' beslissing indien alle noodzakelijke feiten beschikbaar zijn, wat vaak niet zo is. De beslissing over de bijbehorende strafmaat is hoe dan ook oordeelsvormend, en hierbij spelen oordelen over bijvoorbeeld de persoonlijke situatie van een verdachte een grotere rol. Met andere woorden, in de meervoudige kamer is niet enkel sprake van de conditie waaronder groepsbesluitvorming altijd beter is dan individuele besluitvorming, namelijk tijdens intellectuele beslissingen.[68]

Zeker wanneer een groepsbeslissing grotendeels oordeelsvormend en subjectief van aard is, blijkt dat de kwaliteit van de besluitvorming vaak achterblijft. Hiervoor is een palet aan oorzaken ontdekt. Zo blijkt, ten eerste, dat groepsleden vaak bevestigende informatie (informatie die overeenkomt met de initiële voorkeur) zoeken en bespreken, in plaats van ontkrachtende informatie (informatie die een initiële voorkeur of mening tegenspreekt) en dat zij hun eigen feilbaarheid onderschatten.[69] Vertaald naar de praktijk van de rechtspraak zou dit kunnen impliceren dat rechters een (gedeelte van) een strafdossier lezen, en op basis van deze informatie een initiële mening kunnen vormen over de schuld of onschuld van een verdachte. Tijdens het overleg in de raadkamer kunnen deze initiële meningen een dusdanige invloed hebben dat informatie die ofwel tijdens de zitting naar voren is gekomen, ofwel aangedragen wordt door een van de andere rechters en niet overeenkomt met de initiële mening, minder aandacht krijgt. Ten tweede zijn groepsleden in veel gevallen sterk bezig met de onderlinge, interpersoonlijke verhoudingen, en is de aandacht in mindere

66 Hastie e.a. 1986; Laughlin & Ellis 1986.

67 Fraidin 2004; Laughlin e.a. 2006.

68 Hertel e.a. 2000; Tindale & Larson 1992.

69 Steiner 1972; Janis & Mann 1977; Schulz-Hardt e.a. 2000.

mate gericht op het gezamenlijk nemen van een kwalitatief hoogwaardige beslissing. Met andere woorden: randvoorwaarden met betrekking tot de *context* waarin de besluitvorming plaatsvindt, leiden af van de *inhoud* van de besluitvorming. Ten derde speelt dat groepsleden bezorgd zijn over de indruk die zij maken op hun groepsgenoten en/of een extern publiek. Dit belemmert een open, kritisch debat en bevordert zelfcensuur.[70] In de meervoudige kamer zou dit bijvoorbeeld kunnen optreden wanneer minder ervaren rechters, of rechters in opleiding, indruk trachten te maken op hun meer ervaren collega's, of wanneer rechters bij maatschappelijk beladen dossiers bezorgd zijn om de reactie in de maatschappij. Ten vierde is er bij groepsbesluitvorming een (overmatige) druk om consensus te bereiken, hetgeen debat ondermijnt en zelfcensuur bevordert. De belangrijkste aanname en rechtvaardiging van de meervoudige kamer, namelijk dat meer rechters meer weten dan één rechter, zou onder druk kunnen komen te staan indien de druk om consensus te bereiken het uiten van verschillende meningen en inzichten tegenwerkt. Ten vijfde treedt er bij groepen productieblokkering op: wanneer andere groepsleden aan het woord zijn, wordt de productie en uiting van de eigen argumenten en oordelen geblokkeerd. Discussies in groepen worden in algemene zin sequentieel gevoerd – tijdens besluitvorming in de meervoudige kamer zou dit kunnen betekenen dat wanneer één rechter aan het woord is, de andere leden van de meervoudige kamer zwijgen. Dit kan ertoe leiden dat inzichten en ideeën die ontstaan wanneer een andere rechter het woord voert tijdens het raadkameroverleg vergeten worden en daarmee verloren gaan. Ten slotte hebben groepsleden de neiging er impliciet van uit te gaan dat informatie die door henzelf over het hoofd gezien wordt, door andere groepsleden wel opgemerkt zal worden, en als ieder groepslid deze neiging is toegedaan is de kans groot dan een belangrijk deel van de relevante informatie niet of beperkt op tafel komt, met alle gevolgen van dien. Vertaald naar de praktijk van de rechtspraak zou dit kunnen betekenen dat wanneer rechters in (te) sterke mate vertrouwen op de aandacht en inzet van collega's, zij, onbewust of bewust, op sommige momenten zelf de aandacht laten verslappen en informatie die ter tafel komt over het hoofd zien.

4.1.2 Groepen als informatiedelers

De vijf redenen die ten grondslag liggen aan suboptimale besluitvorming in groepen, en mogelijkerwijze in meervoudige strafkamers, gaan elk op een eigen manier over de mate waarin, en wijze waarop de leden van een meervoudige kamer niet alleen informatie verwerken – waarin zij niet afwijken van de rechters in de enkelvoudige kamer zoals in het vorige hoofdstuk besproken – maar ook *informatie delen*.[71] Individuele leden van een meervoudige kamer nemen informatie in zich op – zij lezen dossiers, luisteren naar interviews

70 Janis 1972; De Dreu e.a. 2008.

71 Hinsz e.a. 1997.

en pleidooien en spreken (in)formeel met collega's over een specifieke zaak – en delen deze informatie met andere leden.[72] Het verwerken van informatie bevat daarmee activiteiten die zowel binnen één rechter plaatsvinden, als tussen rechters. Aangezien leden van een meervoudige kamer kunnen verschillen in (1) de kennis en informatie die zij *a priori* bezitten, (2) de beschikbaarheid van bepaalde informatie en (3) hun voorkeuren voor bepaalde beslissingen, is een belangrijk aspect van de besluitvorming in meervoudige kamers de manier waarop leden de verschillende standpunten en voorkeuren combineren. Met andere woorden: rechters zoeken en verwerken individueel informatie, en deze informatie wordt gecombineerd en raakt geïntegreerd door de interactie en communicatie in de meervoudige kamer. Door middel van communicatie kunnen de individuele leden van de kamer nieuwe inzichten verwerven en een kwalitatief hoogwaardige beslissing nemen.

Alhoewel de potentiële capaciteit van meervoudige kamers om informatie te behandelen en verwerken vele malen groter is dan die van een individuele rechter, kunnen gemakkelijk onvolkomenheden ontstaan.[73] Zo is het mogelijk dat individuele leden niet het hele dossier even aandachtig gelezen, dat zij aan bepaalde informatie meer aandacht besteden dan aan andere informatie, of dat zij tijdens de zitting tijdelijk zijn afgeleid. Bij het delen van informatie met overige leden van de kamer kan het zijn dat men aanneemt dat informatie reeds bekend is bij de overige leden, en zij dus niet meer geïnformeerd hoeven te worden. Daarnaast kan het zijn dat men een dusdanig ambigue samenvatting geeft dat belangrijke feiten achterwege blijven of dat sommige feiten en inzichten bewust of onbewust, gewild of onbedoeld relatief geaccentueerd worden. Een gevolg hiervan zou kunnen zijn dat in de loop van een beraadslaging bepaalde delen van de beschikbare informatie meer aandacht krijgen dan andere onderdelen. Dit kan, op zijn beurt, tot gevolg hebben dat het totaalbeeld dat ontstaat een suboptimale afspiegeling is van de informatie die werkelijk voorhanden is en dat het uiteindelijke oordeel in de meervoudige kamer anders uitpakt dan wanneer alle mogelijke informatie zowel verwerkt als gedeeld zou zijn. Met andere woorden, om te profiteren van de unieke kennis, vaardigheden en informatie waarover de verschillende leden van de meervoudige kamer beschikken, dient informatie uitgewisseld en verwerkt te worden[74] en de kwaliteit van de beslissing hangt in sterke mate af van de mate waarin leden hun unieke kennis, vaardigheden en informatie uitwisselen en daarmee beschikbaar maken voor alle individuele rechters, en vervolgens verwerken.

Dat suboptimale verwerking en uitwisseling van informatie de kwaliteit van besluitvorming kan ondermijnen is in eerder onderzoek goed geïllustreerd met behulp van zogeheten 'verborgenprofielstudies'. Zoals in het voorgaande is beschreven kunnen groepsleden verschillen in de informatie die zij tot hun beschikking

72 Devine e.a. 2001; Sunstein 2005.

73 Dhami 2003.

74 De Dreu e.a. 2008.

hebben. In de meervoudige kamer is het bijvoorbeeld zeer goed mogelijk dat sommige rechters het hele dossier gelezen hebben, terwijl anderen slechts een deel, of alleen de samenvatting hebben gelezen. Door het gebruik van vuistregels op individueel niveau kan het zijn dat een van de rechters meer aandacht heeft besteed aan bepaalde informatie dan een andere rechter, omdat deze (correcte of incorrecte) informatie[75] beter aansluit bij wat snel beschikbaar is in het geheugen, of omdat hij of zij wat minder alert was tijdens de zitting. Wat hier belangrijk is, is dat de aanname dat wanneer alle rechters dezelfde informatie ontvangen (hetzelfde dossier) zij deze informatie op dezelfde wijze verwerken en interpreteren, onjuist kan zijn. Juist doordat er verschillen tussen leden van de meervoudige kamer kunnen ontstaan in de verwerking van informatie, is sommige informatie in een groep gedeeld en bekend bij alle leden, terwijl andere informatie slechts bij één of twee leden beschikbaar is en niet bekend is bij de overige leden van de meervoudige kamer.

In een zogeheten 'verborgenprofielsituatie' wordt de hierboven geschetste situatie nagebootst. Groepsleden moeten een keuze maken uit verschillende opties (bijvoorbeeld vrijspraak of veroordeling van een verdachte), en elk groepslid heeft twee verschillende soorten informatie ter beschikking: informatie die bekend is bij alle groepsleden (ook wel 'gedeelde informatie' genoemd) en informatie die alleen bekend is bij sommige groepsleden ('ongedeelde informatie'). De totale beschikbare informatie is zodanig onder de groepsleden verdeeld dat de informatie die uiteindelijk tot de juiste beslissing zou moeten leiden voornamelijk ongedeeld is, en daardoor niet bekend is bij alle groepsleden. Het gevolg daarvan is dat individuele groepsleden niet tot de juiste beslissing kunnen komen zonder de informatie van de andere groepsleden te kennen. Bijvoorbeeld: gebaseerd op de 'gedeelde informatie' lijkt vrijspraak van een verdachte de voor de hand liggende keuze; wanneer alle 'ongedeelde informatie' echter uitgewisseld zou worden, blijkt een veroordeling van de verdachte een veel dwingender en beter besluit te zijn. Met andere woorden, door het uitwisselen en verwerken van 'ongedeelde informatie' kunnen groepen tot kwalitatief hoogwaardige beslissingen komen.

Dat groepsleden niet alle beschikbare informatie in gelijke mate hebben, is geen probleem zolang de uitwisseling van informatie optimaal is, en zolang bij alle leden bekend is dat een ieder beschikt over eigen, unieke informatie, als wel gedeelde informatie die bij iedereen bekend is. Dit is nu precies wat slechts zelden goed gaat. Ten eerste blijken individuen in groepen sterk geneigd te zijn over gedeelde informatie te praten en hieraan relatief veel gewicht toe te kennen. Groepsleden praten vooral over de kennis die zij gezamenlijk hebben, en beschouwen deze gezamenlijke kennis als relatief belangrijk, betrouwbaar en valide. Ten tweede zijn zij sterk geneigd

75 Zie Crombag e.a. 1996.

'ongedeelde informatie' niet ter tafel te brengen en deze, als ze op tafel komt, niet serieus te nemen. Ideeën, meningen en informatie die bij alle groepsleden beschikbaar zijn, hebben dus een disproportionele invloed op het verloop van de groepsdiscussie en de uiteindelijke beslissing. Wanneer ontlastend materiaal bij ieder lid van een meervoudige kamer beschikbaar is, en belastend materiaal bij slechts één of twee leden, is het dus niet ondenkbaar dat het ontlastende materiaal een onwenselijk disproportionele invloed op de besluitvorming heeft.[76]

Een belangrijk element in het verwerken, maar ook in de uitwisseling van informatie, is of de individuele leden van een kamer kiezen voor een oppervlakkige, gesimplificeerde informatieverwerkingsstrategie, of voor een intensieve en systematische strategie. Zoals in hoofdstuk 3 al werd beschreven, kan het oppervlakkig en snel verwerken van informatie leiden tot een suboptimale besluitvorming binnen de enkelvoudige kamer.[77] Wanneer informatie echter op een systematische, intensieve manier wordt verwerkt, wordt er minder gebruik gemaakt van cognitieve vuistregels en baseren rechters hun oordeel meer op inhoudelijke en voor de zaak specifieke informatie.[78] Bovendien blijkt dat systematische verwerking ertoe leidt dat 'ongedeelde informatie' eerder ter tafel komt en beter geïntegreerd wordt in de uiteindelijke oordeels- en besluitvorming.[79]

4.2 (Groeps)factoren van invloed op informatieverwerking en uitwisseling

De in hoofdstuk 3 genoemde factoren die systematische informatieverwerking positief beïnvloeden, zoals procesverantwoordelijkheid, of negatief beïnvloeden, zoals mentale vermoeidheid en tijdsdruk, spelen ook een rol bij groepsbesluitvorming. Zo is gebleken dat wanneer groepen tijdsdruk ervaren, groepsleden minder informatie uitwisselen en daardoor minder goede beslissingen nemen.[80] Bovendien zijn groepen onder tijdsdruk minder goed in staat foutieve aannames en (voor)oordelen te herzien, en vallen zij snel terug op routines en standaardprotocollen, ongeacht de toepasselijkheid in de gegeven situatie.[81] Omgekeerd is gebleken dat de effecten van procesverantwoording op systematische, diepgaande informatieverwerking ook positief bijdragen aan de kwaliteit van een *groeps*beslissing.[82] De resultaten van dit onderzoek, waarbij gebruik werd gemaakt van de eerder genoemde verborgenprofielsituatie, lieten enkele interessante bevindingen zien. Allereerst gaven groepsleden in sterkere mate aan dat zij niet over genoeg informatie beschikten wanneer zij procesverantwoordelijk waren, dan wanneer zij niet procesverantwoordelijk waren. Dit zorgde ervoor dat meer informatie werd gezocht en ongedeelde informatie vaker uitgewisseld en herhaald werd. Deze meer systematische wijze van informatieverwerking leidde ertoe dat

76 Stasser & Titus 1987.
77 Morris e.a. 1999; Bottom & Studt 1993; Guthrie e.a. 2001.
78 De Dreu & Carnevale 2003.
79 Scholten e.a. 2007; Nijstad & Kaps 2008.
80 Kelly & Karau 1999.
81 De Grada e.a. 1999.
82 Scholten e.a. 2007.

groepen een beslissing van hogere kwaliteit namen wanneer zij procesverantwoordelijk waren, dan wanneer zij dat niet waren.

Naast de voor zowel enkelvoudige als meervoudige besluitvorming relevante factoren zijn er een aantal factoren die specifiek spelen tijdens het meervoudig beslissen. Ten eerste heeft onderzoek aangetoond dat wanneer ten minste een meerderheid van de groepsleden dezelfde mening en voorkeur heeft voor een bepaalde beslissing, zij meer vertrouwen hebben in de juistheid van die mening of voorkeur: men veronderstelt dat naarmate meer personen het met elkaar eens zijn, de kans dat het oordeel juist en valide is, groter is. Deze 'consensus-impliceert-validiteit' vuistregel heeft tot gevolg dat groepsleden zich zeker voelen in hun oordeel, waardoor er niet naar verdere informatie gezocht wordt, en ontkrachtende informatie wordt genegeerd. Wanneer er daarentegen binnen een groep verschillende meningen en voorkeuren bestaan, ontstaat bij elk individu enige onzekerheid over de juistheid van de eigen mening en/of stellingname en wordt meer informatie gezocht en uitgewisseld.[83] Zo bleek dat wanneer de groepsnorm was om elkaar kritisch in plaats van meegaand te bezien, groepsleden gaandeweg meer informatie uitwisselden, deze beter integreerden, en uiteindelijk betere beslissingen namen.[84]

In tegenstelling tot de enkelvoudige kamer vereist de meervoudige kamer het gebruik van een beslisregel – een formele of informele afspraak over de wijze waarop een beslissing genomen dient te worden, bijvoorbeeld bij meerderheid of unanimiteit. Gebleken is dat het gebruik van unanimiteitsregel door jury's in de Verenigde Staten in vergelijking tot meerderheidsregels ervaren wordt als moeilijker en dat deze beslisregel besluitvorming vertraagt. Een mogelijke verklaring voor deze bevindingen is dat wanneer unanimiteit vereist is, de individuele bijdragen van groepsleden tijdens de besluitvorming relevant zijn, waardoor tijdens de discussie meerdere meningen en voorkeuren gehoord worden. Dit heeft vervolgens positieve gevolgen voor de mate waarin informatie intensief en systematisch verwerkt wordt, en komt overeen met bevindingen uit een lange traditie van onderzoek dat laat zien dat de aanwezigheid van afwijkende meningen in een groep kwalitatief hoogwaardige besluitvorming stimuleert.[85]

Ook verschillen in macht en status spelen een rol bij groepsbesluitvorming. Statusverschillen op basis van anciënniteit kunnen er bijvoorbeeld toe bijdragen dat sommige rechters invloedrijker zijn, zonder dat zij ook daadwerkelijk betere argumenten of inzichten hebben. In de meervoudige kamer is het gebruikelijk dat junior rechters, of rechters in opleiding, plaatsnemen. De rol van de voorzitter wordt over het algemeen ingenomen door de rechter met de meeste ervaring.[86] De aldus ontstane verschillen op basis van anciënniteit, kennis en status kunnen de informatieverwerkingsstrate-

83 Baker & Petty 1994; Schulz-Hardt e.a. 2002.

84 Postmes e.a. 2001.

85 Gruenfeld e.a. 1998; Schulz-Hardt e.a. 2000.

86 Er zijn uitzonderingen, in een aantal gevallen gaven geïnterviewde rechters aan de rol van voorzitter te rouleren.

gie die rechters hanteren beïnvloeden – de minst machtige rechters zijn wellicht meer geneigd tot systematische verwerking en uitwisseling van informatie, terwijl rechters met een hoge status en/of machtspositie zich wellicht juist meer laten beïnvloeden voor cognitieve vuistregels.[87] Juist omdat het de leden met een hoge status zijn die veel invloed uit (kunnen) oefenen, kan de negatieve invloed van vuistregels op groepsbesluitvorming extra groot zijn als er binnen de meervoudige kamer duidelijke verschillen in status en macht bestaan. Dit geldt met name wanneer de voorzitter een autoritaire en sterk sturende houding hanteert.[88]

4.3 Conclusie

De voorlopige conclusie die uit het zojuist beschreven onderzoek valt af te leiden is dat de mate waarin groepsleden informatie uitwisselen en verwerken cruciaal is voor de kwaliteit van hun uiteindelijke oordeel en beslissing. Deze conclusie is gebaseerd op onderzoek dat veelal gegrond is in gedragswetenschappelijke experimenten waarbij deelnemers in een verborgenprofielsituatie werden geplaatst. De vraag is in welke mate de praktijk van de meervoudige kamer vergeleken kan worden met deze situaties, en deze conclusie dus verondersteld kan worden ook te gelden voor de meervoudige strafkamer. Zowel in theorie, als in de praktijk, hebben de leden van de meervoudige kamer verschillende typen informatie, vanuit verschillende bronnen, en moeten zij vaak een grote hoeveelheid informatie in korte tijd verwerken. Een toenemend aantal empirische studies laat zien dat rechters beperkt zijn in de hoeveelheid informatie die zij redelijkerwijze kunnen verwerken en niet zelden terugvallen op cognitieve vuistregels. Dit vergroot de efficiëntie, maar bergt het gevaar in zich dat de kwaliteit van de oordeels- en besluitvorming achteruitgaat. Dit geldt voor de enkelvoudige zowel als de meervoudige kamer. In de meervoudige kamer geldt bovendien dat alleen wanneer er grondige en systematische informatieverwerking en uitwisseling plaatsvindt, de oordeels- en besluitvorming profiteert van de potentie die groepen inbrengen.

De analyse tot dusverre was voornamelijk theoretisch van aard en daar waar zij gegrond was in onderzoek, betrof dit veelal onderzoek in de Verenigde Staten met een zodanig ander juridisch systeem dat vertaling naar de Nederlandse praktijk niet direct mogelijk is. In hoofdstuk 5 beschrijven we een serie onderzoeken die werden uitgevoerd om de theoretische verkenningen nader te onderzoeken binnen de context van de Nederlandse meervoudige (straf)kamer.

87 De Dreu & Van Kleef 2004.

88 Nevicka e.a. 2011.

5

Empirische studies naar besluitvorming in de meervoudige kamer

5.1 Interviews met strafrechters

Waar in de voorgaande hoofdstukken psychologische theorieën en gedragswetenschappelijk onderzoek naar het gebruik van vuistregels in de enkelvoudige en meervoudige besluitvorming centraal stond, wordt in dit hoofdstuk over de resultaten van een drietal experimentele simulaties gerapporteerd (par. 5.3 t/m 5.5). Ter toetsing van de, op basis van de eerder beschreven theorieën en onderzoek ontstane, inzichten zijn dertien rechters geïnterviewd.

De rechters waren afkomstig uit de rechtbank Amsterdam, rechtbank Haarlem, rechtbank Utrecht en het gerechtshof Amsterdam. Eén geïnterviewde rechter trad op als plaatsvervangend rechter. Alle geïnterviewde rechters maakten onderdeel uit van de sector strafrecht van de betreffende rechtbank of het gerechtshof. In de nu volgende paragrafen worden de interviews, en de daaruit voorkomende inzichten in meer detail besproken.

5.1.1 Rechters opereren in een 'verborgenprofielsituatie'

In de in hoofdstuk 4 omschreven experimentele studies naar de mate van informatieuitwisseling en -verwerking werd gebruik gemaakt van de zogeheten verborgenprofielsituaties. De aanname van deze situaties is dat, zelfs wanneer leden van een groep dezelfde informatie krijgen, zij deze informatie op verschillende manieren verwerken. Door verschillen in aandacht waarmee een dossier bestudeerd wordt, of door het gebruik van vuistregels, ontstaan verschillen tussen de leden van de raadkamer in de mate waarin zij de beschikbare informatie ook daadwerkelijk in zich hebben opgenomen.

Alhoewel het redelijk lijkt te veronderstellen dat de meervoudige kamer kenmerken van een verborgenprofielsituatie heeft, is om dit vast te stellen in interviews gevraagd naar de wijze waarop rechters te werk gaan bij het bestuderen van dossiers, het voorbereiden van de zitting, en de procedures tijdens het raadkameroverleg. Dit resulteerde in een breed scala aan antwoorden. Zo geeft het merendeel van de rechters (tien van de dertien rechters) aan dat het onmogelijk is een dossier volledig te lezen. De meest genoemde reden voor het niet bestuderen van het volledige dossier is een gebrek aan tijd (acht rechters). In antwoord op de vraag naar de oorzaak van dit gebrek aan tijd geven elf rechters aan dat dit een logisch gevolg is van de wijze waarop zittingsdagen zijn ingedeeld. Gemiddeld worden per zittingsdag zes tot twaalf strafzaken behandeld, twee dagen per week.[89] Dit levert een grote hoeveelheid dossiers op, die allemaal gelezen moeten worden. Daarnaast geven zeven rechters aan dat strafdossiers vaak overbodige informatie bevatten, en vier rechters suggereren dat een grondigere voorselectie zou moeten worden gemaakt van de

89 Hierbij dient te worden opgemerkt dat bij megazaken dit aantal minder is. Megazaken worden doorgaans tijdens meerdere zittingsdagen behandeld; de betrokken rechters behandelen tijdens de duur en voorbereiding van deze zaken doorgaans geen of minder andere strafzaken.

informatie die in het uiteindelijke dossier terecht komt.[90]

Een eenduidig antwoord op de vraag wanneer een strafdossier gelezen wordt, blijkt moeilijk te geven. Sommige rechters geven aan dit het liefst zo snel mogelijk te doen, op datum van binnenkomst (doorgaans een à twee weken voor aanvang van de zitting), andere rechters geven aan dit bij voorkeur vlak voor de zitting te doen. Drie rechters geven aan regelmatig de dossiers voor aanvang van de zitting door te spreken met collega's, maar negen rechters geven aan dit zelden tot nooit te doen.[91] Wel geven de meeste rechters (elf rechters) aan voor aanvang van de zitting overleg te hebben met collega's over de procedure tijdens de zitting.

De geïnterviewde rechters blijken verschillende opvattingen te hebben over verwachtingen die men heeft over en eisen die men stelt aan (mede) leden van de meervoudige kamer met betrekking tot de bestudering van de dossiers. Er is unanieme overeenstemming over de rol van de voorzitter, die geacht wordt het hele dossier te hebben bestudeerd. Daarentegen geeft een meerderheid van de rechters (acht rechters) aan dat dit niet van alle leden van de meervoudige kamer verwacht wordt; dit geldt met name voor leden die zitting hebben als plaatsvervangend rechter.

Daarnaast blijken er ook verschillende procedures gehanteerd te worden tijdens het raadkameroverleg. Op de vraag wie tijdens het overleg als eerste een mening of oordeel geeft, antwoorden vier rechters: de griffier,[92] zeven rechters antwoorden: de minst ervaren rechter, en twee rechters geven aan dat de volgorde spontaan ontstaat of op basis van expertise, waarbij de rechter met de meeste expertise als eerste het woord voert. Overigens geven vier rechters aan dat indien er sprake is van grote tijdsdruk, de voorzitter als eerste het woord neemt.

De hierboven beschreven antwoorden maken duidelijk dat het in de meervoudige kamer regelmatig voorkomt dat de leden beschikken over zowel gedeelde informatie (informatie die bij alle leden bekend is), als over ongedeelde informatie (informatie die niet bij iedereen bekend is). Niet uit te sluiten valt dat het juist de 'ongedeelde informatie' is die van doorslaggevend belang is bij de oordeels- en besluitvorming, terwijl deze vanwege de eerder genoemde groepsdynamische processen maar mondjesmaat ter tafel komt.

5.1.2 Tijdsdruk, rol van de voorzitter, en afwijkende meningen

In het tweede gedeelte van het interview is onderzocht welke van de eerder beschreven factoren die groepsbesluitvorming beïnvloeden, optreden in de praktijk van de meervoudige kamer en dan met name de mate waarin ongedeelde informatie wordt uitgewisseld. Specifiek richten we ons allereerst op tijdsdruk, waarvan bekend is dat dit een voorname-

90 Als voorbeeld van overbodige informatie worden de volgende zaken genoemd: paginalange transcripten van telefoongesprekken, gedetailleerde overzichten van financiële transacties, en medische dossiers.

91 Dit geldt niet voor megazaken, waar doorgaans wel overleg plaatsvindt voor aanvang van de zitting. Twee rechters merken op dat vooroverleg onder oudere rechters 'not done' is.

92 Mits de griffier over voldoende ervaring beschikt.

lijk negatief effect heeft op (1) de uitwisseling van (ongedeelde) informatie en daarom (2) de kwaliteit van de beslissing. Van belang is dat een meerderheid van de rechters tijdens het eerste deel van het interview al aangaf regelmatig onder tijdsdruk te werken, en dit werd bevestigd in het tweede deel van het interview. Tien rechters gaven aan regelmatig tot vaak tijdsdruk te ervaren. De momenten waarop tijdsdruk ervaren werd, betroffen (1) het bestuderen van het dossier (vijf rechters) en (2) het raadkameroverleg (acht rechters). Als oorzaak voor de ervaren tijdsdruk tijdens het raadkameroverleg werd door alle betrokkenen genoemd dat de zitting vaak pas laat afgelopen is, waardoor het overleg (te) laat start. Ook de sluitingstijden van de gebouwen spelen daarbij een rol, wat mede relevant is door het streven op de zittingsdag zelf een beslissing over een zaak te nemen. Zonder uitzondering gaven alle rechters aan dat het voortzetten van het overleg op een later tijdstip weliswaar mogelijk is, maar door de volle agenda's en schema's van de rechters in de praktijk moeilijk uitvoerbaar is. Het gevolg is dat men zichzelf een extra druk oplegt om vooral op de zittingsdag zelf tot uitsluitsel te komen. Met andere woorden, om diverse redenen ervaren de leden van de meervoudige kamer tijdsdruk zowel in de voorbereidingsfase als tijdens het 'raadkameren.'

Zoals uit onderzoek met groepen in een verborgenprofielsituatie is gebleken, zorgt de aanwezigheid van afwijkende meningen ervoor dat meer informatie wordt uitgewisseld. Op de vraag of de aanwezigheid van een afwijkende mening leidde tot meer discussie gaven zeven rechters aan dat dit het geval was, maar zes rechters meldden dat wanneer één lid een andere mening of oordeel over de strafzaak had, dit resulteerde in een stemming waarbij de meerderheid uiteindelijk de doorslag gaf. Daarnaast gaf een overgroot merendeel van de rechters (elf rechters) aan dat het de voorkeur heeft om een meervoudige kamer dusdanig samen te stellen dat de leden elkaar goed kennen, en dezelfde waarden hebben. Drie rechters rapporteerden dat de aanwezigheid van een afwijkende mening een voorwaarde was voor het ontstaan van discussie – wanneer alle leden dezelfde mening hadden, vond geen discussie plaats en werd er direct overgegaan tot vaststelling van het vonnis. Vijf rechters noemden het verschijnsel van 'advocaat van de duivel', een techniek die toegepast kan worden in besluitvormingssituaties waarbij een van de deelnemers met opzet een standpunt verdedigt dat lijnrecht staat tegenover de mening van de meerderheid. Alhoewel deze rechters aangaven dat dit een nuttige methode is om discussie op te wekken, die ook af en toe werd toegepast, gaven zij ook aan dat dit een rol is die niet voor iedereen is weggelegd.[93] Met andere woorden, het belang van een afwijkende opinie en van debat wordt weliswaar erkend, maar de vraag is of er optimaal geprofiteerd wordt van de voordelen van debat – er wordt vaak en (te) snel overgegaan tot stemming en impliciet of

93 Hierbij dient te worden opgemerkt dat de geïnterviewde rechters in het verleden hebben deelgenomen aan intervisiebijeenkomsten en de geuite inzichten niet noodzakelijkerwijze opgaan voor de gehele (straf)rechtspraak.

expliciet wordt een meerderheidsregel gehanteerd bij het nemen van een uiteindelijk besluit.

Een laatste factor die uit de interviews naar voren kwam was de rol die een sturende, dominante leider speelt. Ingeval een raadkamer wordt voorgezeten door een dominante en sturende rechter wisselen individuele leden minder informatie uit, wat de kwaliteit van de besluitvorming negatief kan beïnvloeden. Desalniettemin geeft een (kleine) meerderheid van de rechters (zeven rechters) aan een voorkeur te hebben voor een voorzitter die een sturende rol heeft, en de procedure bewaakt. Dit wordt over het algemeen als efficiënt ervaren. Zo geven vijf rechters aan dat zij een gestructureerde discussie prefereren. Hier tegenover geeft een meerderheid (acht rechters) aan dat het succesvol verloop van een raadkameroverleg in positieve zin beïnvloed wordt door een voorzitter die, na een verkennende ronde onder de leden van de meervoudige kamer, minder sturend te werk gaat en een open discussie stimuleert. Met andere woorden, de dominante en sturende voorzitter geldt als een '*mixed blessing*' die enerzijds zorgt voor een efficiënte en gestructureerde besluitvorming en anderzijds het voor hoge kwaliteit benodigde debat prematuur afsluit of zelfs geheel niet laat ontstaan.

5.2 Experimentele simulaties

De interviews lieten zien dat de beraadslaging en besluitvorming in de meervoudige kamer zich laat modelleren als een verborgenprofielsituatie, en dat daarmee het belang van de uitwisseling van zowel gedeelde als ongedeelde informatie cruciaal is voor een kwalitatief hoogwaardige besluitvorming. Dit klemt te meer daar uit de interviews naar voren komt dat de meervoudige kamer regelmatig onder hoge tijdsdruk werkt en niet zelden afwijkende standpunten niet het debat oproepen dat nodig is om de kwaliteit van de oordeels- en besluitvorming te borgen. Tegelijkertijd zijn deze conclusies prematuur, om twee redenen. In de eerste plaats is het niet geoorloofd om uit interviews conclusies te trekken over oorzaak en gevolg. We weten dus nog niet of de verborgenprofielsituatie waarin de meervoudige kamer zich regelmatig bevindt ook doorwerkt op de kwaliteit van de besluitvorming, en weten ook niet of factoren zoals tijdsdruk ook daadwerkelijk (negatief) doorwerken op informatie-uitwisseling en uiteindelijke oordeels- en besluitvorming. De gevoerde interviews zijn daarmee dus vooral indicatief.

In de tweede plaats is het eerder besproken experimentele onderzoek naar informatie-uitwisseling en groepsbesluitvorming zonder uitzondering gedaan in een situatie waarin personeelselectiebeslissingen genomen moesten worden en niet in situaties waarin om uitspraken over iemands schuld gevraagd werd. Dit is een belangrijke beperking omdat gevoeglijk bekend is dat zowel individuen als groepen anders opereren wanneer zij positieve beslissingen nemen ('wie krijgt wat,' 'wie stellen we

aan,' 'hoe verdelen we extra opbrengsten'), dan wanneer zij negatieve beslissingen moeten nemen ('wie betaalt wat,' 'wie heeft hoeveel schuld,' 'hoe verdelen we de kosten').[94]

Juist omdat het interview met de rechters indicatief is en experimentele studies uitsluitsel geven over het mogelijk optreden van causale effecten, is een aantal aspecten die uit de interviews naar voren kwamen in nauwkeurig gecontroleerde, experimentele simulaties ingezet. In de nu volgende secties beschrijven we deze experimentele simulaties. Alhoewel per simulatie een specifiek aspect van de meervoudige (straf)kamer nader is onderzocht, richten we ons vooral op (1) de verborgenprofielsituatie en (2) de rol van tijdsdruk.

Om de onderzoeksvragen zoals geformuleerd in dit rapport op een wetenschappelijk juiste en verantwoorde wijze te kunnen toetsen was toegang tot een groot aantal raadkamers vereist. Mede ingegeven door de moeilijke toegang tot het raadkameroverleg bij rechtbanken, zijn de in de paragrafen 5.3 t/m 5.5 beschreven onderzoeken uitgevoerd onder leken, veelal studenten van de Universiteit van Amsterdam, en de deelnemers beschikten over het algemeen over een beperkte juridische kennis. De keuze voor deze opzet beperkt de externe validiteit van het onderzoek – kunnen de resultaten van de in de volgende paragrafen beschreven experimentele simulaties wel vertaald worden naar en toegepast worden op de complexiteit van de meervoudige kamer? Hoewel de in de volgende paragrafen gerapporteerde steekproef ontegenzeggelijk afwijkt van de doelgroep die aanleiding heeft gegeven voor dit onderzoek, namelijk rechters, is er een aantal redenen waarom wij voor deze opzet gekozen hebben en waarom deze simulaties wel degelijk relevante implicaties herbergen en van belang zijn voor de rechtspraak in Nederland. Ten eerste stelde deze onderzoeksopzet ons in staat de voor de meervoudige rechtspraak relevante processen in isolatie te bestuderen. Om deze relevante processen te identificeren en interpreteren is het noodzakelijk de complexiteit van de meervoudige kamer tot haar essentie te reduceren. Ten tweede is het niet onredelijk te veronderstellen dat deelnemers met een beperkte juridische scholing in veel oordeels- en besluitvormingsprocessen niet of nauwelijks verschillen van meer ervaren rechters. Een groeiende hoeveelheid onderzoek toont aan dat rechters, net als leken, tijdens besluitvorming gebruik maken van allerhande (foutieve) vuistregels. Het eerder genoemde onderzoek onder rechters in Israël en de onderzoeken naar ankereffecten onder Duitse rechters zijn daar goede voorbeelden van. Daarnaast komen de bevindingen van de voorliggende experimenten overeen met de ervaringen van rechters zoals deze zijn geuit in zowel informele gesprekken voor aanvang en na afloop van het onderzoek, als tijdens de formele interviews. Alhoewel vervolgonderzoek dat nauw aansluit bij de praktijk van de meervoudige kamer gewenst is, nemen we vooralsnog

94 Kahneman & Tversky 1984; De Dreu & McCusker 1997.

aan dat de conclusies uit de onderhavige simulaties informerend zijn met betrekking tot oordeels- en besluitvorming in de meervoudige kamer.

5.2.1 Selectie van strafzaken

Voor de experimenten zijn negen fictieve strafzaken ontwikkeld. Bij de ontwikkeling van deze strafzaken gold een viertal essentiële inhoudelijke eisen. Ten eerste dienden de strafzaken een niet te omvangrijke hoeveelheid informatie te bevatten, teneinde de mate waarin specifieke informatie werd besproken tijdens de meervoudige besluitvorming op valide wijze te kunnen meten. Ten tweede dienden, met het oog op het eerste experiment (zie par. 5.3) en het derde experiment (zie par. 5.5) zeven van de strafzaken onomstotelijk tot slechts één uitspraak te leiden: drie strafzaken werden zodanig opgezet dat de informatie uit het dossier tot vrijspraak zou leiden, en in vier strafzaken leidde de informatie uit het dossier tot veroordeling. Ten derde moesten de strafzaken dusdanig systematisch opgezet worden dat zij nagenoeg vergelijkbaar waren qua hoeveelheid informatie en complexiteit. Ten vierde moesten de strafzaken zo realistisch mogelijk zijn.

Om te voldoen aan de eerste drie eisen werden de strafzaken ontwikkeld op basis van eerdere experimentele simulaties.[95] Om te voldoen aan de laatste eis, namelijk dat de strafzaken zo realistisch mogelijk moesten zijn, werd gebruik gemaakt van informatie uit bestaande strafzaken. Na consultatie van een drietal strafrechters werd voor zaken waarin de enige juiste conclusie een veroordeling was, gekozen voor strafzaken die betrekking hadden op een bolletjesslikker (zaak 1), openbare geweldpleging (zaak 2), een tasjesroof (zaak 3), en een zedenzaak (zaak 9). Nadrukkelijk dient hier vermeld te worden dat de onvermijdelijkheid van de verwachte uitspraak schuilde in de inhoud van het strafdossier. Elk strafdossier bestond uit een situatieschets, informatie over de verdachte, politieverslagen, en eventueel een forensisch rapport. In tabel 5.1 staat een korte omschrijving van elk strafdossier.[96]

Voor de drie zaken waarin de enige juiste conclusie vrijspraak was, werd gekozen voor strafzaken die betrekking hadden op een hacker (zaak 4), groepsgeweldpleging (zaak 5), en een tasjesroof (zaak 6). Ook hier dient te worden opgemerkt dat de inhoud van de strafdossiers in deze drie zaken zou moeten leiden tot vrijspraak van de drie respectievelijke verdachten.

In het eerste experiment (zie par. 5.3) werd gebruikgemaakt van strafzaken 1 t/m 7. Ter verifiëring van de onomstotelijkheid van het bewijsmateriaal en de verwachte uitspraken werd een initiële studie opgezet waarbij een testpanel met daarin zestien personen de strafdossiers van zaak 1 tot en met 6 voorgelegd kregen. In alle gevallen deden de deelnemers aan deze studie de juiste uitspraak;

95 Englich e.a. 2005; Englich e.a. 2006.

96 Tabel 5.1 geeft een overzicht van alle ontwikkelde strafzaken. Een aantal kenmerken van de strafzaken wordt in meer detail besproken in de betreffende paragrafen.

Tabel 5.1 Overzicht van de strafzaken

Zaak	Ten laste gelegd	Veroordeling (+) of vrijspraak (–)	Studie
1 Bolletjesslikker	Smokkel verdovende middelen (Art. 2 Opiumwet)	+	1
2 De vechtpartij	Mishandeling (Art. 300 Wetboek van Strafrecht)	+	1
3 De tasjesroof (1)	Diefstal met geweldpleging (Art. 312 Wetboek van Strafrecht)	+	1
4 De hacker	Computervredebreuk (Art. 138a Wetboek van Strafrecht) en Diefstal (Art. 310 Wetboek van Strafrecht)	–	1
5 De groepsruzie	Openlijke geweldpleging (Art. 141 Wetboek van Strafrecht)	–	1
6 De tasjesroof (2)	Diefstal met geweldpleging (Art. 312 Wetboek van Strafrecht)	–	1
7 Aanranding door werkgever	Aanranding (Art. 246 Wetboek van Strafrecht)	+/–	1
8 Het levenloze lichaam	*	–	2
9 Barneveldse zedenzaak	Verkrachting (Art. 242 Wetboek van Strafrecht)	+	3

* In strafzaak 8 konden deelnemers kiezen uit vrijspraak, of veroordeling voor doodslag of moord.

ook gaven zij allen aan zeer zeker te zijn over deze uitspraak (variërend van 85% tot 100% zekerheid over de juistheid van de gekozen uitspraak over de strafzaak).
In aanvulling op de zes hierboven beschreven strafzaken werd voor het eerste experiment een zevende strafzaak ontwikkeld. Bij deze strafzaak was het essentieel dat de uitkomst onzeker was, zodat de beraadslagingen ten aanzien van de bewezenverklaring niet triviaal zouden zijn. Om vast te stellen of deze strafzaak inderdaad een onzekere uitkomst heeft, is ook deze strafzaak voorgelegd aan een testpanel met daarin achttien personen. Van deze achttien personen gaven acht personen aan de verdachte schuldig te achten aan het zedendelict, tien personen gaven aan voor vrijspraak te kiezen. Op de vraag hoe zeker de deelnemers van deze uitkomst waren, gaven de personen die kozen voor veroordeling gemiddeld 62% aan. De personen die kozen voor vrijspraak gaven gemiddeld aan voor 54% zeker te zijn van de juistheid van de door hun gekozen uitkomst.

Voor het tweede experiment (zie par. 5.4) werd één strafzaak ontwikkeld. Deze strafzaak (strafzaak 8) betrof de vondst van een overleden man, en de aanhouding van een verdachte. In tegenstelling tot de andere in tabel 5.1 beschreven strafzaken was er bij deze strafzaak geen sprake van een tenlastelegging, maar moesten de deelnemers, op basis van verstrekte informatie uit het Wetboek van Strafrecht bepalen of zij een verdachte schuldig achtten aan doodslag of moord, of dat zij vrijspraak kozen. Deze zaak had verder enkele onderscheidende kenmerken, die uitgebreid beschreven worden in paragraaf 5.4.2.

Voor het derde experiment (zie par. 5.5) werd strafzaak 9 ontwikkeld. Voor deze studie werd een op eerder onderzoek gebaseerde strafzaak gebruikt[97] waarbij deelnemers een beslissing moesten nemen over de schuld van een verdachte in een verkrachtingszaak. Daarnaast gaven deelnemers aan, indien zij van mening waren dat het Openbaar Ministerie de schuld van verdachte wettig en overtuigend bewezen had, wat de bijbehorende strafmaat zou moeten zijn.

De opzet van strafzaak 9 was dusdanig dat de inhoud van het strafdossier zou moeten leiden tot veroordeling. Het strafdossier bevatte, onder andere, politierapporten en forensisch bewijs, medische dossiers van zowel slachtoffer als verdachte, getuigenverklaringen en verklaringen van zowel slachtoffer als verdachte. Om te verifiëren of het samengestelde dossier daadwerkelijk tot veroordeling zou leiden, is het voorgelegd aan een testpanel bestaande uit twaalf personen. Alle deelnemers in het testpanel gaven aan dat zij de schuld van de verdachte wettig en overtuigend bewezen achtten. Daarnaast werden deelnemers gevraagd een passende strafmaat aan te geven. De door het testpanel uitgesproken strafmaat varieerde van zes maanden tot zestig maanden, met een gemiddelde van 22.6 maanden.

5.3 Studie 1: gambler's fallacy in de meervoudige kamer

In de eerste studie werd de invloed van tijdsdruk op de behandeling van strafzaken onderzocht. Daarbij werd gebruik gemaakt van een belangrijk kenmerk van besluitvorming binnen de meervoudige kamer: de behandeling van meerdere zaken achter elkaar. Zoals besproken in hoofdstuk 3 heeft onderzoek over besluitvorming bij individuen in het verleden uitgewezen dat wanneer meerdere beslissingen achter elkaar genomen moeten worden, personen vaak uitgaan van de foutieve aanname dat wanneer een willekeurige gebeurtenis zich herhaaldelijk voordoet, het tegenovergestelde logischerwijs zou moeten plaats vinden.[98] Deze in hoofdstuk 3 beschreven *gambler's fallacy* is, behalve een variant van de representativiteitsheuristiek en een van de meest onderzochte vuistregels in de literatuur over individuele besluitvorming, ook bijzonder relevant voor de praktijk van de meervoudige

97 Englich e.a. 2005; zie ook tabel 5.1.

98 Ayton & Fischer 2004.

kamer. Gezien het unieke karakter van de meervoudige kamer, waarbij per zittingsdag meerdere zaken achter elkaar behandeld worden, is het de vraag hoe dit gegeven de besluitvorming beïnvloedt. Zoals gezegd is uit eerder onderzoek gebleken dat het herhaaldelijk plaatsvinden van een gebeurtenis effect heeft op de inschatting van een kans op een volgende gebeurtenis: gooit iemand tien keer munt, dan wordt de kans op 'kop' bij de elfde gooi hoger geacht dan de kans op 'munt'.

In het huidige onderzoek is onderzocht in welke mate de *gambler's fallacy* optreedt wanneer een beslissing over de veroordeling of vrijspraak van verdachten in meerdere zaken meervoudig genomen wordt door meerdere individuen, in plaats van enkelvoudig, door één individu. Daarbij toetsten we specifiek of tijdsdruk het gebruik van deze individuele vuistregel ook in groepsverband versterkt.

5.3.1 Deelnemers

In totaal deden 186 personen mee aan het onderzoek. Alle deelnemers werden geworven in en nabij de Universiteit van Amsterdam. In tabel 5.2 staan de belangrijkste gegevens van de deelnemers. Zoals uit deze tabel op te maken valt, studeerden 136 deelnemers. De gemiddelde leeftijd van de deelnemers was 24.2 jaar (standaarddeviatie: 4.6 jaar), en in totaal deden 80 mannen en 106 vrouwen mee. Bij de uitvoering van de analyses zoals gerapporteerd later in deze paragraaf bleek geen van de in tabel 5.2 vermelde kenmerken

Tabel 5.2 Overzicht van de deelnemers van studie 1

	Studie 1
Studenten	136
Psychologie	79
Economie	22
Recht	16
Overig	11
Niet-studenten	50
Werkervaring <5	44
Werkervaring >5	6
Opleiding niet-studenten	28 X WO, 20 X HBO, 10 X MBO
Aantal mannen	80
Aantal vrouwen	106
Gemiddelde leeftijd	24.2 jaar (standaarddeviatie: 4.6 jaar)
Totaal aantal deelnemers	186

van de deelnemers van invloed op de resultaten van het onderzoek. Om deze reden is ervoor gekozen de deelnemers als één groep te beschouwen, verschillen in leeftijd, opleiding, en geslacht daarmee negerend.

5.3.2 De procedure

Deelnemers werden geworven op basis van een financiële vergoeding, of deelnamepunten indien zij psychologie studeerden. Deelnemers kwamen op afspraak met drie of zes personen tegelijk naar het experimenteel gedragslaboratorium van de afdeling Psychologie van de Universiteit van Amsterdam. De afspraken waren op verschillende tijdstippen, maar altijd tussen 10.00 en 16.00 uur. Om te voorkomen dat deelnemers in een groep met bevriende andere deelnemers zouden komen, werd hier bij het inplannen van de afspraak rekening mee gehouden. Bij binnenkomst in het laboratorium werden de deelnemers naar aparte kamers geleid, alwaar zij eerst een informatiebrochure, opgesteld volgens de richtlijnen van de Commissie Ethiek van de Universiteit van Amsterdam, kregen te lezen. In de informatiebrochure werden algemene kenmerken van het uit te voeren onderzoek vermeld. Daarbij werd benadrukt dat deelnemers op elk gewenst moment konden stoppen met het onderzoek, en dat deelname anoniem was. Vervolgens werd deelnemers gevraagd aan te geven of zij instemden met deelname, en het gebruik van de geanonimiseerde gegevens voor wetenschappelijk onderzoek. Alle deelnemers maakten hun instemming kenbaar door middel van ondertekening van het consentformulier.

Vervolgens kregen de deelnemers een informatiepakket te lezen. Dit pakket bestond uit een tweetal onderdelen. Allereerst kregen de studenten informatie over het doel van het onderzoek te lezen. Daarin stond vermeld dat, ter bestudering van de werking van meervoudige rechtspraak, deelnemers in groepen van drie personen een meervoudige kamer zouden simuleren. Dit werd gevolgd door informatie over de werking van de meervoudige kamer. Ten slotte lazen deelnemers dat zij een viertal strafdossiers te lezen zouden krijgen, en dat zij over elk dossier, zowel individueel als in een groep, een uitspraak moesten doen.

Nadat de deelnemers de informatie hadden gelezen kregen zij de strafdossiers. Deze strafdossiers werden één voor één gegeven, waarbij pas een nieuw dossier uitgereikt werd wanneer het voorgaande dossier volledig was gelezen. Gemiddeld nam de bestudering van de dossiers 37 minuten in beslag. Nadat de deelnemers de dossiers hadden bestudeerd werden zij gevraagd naar hun individuele uitspraak. Hierbij werd benadrukt dat zij de dossiers moesten beoordelen alsof zij de rechter in de zaken waren.

Gemiddeld namen deelnemers negen minuten de tijd om tot een uitspraak in elk van de vier

strafzaken te komen. Hierbij werd gemiddeld vijf minuten besteed aan de eerste drie zaken, en vier minuten aan de laatste zaak. Deelnemers konden de uitslag op papier vastleggen. Zodra alle groepsleden uitspraken hadden gedaan, werden zij gezamenlijk in een van de ruimtes geplaatst. Hier kregen zij de instructie dat zij, voor elke zaak, op volgorde van het nummer dat elk dossier had gekregen, een gezamenlijke uitspraak moesten doen volgens de regels van de meervoudige kamer. De onderzoeker verliet vervolgens de onderzoeksruimte en deelnemers kregen de gelegenheid tot beraadslaging, en het vastleggen van een gezamenlijke uitspraak voor elke strafzaak.

Na afloop van de beraadslaging werden deelnemers wederom in aparte ruimtes geplaatst, waar zij een aantal vragen invulden over de zojuist uitgevoerde taak. Ten slotte werden deelnemers bedankt voor hun deelname, en werden zij betaald of kregen ze deelnamepunten als onderdeel van de studie Psychologie.

5.3.3 Gebruik van de gambler's fallacy heuristiek

Om te onderzoeken in welke mate de *gambler's fallacy*-vuistregel een rol speelt tijdens het meervoudig beslissen kregen deelnemers de strafzaken in een vaste volgorde aangeboden. Daarbij werden drie verschillende situaties gecreëerd. In de eerste situatie bestudeerden de deelnemers eerst individueel de bolletjesslikkerzaak (1). Daarna volgden de geweldplegingzaak (2), en de tasjesroofzaak (3). Voor deze drie zaken gold dat in alle gevallen de verdachte, gezien het bewijs, veroordeeld zou moeten worden. In de tweede situatie bestudeerden de deelnemers allereerst de hackerzaak (4) en vervolgens de geweldplegingzaak (5) en de tasjesroofzaak (6). Voor deze drie zaken gold dat in alle gevallen de uitspraak, gezien het bewijs, vrijspraak zou moeten zijn.

Met andere woorden: deelnemers kregen ofwel eerst drie zaken voorgelegd waarin de verdachten overduidelijk veroordeeld moesten worden, ofwel drie zaken waarin de verdachten overduidelijk vrijspraak zouden moeten krijgen. In alle gevallen gold dat groepen bestonden uit drie personen die allen dezelfde zaken, in dezelfde volgorde, hadden bestudeerd. Voor alle deelnemers gold ook dat de laatste zaak die zij bestudeerden het zedendelict (7) was, waarbij de uitspraak onzeker was.

Om te controleren wat de uitspraak van groepen zou zijn wanneer zij niet de drie strafzaken voorafgaand aan de laatste zaak bestudeerden, kreeg een aantal deelnemers alleen de laatste zaak (7) ter bestudering voorgelegd.

5.3.4 Tijdsdruk

Aangezien een van de doelen van de studie was te onderzoeken wat de invloed van tijdsdruk was op de besluitvorming en het gebruik van de *gambler's fallacy*-vuistregel kregen

Tabel 5.3 Aantallen groepen (en individuen) per experimentele situatie

	Geen tijdsdruk	Tijdsdruk
Controle: alleen laatste strafzaak	11 (33)	11 (33)
Drie 'schuldige' strafzaken	10 (30)	10 (30)
Drie 'vrijspraak' strafzaken	10 (30)	10 (30)

deelnemers, als onderdeel van het informatiepakket en voordat de beraadslaging plaatsvond, informatie te lezen waarmee een perceptie van de aan- of afwezigheid van tijdsdruk werd gecreëerd. Hierbij hanteerden wij een veelgebruikte en gevalideerde methode.[99] Deelnemers in de *geen tijdsdruk*-situatie kregen instructies te lezen waarin vermeld stond dat eerder onderzoek had uitgewezen dat er voldoende tijd was om het gehele onderzoek tot een goed einde te brengen. Deelnemers in de *tijdsdruk*-situatie werden geïnstrueerd dat ervaringen met soortgelijk onderzoek hadden uitgewezen dat de beschikbare tijd aan de krappe kant was. Hierbij dient te worden opgemerkt dat in zowel de *geen tijdsdruk*- als in de *tijdsdruk*-situatie geen enkele verwijzing naar de hoeveelheid tijd die deelnemers beschikbaar hadden, werd gemaakt. Het induceren van tijdsdruk op deze wijze heeft tot gevolg dat deelnemers, ongeacht in welke situatie zij waren ingedeeld, de beschikking hadden over dezelfde hoeveelheid tijd. Het verschil tussen de situaties kwam alleen naar voren in de perceptie die deelnemers hadden.

Samenvattend werden deelnemers in een van de in tabel 5.3 vermelde experimentele situaties geplaatst. Zij kregen ofwel eerst drie 'schuldig' of drie 'vrijspraak' strafzaken te bestuderen, ofwel alleen de laatste, onduidelijke zaak. Daarnaast kregen zij instructies waarin ofwel sprake was van tijdsdruk, ofwel van geen tijdsdruk. In tabel 5.3 staan de experimentele situaties nogmaals weergegeven, en per situatie het aantal groepen bestaande uit drie personen.

5.3.5 Hypothesen

In hoofdstuk 3 is uiteengezet hoe tijdsdruk het gebruik van vuistregels bij individuen kan doen toenemen. Daarnaast is in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk onderzoek besproken dat laat zien dat wanneer groepen (en individuen) onder tijdsdruk opereren, zij minder informatie uitwisselen, waardoor de kwaliteit van de beslissing afneemt. In de eerste studie onderzochten we de implicaties van deze bevindingen voor het meervoudig beslissen. We verwachtten dat tijdsdruk, zoals eerder aangetoond, het gebruik van vuistregels zou

99 De Dreu 2003; De Dreu e.a. 2008.

doen toenemen. Bovendien verwachtten we dat tijdsdruk de kwaliteit van de informatie-uitwisseling en informatieverwerking negatief zou beoordelen. We hanteerden hierbij de volgende hypothesen:

1. Tijdsdruk heeft een versterkend effect op het gebruik van vuistregels, zodat groepen die tijdsdruk ervaren in sterkere mate gebruik zullen maken van de *gambler's fallacy* dan groepen die geen tijdsdruk ervaren.
2. Tijdsdruk heeft een negatief effect op de uitwisseling van informatie: in groepen die tijdsdruk ervaren, wordt meer informatie uitgewisseld die overeenkomt met de *gambler's fallacy* dan in groepen die geen tijdsdruk ervaren.
3. Tijdsdruk heeft een negatief effect op informatieverwerking: groepen die tijdsdruk ervaren, geven aan informatie minder diepgaand te verwerken dan groepen die geen tijdsdruk ervaren.

5.3.6 Resultaten en conclusies

Tijdsdruk

Na afloop van de groepstaak werd deelnemers gevraagd in hoeverre zij tijdsdruk ervoeren. De antwoordschaal liep van 1 tot 7, waarbij 1 stond voor '*volledig mee oneens*', en 7 stond voor '*volledig mee eens*'. Uit de beantwoording van de vragen bleek dat deelnemers in de tijdsdruksituatie ook daadwerkelijk meer tijdsdruk ervoeren dan deelnemers in de geentijdsdruksituatie. Bovendien bleek dat groepen in de tijdsdruksituatie gemiddeld minder tijd besteedden aan de beraadslaging dan groepen in de geentijdsdruksituaties. De resultaten van de bijbehorende analyses zijn te zien in figuur 5.1A en 5.1B.

Figuur 5.1A (Links) Ervaren tijdsdruk van de deelnemers als gevolg van de tijdsdrukinstructie. Het verschil tussen beide tijdsdruksituaties is statistisch significant, t (184) = 10.37, $p < .001$

Figuur 5.1B (Rechts) Duur van de beraadslaging van de groepen als gevolg van de tijdsdrukinstructie. Het verschil tussen beide tijdsdruksituaties is statistisch significant, t (60) = -7.50, $p < .001$

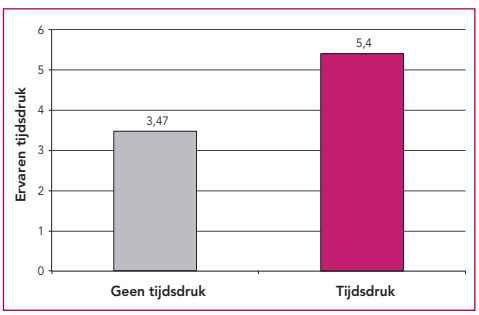

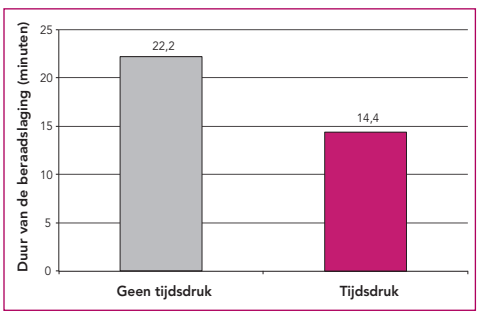

Figuur 5.2 Enkelvoudige uitspraken

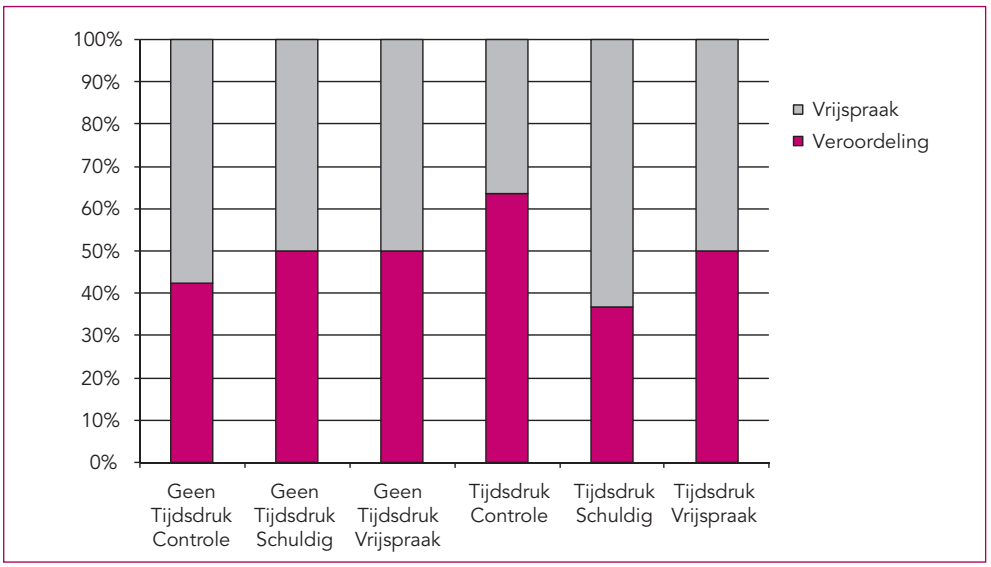

Deelnemers in de controlesituatie kregen alleen de laatste strafzaak ter beoordeling voorgelegd

Uitspraak: individuele beslissing

Alvorens deelnemers de beraadslaging in de groep startten, namen zij eerst individueel een beslissing over veroordeling dan wel vrijspraak van de verdachten in de vier strafzaken. Opgemerkt dient te worden dat de deelnemers kozen voor een uitspraak in de drie eerste strafzaken zoals verwacht werd, zodat de deelnemers die eerst drie 'schuldige' strafzaken bestudeerden ook daadwerkelijk drie keer kozen voor veroordeling, en deelnemers die eerst drie 'vrijspraak' strafzaken bestudeerden drie keer kozen voor vrijspraak. Het resultaat van de keuze voor veroordeling of vrijspraak in de laatste strafzaak staat vermeld in figuur 5.2.

Uit de resultaten van de analyse bleek dat er in de geentijdsdruksituatie nauwelijks verschillen waren in de mate waarin individuen beïnvloed werden door de zaken die zij voorafgaand aan strafzaak 7 bestudeerd hadden. Wanneer zij alleen strafzaak 7 behandelden, koos 58% van de deelnemers voor vrijspraak. Wanneer zij voorafgaand aan strafzaak 7 drie ofwel

'schuldige' ofwel 'vrijspraak' zaken behandeld hadden, koos in beide gevallen 50% van de deelnemers voor vrijspraak.[100]

Uit de resultaten bleek verder dat in de tijdsdruksituatie 36% van de individuen die alleen strafzaak 7 behandelden koos voor vrijspraak. Wanneer zij voorafgaand aan strafzaak 7 drie 'schuldige' zaken behandelden, kozen zij echter in 63% van de gevallen voor vrijspraak.[101] Wanneer zij voorafgaand aan strafzaak 7 drie 'vrijspraak' zaken behandelden, kozen zij in 48% van de gevallen voor vrijspraak.

Op basis van deze resultaten kan geconcludeerd worden dat, waar het de individuele uitspraak betreft, zaken die voorafgaand aan de laatste strafzaak bestudeerd werden een beperkte rol blijken te spelen, en alleen wanneer deelnemers tijdsdruk ervaren. Ten opzichte van deelnemers die geen tijdsdruk ervoeren, werd er vaker voor vrijspraak gekozen wanneer groepen voorafgaand aan de laatste zaak drie zaken bestudeerden waarin de verdachte duidelijk schuldig was, maar dit verschil viel klein te noemen.

Uitspraak: groepsbeslissing

Na afloop van de beraadslaging werd groepen verzocht een gemeenschappelijke beslissing te nemen over alle strafzaken, en deze op schrift te stellen. In overeenstemming met de resultaten gevonden voor individuele besluitvorming kozen alle groepen die drie keer een 'schuldige' strafzaak behandelden ook voor veroordeling in de eerste drie zaken, en kozen de groepen die drie keer een 'vrijspraak' strafzaak bestudeerden en behandelden voor vrijspraak. Het resultaat van de keuze van de groep voor veroordeling of vrijspraak in de laatste strafzaak staat in figuur 5.3 vermeld.

Zoals uit figuur 5.3 is af te leiden, lijken zaken die voorafgaand aan de laatste strafzaak bestudeerd werden nauwelijks invloed te hebben op de uitspraken die gedaan zijn na meervoudige besluitvorming wanneer groepen geen tijdsdruk ervaren.[102] Deze resultaten komen overeen met de resultaten met betrekking tot enkelvoudige besluitvorming. Echter, wanneer meervoudige besluitvorming plaatsvond onder tijdsdruk, lieten de resultaten een duidelijk patroon zien. Zo bleek dat 90% van de groepen, wanneer zij tijdsdruk ervoeren, koos voor vrijspraak in de laatste strafzaak wanneer zij voor aanvang van deze zaak drie zaken behandeld hadden waarin zij de verdachten veroordeelden.[103]

De *gambler's fallacy*-vuistregel zorgt ervoor dat individuen oordelen dat wanneer gebeurtenissen die onafhankelijk van elkaar plaatsvinden, zich herhalen, het tegenovergestelde zou moeten plaatsvinden. Wanneer we de bovenstaande resultaten interpreteren, lijkt het erop dat de *gambler's fallacy*-vuistregel is

100 Dit verschil is statistisch niet significant, $\chi^2 < 1$, $p = .78$.

101 Dit verschil is statistisch marginaal significant, $\chi^2 = 4.63$, $p < .10$.

102 Uit de resultaten bleek dat bij afwezigheid van tijdsdruk de verschillen tussen groepen die drie 'schuldige', drie 'vrijspraak' of geen zaken bestudeerden, statistisch niet significant waren, $\chi^2 < 1$, $p = .81$.

103 Het verschil in uitspraak met groepen die voor aanvang van de laatste strafzaak geen andere zaken bestudeerd hadden, was statistisch significant, $\chi^2 = 10.24$, $p < .01$.

Figuur 5.3 Uitspraak door middel van meervoudige besluitvorming na beraadslaging

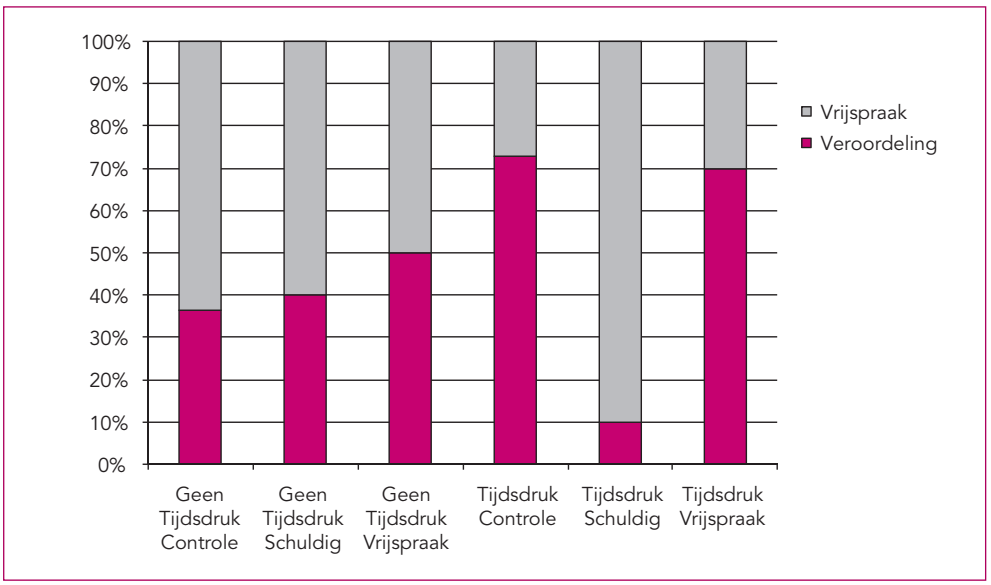

Groepen in de controlesituatie kregen alleen de laatste strafzaak ter beoordeling voorgelegd

toegepast in de meervoudige besluitvorming onder tijdsdruk. Om deze resultaten te verduidelijken, zijn additionele analyses uitgevoerd. Hierin werd gekeken naar de mate waarin de uitspraak van groepen in de vierde strafzaak consistent dan wel inconsistent was met de uitspraak die zij in de eerste drie zaken deden. Met andere woorden: wanneer groepen voor aanvang van de laatste zaak drie zaken behandelden waarin de verdachten schuldig waren, en zij vervolgens ook de verdachte in de laatste strafzaak schuldig verklaarden, deden zij een consistente uitspraak. Eveneens deden zij een consistente uitspraak wanneer zij, na de verdachten in de drie voorgaande strafzaken vrijgesproken te hebben, de vierde verdachte ook vrijspraken. Inconsistente uitspraken, waarbij sprake is van een uitspraak die afwijkt van de uitspraken in de drie voortgaande zaken, zijn een directe indicatie voor het optreden van de *gambler's fallacy*-vuistregel. Onderzocht werd of deze vuistregel vaker zou optreden wanneer meervoudige besluitvorming plaatsvond onder tijdsdruk, dan wanneer

Figuur 5.4 Aantal consistente en inconsistente uitspraken in de geentijdsdruksituatie en in de tijdsdruksituatie

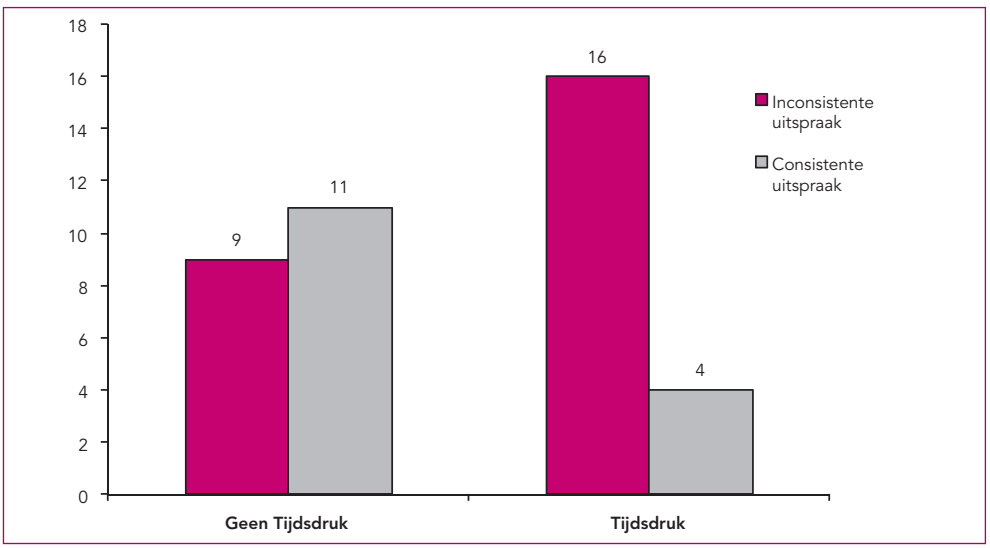

Consistente uitspraken zijn uitspraken die het patroon van de voorgaande drie strafzaken volgen, inconsistente uitspraken volgen dit patroon niet

meervoudige besluitvorming optrad zonder tijdsdruk. De resultaten van deze analyse staan weergegeven in figuur 5.4. Opgemerkt dient te worden dat deze analyses, in tegenstelling tot de voorgaande, alleen zijn uitgevoerd met groepen die daadwerkelijk vier strafzaken behandeld hadden. De groepen in de controlesituatie, zonder drie voorafgaande strafzaken, zijn dus buiten beschouwing gelaten.

Zoals uit figuur 5.4 valt af te leiden, is er in sterke mate sprake van gebruik van de *gambler's fallacy*-vuistregel wanneer groepen tijdsdruk ervaren.[104] Wanneer er geen tijdsdruk ervaren wordt, kiezen negen van de twintig groepen (45%) in de laatste strafzaak voor een uitspraak die inconsistent is met de drie voorgaande strafzaken. Echter, wanneer tijdsdruk ervaren wordt, kiezen zestien van de twintig groepen (20%) voor een uitspraak die inconsistent is met de drie voorgaande zaken. Deze resultaten bevestigen hypothese 1: groepen die tijdsdruk ervaren, maken in sterkere mate gebruik van vuistregels als de *gambler's fallacy* dan groepen die geen tijdsdruk ervaren.

104 Het verschil tussen groepen in de tijdsdruksituatie en groepen in de geentijdsdruksituatie is statistisch significant, $\chi^2 = 3.90$, $p < .05$.

Figuur 5.5 Uitwisseling van belastende en ontlastende informatie per experimentele situatie

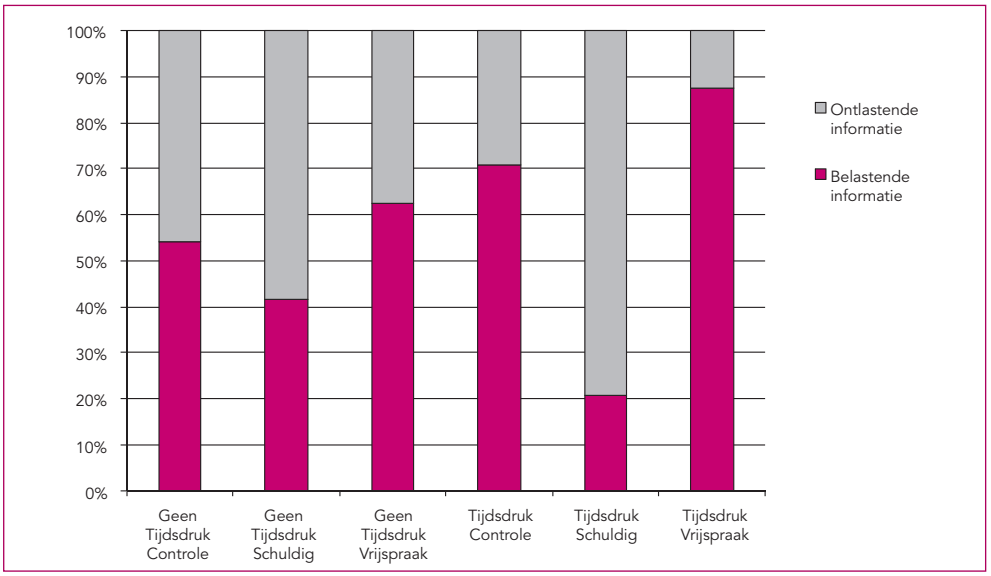

Groepen in de controlesituatie kregen alleen de vierde strafzaak ter beoordeling voorgelegd

Informatie-uitwisseling tussen groepsleden

Een veelvoorkomende reden voor het optreden van vuistregels zoals de *gambler's fallacy* in meervoudige besluitvorming is de gebrekkige informatie-uitwisseling die plaatsvindt. Om te onderzoeken of gebrekkige, of eenzijdige informatie-uitwisseling ook ten grondslag ligt aan het optreden van de *gambler's fallacy*-vuistregel werd na afloop van de beraadslaging aan alle deelnemers gevraagd aan te geven welke informatie bekend was, en welke informatie onbekend was. Aangezien sommige informatie uniek was en slechts bij één groepslid bekend, is dit een valide wijze om de mate van informatie-uitwisseling die heeft plaatsgevonden te meten.[105]

Er werd onderscheid gemaakt tussen belastende informatie, die zou moeten leiden tot veroordeling, en ontlastende informatie, die zou moeten leiden tot vrijspraak. Zoals eerder uiteengezet, omvatte de laatste strafzaak 24 informatiepunten. Twaalf daarvan wezen op schuld, en twaalf daarvan waren ontlastende informatie, en leidden tot vrijspraak. De resultaten staan weergegeven in figuur 5.5.

105 Nevicka e.a. 2011.

Zoals uit figuur 5.5 valt op te maken, en in overeenstemming met de eerder gerapporteerde resultaten, bleek bij afwezigheid van tijdsdruk de invloed van eerder behandelde strafzaken op de informatie die uitgewisseld werd tijdens de behandeling van de vierde strafzaak gering. Echter, wanneer groepen tijdsdruk ervoeren, bleken de eerder behandelde zaken wel relevant. Groepen die voor aanvang van de vierde strafzaak drie keer een verdachte veroordeelden, spraken tijdens de behandeling van de vierde strafzaak hoofdzakelijk over ontlastende informatie. 78% van de informatie die uitgewisseld werd, had betrekking op bewijsmateriaal leidend tot vrijspraak, en slechts 22% van de informatie die werd uitgewisseld was belastend en zou tot een veroordeling leiden. Dit is een bevestiging van hypothese 2: groepen die tijdsdruk ervaren, richten hun aandacht sterker op informatie die overeenkomt met de vuistregel, dan groepen die geen tijdsdruk ervaren.

Informatieverwerking van groepen

Omdat tijdsdruk geacht wordt een negatief effect te hebben op de mate waarin individuen informatie diepgaand en systematisch dan wel oppervlakkig en snel verwerken, stelden we de groepsleden na afloop van het overleg een vijftal vragen. Een voorbeeld vraag is: 'Tijdens de behandeling van de zaken nam ik pas een beslissing, nadat ik er diep over na had gedacht'.[106] Antwoordmogelijkheden varieerden van 1 = totaal mee oneens tot 7 = totaal mee eens.

Zoals afgebeeld staat in figuur 5.6 bleken groepen in de tijdsdrukconditie informatie minder diepgaand te verwerken (M = 4.61, SD = 1.19) dan groepen in de geentijdsdrukconditie (M = 5.45, SD = 0.56).[107] Dit is een bevestiging van hypothese 3.

Figuur 5.6 Informatieverwerking als gevolg van de ervaren van tijdsdruk

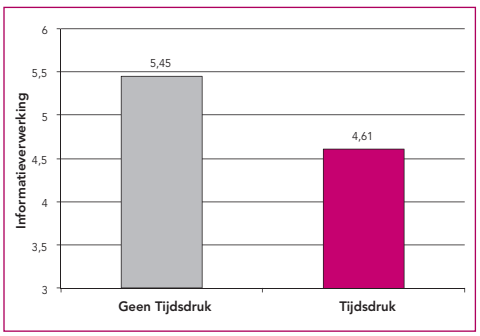

Conclusies

Gezien deze resultaten is het niet verrassend dat tijdens de meervoudige besluitvorming tijdsdruk van invloed bleek op de toepassing van de *gambler's fallacy*-vuistregel. Op basis van deze resultaten kan verwacht worden dat tijdsdruk ervoor zorgde dat leden van de gesimuleerde meervoudige kamer minder diepgaand informatie verwerkten, en vooral informatie bespraken die overeenkwam met het idee dat ten grondslag ligt aan de *gambler's fallacy*: wanneer meerdere, vergelijkbare gebeurtenissen plaatsvinden, moet het tegenovergestelde ook plaatsvinden. In de huidige

106 De vragenlijst bleek betrouwbaar (Cronbach's a = .72) en data werden geaggregeerd naar groepsniveau.

107 F (1, 41) = 7.80. p = .004, η^2 = .19.

studie was de gebeurtenis die meerdere malen plaatsvond een veroordeling, dan wel vrijspraak, en dit leidde ertoe dat vooral die informatie besproken werd die ervoor zou zorgen dat de uitspraak in de vierde zaak een andere zou zijn dan de uitspraken gedaan in de eerste drie zaken.

Concluderend laat deze studie een aantal opmerkelijke bevindingen zien. Ten eerste blijkt uit een bestudering van de individuele uitspraken van deelnemers dat individuen, geheel genomen, in zeer lichte mate ten prooi vallen aan de *gambler's fallacy*. Wanneer individuen een beslissing onder tijdsdruk namen, werd er weliswaar vaker gekozen voor een inconsistent antwoord dan voor een consistent antwoord, wat kan duiden op de toepassing van de *gambler's fallacy*, maar dit verschil was klein. Dit verschil trad niet op wanneer individuen een uitspraak deden zonder tijdsdruk te ervaren. Ten tweede kan gesteld worden dat tijdsdruk een belangrijkere rol lijkt te spelen in de meervoudige besluitvorming. In aanvulling op het gegeven dat tijdsdruk door rechters zelf als een van de belangrijkste (negatieve) invloeden op de besluitvorming in de meervoudige kamer wordt gezien, ondersteunen de resultaten van dit eerste experimentele onderzoek de hypothese dat tijdsdruk het gebruik van (foutieve) vuistregels doet toenemen, zoals (een vorm van) de representativiteitsheuristiek. In een tweede studie is getracht de invloed van tijdsdruk nader te onderzoeken.

5.4 Studie 2: fundamentele attributiefout

Studie 1 bevestigde onze hypothese dat tijdsdruk een negatieve invloed heeft op de kwaliteit van de besluitvorming in de meervoudige kamer. Groepen bleken meer informatie uit te wisselen die leidde tot vrijspraak indien zij in de eerste drie strafzaken tot een veroordeling hadden besloten, en meer informatie die leidde tot veroordeling indien zij in de eerste drie strafzaken tot vrijspraak hadden besloten. Dit patroon is consistent met wat men zou verwachten indien er gebruik gemaakt wordt van een *gambler's fallacy*-vuistregel.

Studie 2 werd opgezet om twee redenen. Allereerst wilden we het effect van tijdsdruk nader onderzoeken, op een andere, voor de rechtspraak zeer relevante, vuistregel. De 'fundamentele attributiefout' houdt in dat personen het gedrag, of het veronderstelde gedrag van een ander, voornamelijk toeschrijven aan diens persoonlijkheid. Situationele factoren worden hierbij grotendeels genegeerd.

Deze vuistregel is zeer van belang voor de rechtspraak, omdat dit bij uitstek een omgeving is waar uitspraken gedaan worden over oorzaak en gevolg, waarbij rechters zich, onder andere, baseren op zowel persoonlijkheidsinformatie over de verdachte of partij, als situationele informatie. Het is daarom verrassend te noemen dat deze vuistregel tot nu toe weinig aandacht heeft gekregen in onderzoek

naar rechterlijke besluitvorming. Het huidige onderzoek richt zich daarom ten eerste expliciet op deze vuistregel.

Ten tweede wilden we met studie 2 het effect van tijdsdruk op het delen van informatie in de meervoudige kamer nader onderzoeken. Studie 1 toonde al aan dat tijdsdruk effect had op het type informatie dat werd uitgewisseld, maar uitspraken over de kwaliteit van de beslissing konden we op basis van de gebruikte strafzaak niet doen. Immers, de strafzaak was ambigue en een objectief juist antwoord was niet vast te stellen.

In studie 2 maakten we gebruik van een verborgenprofielsituatie. Deze situatie heeft als belangrijkste voordeel dat een objectieve vaststelling van de kwaliteit van de beslissing mogelijk is, en een analyse gemaakt kan worden van de informatie die uitgewisseld wordt. Tevens biedt deze methode een natuurgetrouwe afspiegeling van de realiteit: uit de door ons beschreven interviews kwam immers naar voren dat een volledige bestudering van een (straf)dossier moeilijk te realiseren is, waardoor het zeer aannemelijk is dat rechters beschikken over verschillende informatie.

5.4.1 Deelnemers

In totaal deden 162 personen mee aan het onderzoek. Alle deelnemers werden geworven in en nabij de Universiteit van Amsterdam. In tabel 5.4 staan de belangrijkste gegevens van de deelnemers. Zoals uit deze tabel op te maken valt, studeerden 109 deelnemers. De gemiddelde leeftijd van de deelnemers was 24.9 jaar (standaarddeviatie: 4.3 jaar), en in totaal deden 72 mannen en 90 vrouwen mee. Bij de uitvoering van de analyses bleek geen van de in tabel 5.4 vermelde kenmerken van de deelnemers van invloed op de resultaten van het onderzoek. Om deze reden is ervoor gekozen, net zoals in studie 1, de deelnemers als één steekproef te beschouwen, verschillen in leeftijd, opleiding, en geslacht daarmee negerend.

5.4.2 Strafzaak en verdeling van informatie

Essentieel aan de opzet van de strafzaak was dat, in tegenstelling tot strafzaak 4 zoals gebruikt in studie 1, informatie dusdanig over de groepsleden verspreid werd dat zij gezamenlijk, maar niet afzonderlijk, tot de juiste uitspraak konden komen, een zogenoemd verborgen profiel.[108] Een verborgenprofieltaak heeft een aantal onderscheidende kenmerken. Ten eerste betreft het een besluitvormingstaak waar een correct antwoord mogelijk is. Door alle beschikbare informatie te gebruiken en verwerken kunnen groepen kwalitatief hoogwaardige, correcte beslissingen nemen. Ten tweede zijn groepen voor de correctheid van de beslissing afhankelijk van de mate waarin informatie gedeeld wordt tijdens de beraadslaging. Ten slotte bezitten alle individuele leden van de groep informatie die gedeeld wordt met anderen, met andere woorden,

108 Zie ook Stasser & Titus 1987; Scholten e.a. 2007; Schulz-Hardt e.a. 2000.

Tabel 5.4 Gegevens van de deelnemers van studie 2

	Studie 2
Studenten	109
Psychologie	54
Economie	42
Recht	5
Overig	8
Niet-studenten	51
Werkervaring <5	48
Werkervaring >5	3
Opleiding niet-studenten	23 X WO, 18 X HBO, 10 X MBO
Studie onbekend (niet ingevuld)	2
Aantal mannen	72
Aantal vrouwen	90
Gemiddelde leeftijd	24.9 jaar (standaarddeviatie: 4.3 jaar)
Totaal aantal deelnemers	162

informatie bekend bij andere groepsleden, maar bezitten zij ook unieke informatie. De opzet van een verborgenprofiel-besluitvormingstaak is dusdanig dat, op basis van de gedeelde en dus bij alle groepsleden bekende informatie, één alternatief correct lijkt, maar dat pas na uitwisseling en verwerking van alle informatie, inclusief de unieke informatie die slechts bij één groepslid bekend is, een ander alternatief duidelijk als superieur naar voren komt en gekozen dient te worden.

Zoals staat weergegeven in tabel 5.5, kreeg elke deelnemer in deze studie de beschikking over negen stukjes informatie. Zes van deze

Tabel 5.5 Verdeling van informatie binnen de groep. S (schuldig) staat voor gedeelde informatie die leidt tot veroordeling; O (onschuldig) staat voor ongedeelde informatie die leidt tot vrijspraak

Groepslid 1	Groepslid 2	Groepslid 3
S1	S1	S1
S2	S2	S2
S3	S3	S3
S4	S4	S4
S5	S5	S5
S6	S6	S6
O1	O4	O7
O2	O5	O8
O3	O6	O9

stukjes informatie (nummers S1 t/m S6) waren gedeelde informatie, en dus op voorhand, voor aanvang van de beraadslaging, bekend bij alle groepsleden. Echter, elk groepslid had ook de beschikking over drie stukjes unieke informatie, die alleen bij hem of haar bekend waren (nummers O1 t/m O9). Zoals dit schematisch is weergegeven in tabel 5.5, betekende dat in totaal per groep zes stukjes gedeelde informatie, en negen stukjes ongedeelde informatie.

De gedeelde informatie wees op veroordeling. Hier wordt later uitgebreid op ingegaan. De ongedeelde informatie leidde echter tot vrijspraak, wat betekent dat wanneer de groepsleden *alle* beschikbare informatie benutten bij het nemen van de beslissing, zij in totaal de beschikking hebben over zes stukjes belastende informatie, en negen stukjes ontlastende informatie, wat zou moeten leiden tot vrijspraak.

Voor een verborgenprofieltaak is het essentieel dat aan alle stukjes informatie dezelfde waarde wordt toegekend. Om te verifiëren dat dit het geval was, en niet onverhoopt een of meer stukjes informatie belangrijker werden geacht dan andere stukjes informatie, is alle informatie voorgelegd aan een testpanel bestaande uit eenentwintig personen. Aan de deelnemers werd gevraagd om per stukje informatie aan te geven hoe belangrijk dit was voor het oplossen van de casus. Uit de resultaten bleek dat gemiddeld alle stukjes informatie als even belangrijk werden gezien. Tevens is het bij een verborgenprofielstudie van belang dat de totale hoeveelheid informatie leidt tot de juiste beslissing. Om dit te testen werd de totale casus, inclusief alle informatie, voorgelegd aan een tweede testpanel, bestaande uit zestien personen. Uit de resultaten bleek dat vijftien van de zestien deelnemers de verdachte correct onschuldig bevonden, één persoon verklaarde de verdachte schuldig.

5.4.3 De procedure

Het eerste gedeelte van de procedure verliep identiek als de procedure van studie 1. Na ondertekening van het consentformulier kregen deelnemers een informatiepakket met daarin onder andere een strafdossier. Deelnemers lazen dat zij, na bestudering van het dossier, in een groep met twee andere personen een meervoudige kamer zouden simuleren, en een keuze moesten maken tussen veroordeling of vrijspraak van de verdachte.

In deze studie konden deelnemers kiezen uit twee mogelijke veroordelingen, naast vrijspraak. Deelnemers konden aangeven of zij moord dan wel doodslag wettig en overtuigend bewezen achtten, of geen van beide, in welk geval vrijspraak volgde. Ter facilitering van een zo realistisch mogelijke simulatie van de meervoudige kamer kregen deelnemers, als onderdeel van hun informatiepakket, informatie over de mogelijk veroordelingen, de omschrijving van moord en doodslag zoals

vermeld in het Wetboek van Strafrecht, en bijbehorende maximale strafmaten. Gemiddeld nam de bestudering van het informatiepakket, inclusief strafdossier, elf minuten in beslag.

Na bestudering van het dossier werden deelnemers in groepen van drie personen in een aparte ruimte geplaatst, en konden zij de beraadslaging starten. Na afloop van de beraadslaging volgde een korte vragenlijst die deelnemers individueel invulden.

5.4.4 Gebruik van de fundamentele attributiefout

Om het gebruik van de fundamentele attributiefout te meten, die inhoudt dat tijdens besluitvorming vaak meer belang gehecht wordt aan informatie over persoonlijkheid dan aan informatie over een situatie, kregen de deelnemers de beschikking over twee soorten bewijsmateriaal: informatie die betrekking had op externe (situationele) factoren, en informatie die betrekking had op persoonlijkheidskenmerken van de verdachte. Zoals eerder vermeld betrof deze studie een zogenoemde verborgenprofielstudie. Dit hield in dat deelnemers de beschikking hadden over twee soorten informatie: gedeelde, bij alle groepsleden bekende informatie, en ongedeelde informatie, de unieke informatie die slechts bekend was bij één deelnemer. De gedeelde informatie betrof in alle gevallen informatie die zou moeten leiden tot veroordeling van de verdachte, terwijl de ongedeelde informatie leidde tot vrijspraak.

Op basis van de gedeelde informatie waren er twee mogelijke uitspraken mogelijk: doodslag of moord. Om het optreden van de fundamentele attributiefout in de meervoudige kamer te bestuderen werden de deelnemende groepen in een van de twee informatiesituaties geplaatst. In situatie 1 bestond de gedeelde informatie van de groepsleden uit externe, situationele informatie die wees op doodslag, en informatie over de persoonlijkheid van de verdachte die wees op moord. In situatie 2 bestond de gedeelde informatie van de groepsleden uit informatie over de persoonlijkheid van de verdachte die wees op doodslag, en externe, situationele informatie die wees op moord. In beide situaties wees de ongedeelde informatie waarover deelnemers de beschikking hadden op vrijspraak.

De fundamentele attributiefout treedt op wanneer het gedrag, of de uitkomst van een gedraging van een persoon, wordt toegeschreven aan diens persoonlijkheid in plaats van aan externe, situationele factoren. In de huidige studie wees de informatie over de persoonlijkheid van de verdachte ofwel op moord ofwel op doodslag. Wij verwachtten dat de fundamentele attributiefout zou optreden, wat ertoe zou leiden dat groepen die informatie over de persoonlijkheid van de verdachte kregen die wees op moord, vaker de uitspraak moord zouden doen dan groepen die informatie kregen over situationele omstandigheden die leidde tot moord. Met andere woorden: groepen zouden zich in hun uitspraak meer laten leiden door informatie

Tabel 5.6 Overzicht experimentele situaties van studie 2

	Geen Tijdsdruk		Tijdsdruk	
Experimentele situatie	1	2	3	4
Persoonlijkheidsinformatie				
(Gedeelde informatie)	Doodslag	Moord	Doodslag	Moord
Situationele Informatie				
(Gedeelde informatie)	Moord	Doodslag	Moord	Doodslag
Ongedeelde informatie	Vrijspraak	Vrijspraak	Vrijspraak	Vrijspraak
Aantal groepen	13	14	13	14

over de persoonlijkheid van de verdachte dan door informatie over externe, situationele omstandigheden.

Echter, in vervolg op de resultaten zoals gepresenteerd in studie 1, verwachtten wij dat dit vooral op zou treden wanneer groepen onder tijdsdruk beslissingen moeten nemen. Zoals eerder toegelicht verstrekt de aanwezigheid van tijdsdruk het gebruik van (foutieve) vuistregels in individuele besluitvorming. In navolging van studie 1 verwachtten wij dat het gebruik van deze vuistregels, waar de fundamentele attributiefout er één van is, ook zou toenemen wanneer groepen onder tijdsdruk opereren.

5.4.5 Tijdsdruk

Tijdsdruk werd, net zoals in studie 1, geïnduceerd door de helft van de groepen instructies te geven die vermeldden dat eerder onderzoek had uitgewezen dat de beschikbare tijd nauwelijks toereikend was (tijdsdruk), terwijl de instructies van de andere helft van de groepen vermeldden dat de beschikbare tijd voldoende was gebleken (geen tijdsdruk).

Iedere groep werd willekeurig toegewezen aan één van vier experimentele situaties die ontstonden door de combinatie van twee verschillende tijdsdruksituaties, en twee verschillende informatiesituaties. Deze situaties staan weergegeven in tabel 5.6, met daarin per situatie een kort overzicht, en het aantal groepen.

Zoals uit tabel 5.6 op te maken valt, kregen in totaal 26 groepen (experimentele situatie 1 en 3) informatie over de persoonlijkheid van de verdachte die wees op doodslag, en externe, situationele informatie die wees op moord.

Tabel 5.7 Verdeling van informatie binnen de groep

Groepslid 1	Groepslid 2	Groepslid 3
Gedeeld 1 (Doodslag)	Gedeeld 1 (Doodslag)	Gedeeld 1 (Doodslag)
Gedeeld 2 (Doodslag)	Gedeeld 2 (Doodslag)	Gedeeld 2 (Doodslag)
Gedeeld 3 (Doodslag)	Gedeeld 3 (Doodslag)	Gedeeld 3 (Doodslag)
Gedeeld 4 (Moord)	Gedeeld 4 (Moord)	Gedeeld 4 (Moord)
Gedeeld 5 (Moord)	Gedeeld 5 (Moord)	Gedeeld 5 (Moord)
Gedeeld 6 (Moord)	Gedeeld 6 (Moord)	Gedeeld 6 (Moord)
Ongedeeld 1 (Vrijspraak)	Ongedeeld 2 (Vrijspraak)	Ongedeeld 3 (Vrijspraak)
Ongedeeld 4 (Vrijspraak)	Ongedeeld 5 (Vrijspraak)	Ongedeeld 6 (Vrijspraak)
Ongedeeld 7 (Vrijspraak)	Ongedeeld 8 (Vrijspraak)	Ongedeeld 9 (Vrijspraak)

De helft van deze groepen kreeg daarnaast de instructie dat eerder onderzoek had uitgewezen dat de beschikbare tijd om te overleggen voldoende was (experimentele situatie 1) terwijl de andere helft van deze groepen te horen kreeg dat er nauwelijks voldoende tijd was (experimentele situatie 3).

27 groepen (experimentele situatie 2 en 4) kregen informatie over de persoonlijkheid van de verdachte die wees op moord, en externe, situationele informatie die wees op doodslag. Ook de helft van deze groepen kreeg instructies dat de beschikbare tijd om te overleggen voldoende was (experimentele situatie 2), of dat er nauwelijks voldoende tijd was (experimentele situatie 4).

Het is belangrijk hierbij een tweetal zaken op te merken. Allereerst gold voor elke experimentele situatie dat de ongedeelde informatie die niet bij alle groepsleden bekend was, wees op vrijspraak. Met andere woorden, als er volledige uitwisseling van alle beschikbare informatie zou plaatsvinden, dan zouden alle groepen in alle experimentele condities als oordeel 'vrijspraak' moeten bereiken. Dit staat ook weergegeven in tabel 5.7.

Zoals uit deze tabel samenvattend valt op te maken kreeg elk groepslid de beschikking over negen stukjes informatie. Zes van de stukjes informatie werden gedeeld met de andere groepsleden, en wezen op doodslag of moord. Drie stukjes waren ongedeeld, en uniek voor elk groepslid. Deze ongedeelde stukjes informatie wezen op vrijspraak. In

totaal had elke groep vijftien verschillende stukjes informatie ter beschikking, waarvan negen stukjes leidden tot vrijspraak, en zes tot doodslag of schuld. De gedeelde informatie was dusdanig geconstrueerd dat de helft van de deelnemende groepen informatie over de persoonlijkheid van de verdachte kreeg die wees op doodslag, en externe situationele informatie die wees op moord, en vice versa voor de andere helft van de groepen. Daarbij dient te worden opgemerkt dat elke groep de beschikking had over evenveel informatie over de persoonlijkheid van de verdachte als externe, situationele informatie over de omstandigheden.

5.4.6 Hypothesen

Op basis van de in hoofdstuk 3 en 4 uiteengezette theoretische verkenning en de in studie 1 gepresenteerde resultaten werd een aantal hypothesen geformuleerd:

1. Groepen onder tijdsdruk wisselen minder ongedeelde informatie uit dan groepen zonder tijdsdruk.
2. Groepen onder tijdsdruk ontdekken minder vaak het verborgen profiel, waardoor zij minder vaak tot vrijspraak zullen komen dan groepen zonder tijdsdruk.
3. De fundamentele attributiefout treedt op, waardoor groepen het uitgesproken vonnis vaker baseren op informatie over de persoonlijkheid van de verdachte dan op informatie over de externe, situationele omstandigheden.
4. In navolging van de resultaten van studie 1 maken groepen die tijdsdruk ervaren meer gebruik van vuistregels dan groepen die geen tijdsdruk ervaren: Het onder (3) genoemde verschijnsel treedt dus in sterkere mate op wanneer groepen tijdsdruk ervaren.

5.4.7 Resultaten en conclusies

Tijdsdruk

Na afloop van de groepstaak werd deelnemers gevraagd in hoeverre zij tijdsdruk ervoeren, waarbij gebruik gemaakt werd van dezelfde vragen als in studie 1. Uit de beantwoording van de vragen bleek dat deelnemers in de tijdsdruksituatie ook daadwerkelijk meer tijdsdruk ervoeren dan deelnemers in de geentijdsdruksituatie. Bovendien bleek dat groepen in de tijdsdruksituatie gemiddeld minder tijd besteedden aan de beraadslaging dan groepen in de geentijdsdruksituaties. De resultaten van de bijbehorende analyses zijn te zien in figuur 5.7A en 5.7B.

Figuur 5.7A (Links) **Ervaren tijdsdruk van de groepen als gevolg van de tijdsdrukinstructie. Het verschil tussen beide tijdsdruksituaties is statistisch significant, *t* (52) = 3.46, *p* < .01.**

Figuur 5.7B (Rechts) **Duur van de beraadslaging van de groepen als gevolg van de tijdsdrukinstructie. Het verschil tussen beide tijdsdruksituaties is statistisch significant, *t* (52) = -2.62, *p* < .05.**

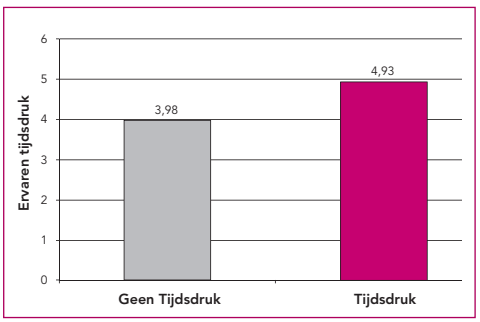

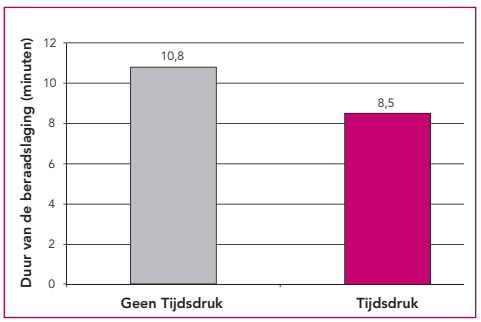

Informatie-uitwisseling tussen groepsleden
Na afloop van de beraadslaging werd groepsleden gevraagd aan te geven, voor elk van de in totaal vijftien stukjes informatie, of deze informatie door een of meer van de groepsleden genoemd was. Wanneer alle groepsleden aangaven dat een stukje informatie door een of meer personen genoemd was, betekende dit dat het betreffende stukje informatie uitgewisseld was.

De eerste hypothese stelde dat groepen, wanneer zij onder tijdsdruk stonden, minder informatie zouden uitwisselen dan wanneer zij niet onder tijdsdruk stonden. Omdat ongedeelde informatie voor aanvang van de beraadslaging slechts bij één groepslid bekend was, analyseerden we of groepen onder tijdsdruk meer of minder ongedeelde en gedeelde informatie zouden uitwisselen. Aangezien er meer ongedeelde, dan gedeelde informatie voorhanden was, zijn de analyses uitgevoerd op het percentage informatie dat uitgewisseld werd (van de totale hoeveelheid beschikbare informatie). De resultaten van deze analyse worden gepresenteerd in figuur 5.8.

Zoals uit figuur 5.8 blijkt, wisselden groepen, wanneer zij onder tijdsdruk stonden, minder ongedeelde informatie uit dan wanneer zij niet onder tijdsdruk stonden.[109] Groepen zonder tijdsdruk wisselden gemiddeld 53% van de beschikbare, ongedeelde informatie

109 Dit verschil is statistisch significant, *F* (1, 50) = 17.54, *p* < .001.

Figuur 5.8 Informatie-uitwisseling binnen groepen zonder en met tijdsdruk

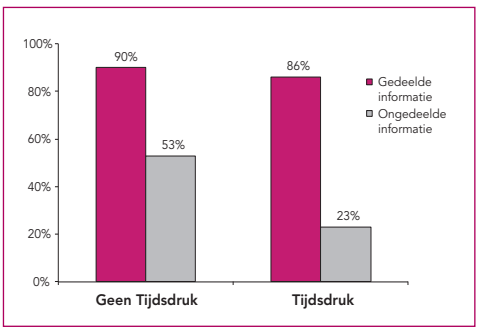

Figuur 5.9 Uitspraak (vrijspraak versus geen vrijspraak) van groepen zonder en met tijdsdruk

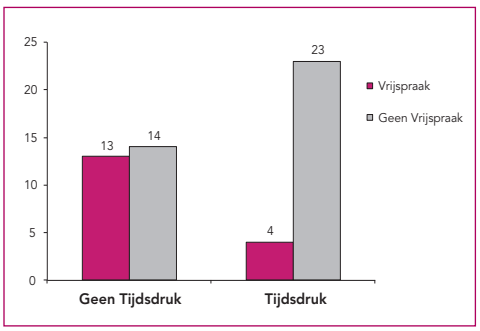

uit, terwijl groepen onder tijdsdruk gemiddeld 23% van de beschikbare ongedeelde informatie uitwisselden. Verder bleek dat zowel groepen zonder als met tijdsdruk meer gedeelde dan ongedeelde informatie uitwisselden. Deze resultaten bevestigden hypothese 1.

Juistheid van uitspraak

Hypothese 2 voorspelde dat groepen, onder tijdsdruk, minder vaak de juiste uitspraak zouden doen (vrijspraak) dan groepen zonder tijdsdruk. De resultaten van de toetsing van deze hypothese worden gerapporteerd in figuur 5.9.

Zoals uit deze figuur blijkt, werd ook hypothese 2 ondersteund. Groepen die onder tijdsdruk stonden bevonden de verdachte vaker onjuist schuldig (drieëntwintig keer) en kwamen minder vaak tot het juiste oordeel 'vrijspraak' (vier keer), dan groepen die niet onder tijdsdruk stonden.[110]

Toetsing van de fundamentele attributiefout

Hypothese 3 voorspelde dat de fundamentele attributiefout zou optreden, zodat groepen zich in hun vonnis meer zouden laten leiden door informatie over de persoonlijkheid van de verdachte dan door informatie over de externe, situationele omstandigheden. Om deze hypothese te toetsen werd geanalyseerd welke uitspraak groepen deden indien zij de verdachte schuldig bevonden (doodslag of

110 Dit verschil is statistisch significant, $\chi^2 = 8.33$, $p < .01$.

Figuur 5.10 Uitspraken in geval van schuld (doodslag of moord) per experimentele situatie

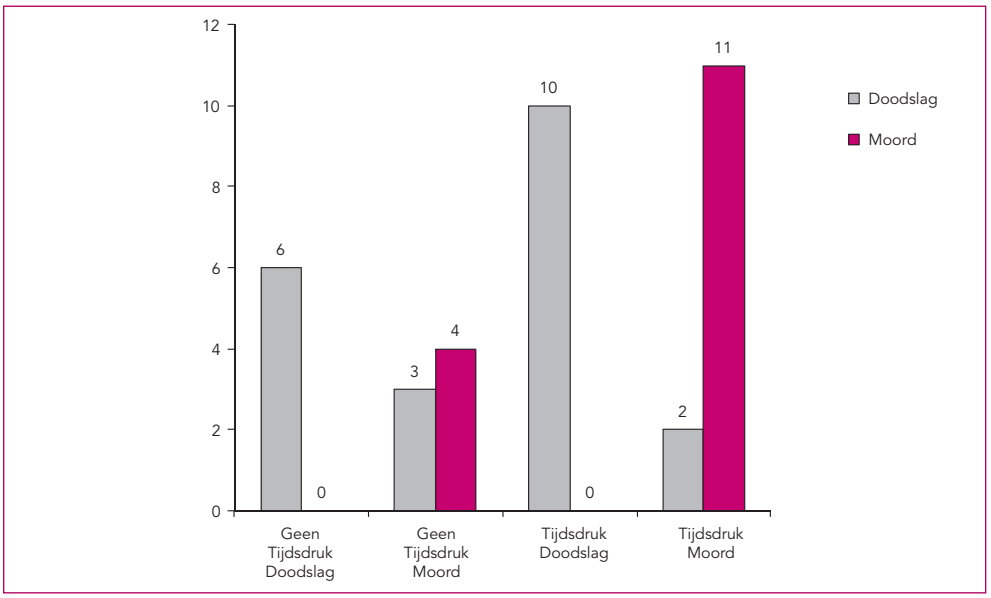

De labels doodslag of moord hebben betrekking op het type persoonlijkheidsinformatie (leidend tot ofwel doodslag ofwel moord) dat deelnemers kregen. Deelnemers in de 'Tijdsdruk Doodslag'-conditie kregen dus persoonlijkheidsinformatie die wees op doodslag, en informatie over de externe situatie die wees op moord, en moesten de beslissing onder tijdsdruk nemen.

moord). Hierbij werd verwacht dat wanneer de informatie over de persoonlijkheid van de verdachte zou wijzen op doodslag, groepen vaker tot de uitspraak doodslag zouden komen dan wanneer de informatie over de persoonlijkheid van de verdachte zou wijzen op moord.

Hypothese 4 voorspelde dat de fundamentele attributiefout bovendien vaker zou optreden wanneer groepen onder tijdsdruk stonden, dan wanneer zij niet onder tijdsdruk stonden. De resultaten van de toetsing van hypotheses 3 en 4 staan weergegeven in figuur 5.10.

Zoals uit bovenstaande figuur allereerst valt op te maken blijkt de fundamentele attributiefout op te treden. Wanneer groepen informatie over de persoonlijkheid van de verdachte kregen die wees op doodslag werd er vaker een uitspraak 'doodslag' gedaan (zestien keer)

dan een uitspraak 'moord' (0 keer). Wanneer groepen informatie over de persoonlijkheid van de verdachte kregen die wees op moord werd er vaker een uitspraak 'moord' gedaan (vijftien keer) dan een uitspraak 'doodslag' (vijf keer).[111] Met andere woorden: groepen waren meer geneigd hun beslissing te baseren op informatie over de persoonlijkheid van de verdachte dan op externe informatie over omstandigheden, waarmee bewijs gevonden lijkt te zijn voor het optreden van de fundamentele attributiefout en ondersteuning voor hypothese 3.

Daarnaast werd echter verwacht dat de fundamentele attributiefout in sterkere mate zou optreden wanneer groepen onder tijdsdruk stonden dan wanneer zij niet onder tijdsdruk stonden. Zoals uit figuur 5.10 valt op te maken is ook deze hypothese bevestigd. Zowel groepen onder tijdsdruk als groepen zonder tijdsdruk lieten zich in sterkere mate leiden door de informatie over de persoonlijkheid van de verdachte dan door externe informatie, maar dit trad in sterkere mate op wanneer groepen onder tijdsdruk stonden.[112]

Conclusies

Concluderend bleek uit de beschreven resultaten dat, in navolging van de resultaten van studie 1, tijdsdruk ook in dit onderzoek een negatief effect had op de kwaliteit van de besluitvorming in de gesimuleerde meervoudige kamer. Allereerst bleken groepen wanneer zij tijdsdruk ervaren minder relevante, ongedeelde informatie uit te wisselen dan groepen die geen tijdsdruk ervaren. Dat het uitwisselen van vooral gedeelde informatie die bij alle leden bekend was nadelige gevolgen heeft voor de kwaliteit van de beslissing bleek uit onze analyse van de uitspraak. In tegenstelling tot de strafzaak die in studie 1 werd gebruikt, kon bij deze strafzaak wel een objectief correct antwoord worden vastgesteld.

Over het algemeen namen groepen vaak de incorrecte beslissing. Wanneer groepen geen tijdsdruk ervoeren, namen zij in slechts bijna de helft van de gevallen de correcte beslissing. Dit percentage is laag, en in overeenstemming met de resultaten van eerder onderzoek,[113] dat laat zien dat in groepen over het algemeen meer gedeelde dan ongedeelde informatie wordt uitgewisseld, wat tot suboptimale besluitvorming leidt. Wanneer groepen tijdsdruk ervoeren, bleek het percentage incorrecte beslissingen echter nog hoger: in 85% van de gevallen namen groepen een incorrecte beslissing, en bevonden zij de verdachten schuldig. Bovendien bleek dat wanneer groepen deze onjuiste uitspraak deden, zij zich in sterke mate lieten leiden door informatie over de persoonlijkheid van de verdachte, in tegenstelling tot informatie over externe omstandigheden. Het optreden van deze fundamentele attributiefout, waar sprake van is wanneer informatie over persoonlijkheid zwaarder wordt gewogen dan informatie over de situatie, trad dus voornamelijk op wanneer groepen tijdsdruk ervoeren. Wanneer informa-

111 Dit verschil is statistisch significant, $\chi^2 = 20.57$, $p < .001$.

112 Voor beide experimentele situaties zijn de verschillen significant, maar het effect van informatie over de persoonlijkheid van de verdachte is sterker in de tijdsdruk situatie, $\chi^2 = 16.22$, $p < .001$, dan in de geentijdsdruksituatie, $\chi^2 = 4.95$, $p < .05$.

113 Stasser & Titus 1987; Schulz-Hardt e.a. 2000; Nevicka e.a. 2011; Scholten e.a. 2007.

tie over de persoonlijkheid van de verdachte op moord wees en de situationele informatie op doodslag, kozen de groepen in 85% van de gevallen voor moord. Omgekeerd gold dat wanneer de informatie over de persoonlijkheid van de verdachte op doodslag wees maar informatie over de situatie op moord, de groepen in alle gevallen kozen voor doodslag.

Deze resultaten wijzen erop dat, in overeenstemming met de resultaten van de eerste studie, tijdsdruk grote negatieve gevolgen heeft voor de kwaliteit van de besluitvorming in de meervoudige kamer, met mogelijke onjuiste beslissingen tot gevolg. Daarmee lijkt een belangrijke omstandigheid die de kwaliteit van meervoudige besluitvorming negatief beïnvloedt door zowel interviews en gesprekken met rechters als experimenteel onderzoek te zijn geïdentificeerd.

5.5 Studie 3: ankers in individuele en meervoudige besluitvorming

De resultaten van de twee studies zoals tot dusverre beschreven lieten een aantal opmerkelijke bevindingen zien. Ten eerste bleek uit deze studies dat groepen, vooral wanneer zij tijdsdruk ervaren, in grote mate ten prooi vallen aan het gebruik van heuristische vuistregels, zoals de *gambler's fallacy* (studie 1) en de fundamentele attributiefout (studie 2). Daarnaast bleek op basis van de resultaten van studie 1 dat groepen, vaker dan individuen, ten prooi vielen aan foutieve vuistregels zoals de *gambler's fallacy*. Vooral dit laatste gegeven is interessant, omdat van groepen, waaronder de meervoudige kamer, verondersteld wordt dat zij betere beslissingen nemen dan individuen. Het lijkt er echter op dat beslissers in de meervoudige kamer onder tijdsdruk elkaars foutieve aannames en vuistregels versterken, waardoor deze een belangrijkere rol gaan spelen.

In studie 3 werden enkelvoudige en meervoudige besluitvorming nogmaals vergeleken, waarbij we geïnteresseerd waren in de mate waarin individuen, versus groepen, zich zouden laten leiden door ankers.

Het gebruik van ankers is een van de meest voorkomende vuistregels in de enkelvoudige besluitvorming, en zeer relevant, vooral voor de rechtspraak. Zoals we al toelichtten in hoofdstuk 3 zijn ankers zeer invloedrijk in beslissingssituaties waar getallen op enigerlei wijze een rol spelen. Te denken valt bijvoorbeeld aan de eis die een officier van justitie stelt. Er bestaat een behoorlijk stevige hoeveelheid empirisch bewijs over het effect van ankers op individuele rechterlijke besluitvorming, maar de effecten van ankers tijdens meervoudige besluitvorming zijn nagenoeg onbekend. Om deze reden, en om een vergelijking tussen enkelvoudige en meervoudige rechtspraak stevig te verankeren in de literatuur, onderzochten we in de derde studie (met behulp van strafzaak 9) het gebruik van ankers tijdens enkelvoudige en meervoudige besluitvorming.

5.5.1 Deelnemers

In totaal deden aan deze studie 160 deelnemers mee. 105 deelnemers werden ingedeeld in groepen van drie om meervoudig te beslissen. De overige 55 deelnemers werden niet ingedeeld in groepen van drie personen maar deden individueel uitspraak. De belangrijkste gegevens van de deelnemers staan vermeld in tabel 5.8.

Uit de analyses bleek dat geen van de in tabel 5.8 genoemde factoren van invloed was op de resultaten van het onderzoek. Om die reden werd, zoals ook in studie 1 en 2 gebeurde, de groep deelnemers als één steekproef beschouwd, ongeacht leeftijd, geslacht, en opleiding.

5.5.2 De procedure

De procedure van studie 3 week op een aantal punten af van de procedures van studie 1 en 2. Allereerst kregen alle deelnemers aan het onderzoek een tijdslimiet, waardoor deelnemers tijdsdruk ervoeren. Dit werd bevestigd door het antwoord dat deelnemers gaven op de vraag in welke mate zij zo snel mogelijk een beslissing wilden nemen. Op een schaal van 1 tot 7, waarbij 1 stond voor 'totaal niet' en 7 stond voor 'totaal wel' was het gemiddelde 4.90 (*SD* = 1.18). Ten tweede werden deelnemers willekeurig toegewezen aan ofwel enkelvoudig beslissen, ofwel meervoudig beslissen. Indien deelnemers enkelvoudig gingen beslissen, werden zij naar een individuele ruimte gebracht waar zij de informatie over de strafzaak kregen. Deze informatie omvatte het strafdossier en een omschrijving van de mis-

Tabel 5.8 Gegevens van de deelnemers van studie 3

	Studie 3
Studenten	148
Psychologie	99
Economie	14
Overig	35
Niet-studenten	12
Aantal mannen	49
Aantal vrouwen	111
Gemiddelde leeftijd	22.4 jaar (standaarddeviatie: 5.6 jaar)
Totaal aantal deelnemers	160

daad waar de verdachte van beschuldigd werd, zoals weergegeven in het Wetboek van Strafrecht. Nadat deelnemers alle informatie hadden bestudeerd werd hun gevraagd een uitspraak te doen over de strafzaak. Allereerst konden zij aangeven of zij de schuld van de verdachte wettig en overtuigend bewezen achtten. Daarna werd hun verzocht, indien zij de vorige vraag bevestigend hadden beantwoord, een uitspraak te doen over de strafmaat. Deze vragen beantwoordden zij individueel, zonder aanwezigheid van een ander persoon, op papier. Na de beantwoording van deze vragen konden zij de onderzoeker waarschuwen. Deelnemers ontvingen vervolgens enkele vragen op papier, en na beantwoording van deze vragen was het onderzoek afgelopen.

Indien deelnemers meervoudig gingen beslissen werden zij, na individueel de informatie met betrekking tot de strafzaak te hebben bestudeerd, met twee andere personen in een ruimte geplaatst. Na afloop van de beraadslaging werden de deelnemers naar hun afzonderlijke ruimtes gebracht alwaar zij nog enkele vragen beantwoordden. Alle deelnemers ontvingen na afloop een uitleg over het onderzoek, en konden hun gegevens achterlaten indien zij meer informatie wensten te ontvangen of andere vragen hadden.

5.5.3 Anker

Om te onderzoeken of er een verschil is in de mate waarin bij enkelvoudig en meervoudig beslissen vuistregels een rol spelen, werden deelnemers willekeurig ingedeeld in één van drie experimentele situaties: geen anker, hoog anker en laag anker. Indien deelnemers ingedeeld werden in de 'geen anker'-situatie, ontvingen zij de informatie over de strafzaak, waarna zij een beslissing konden nemen over de schuld of onschuld van de verdachte, en de strafmaat. Indien deelnemers in één van de twee 'anker'-situaties waren ingedeeld ontvingen zij, na bestudering van de informatie, maar voordat zij een uitspraak deden over de schuldvraag en strafmaat, een irrelevant anker. Dit gebeurde op twee manieren, afhankelijk van het feit of deelnemers enkelvoudig of meervoudig moesten beslissen.

In beide situaties bevatte de ontvangen informatie een notitie waarop stond uitgelegd dat de strafeis van het Openbaar Ministerie door het lot bepaald zou worden. Dit is een methode die veelvuldig is toegepast in onderzoek naar het gebruik van ankers, onder meer bij individuele rechters.[114] Afhankelijk van de gehanteerde methode krijgen deelnemers een anker toegewezen via een blind gekozen lotnummer, ofwel door de computer gegenereerd ofwel door deelnemers zelf. In deze studie kregen deelnemers te horen dat zij, uit een bak met honderd lootjes, er één konden kiezen. De lootjes waren dusdanig dubbelgevouwen dat het nummer dat erop stond niet zichtbaar was.

In werkelijkheid was de bak gevuld met lootjes met daarop ofwel het nummer 6, ofwel het

114 Zo gebruikten Englich e.a. (2006) dobbelstenen om de strafeis te bepalen. 52 juridisch experts gooiden met verzwaarde dobbelstenen die een strafeis van 3 of 9 maanden aangaven. Uit de resultaten bleek dat wanneer de dobbelstenen 3 maanden aangaven, deelnemers significant lagere straffen gaven dan wanneer de dobbelstenen 9 maanden aangaven.

Tabel 5.9 Aantal deelnemers of groepen per besluitvormingssituatie en ankersituatie

	Enkelvoudige besluitvorming			Meervoudige besluitvorming		
Anker	Geen (–)	Laag (6)	Hoog (61)	Geen (–)	Laag (6)	Hoog (61)
Aantal deelnemers (indien enkelvoudig) of groepen (indien meervoudig)	24	18	18	12	12	11

nummer 61. In de lage-ankersituatie ontvingen deelnemers een lootje met het nummer 6. Dit hield in dat de officier van justitie 6 maanden gevangenisstraf eiste. In de hoge-ankersituatie ontvingen deelnemers een lootje met het nummer 61. Dit hield in dat de officier van justitie 61 maanden gevangenisstraf eiste. De hoogte van de ankers was gekozen, in navolging van eerder genoemd onderzoek, op basis van de strafmaten zoals aangegeven door het testpanel, en gaf de reikwijdte van de door het testpanel gekozen strafmaten weer. Nadat deelnemers hun lootje hadden gezien werd nogmaals door de onderzoeker benadrukt dat dit de eis van het Openbaar Ministerie was, maar dat dit volledig willekeurig bepaald werd. Wanneer deelnemers meervoudig zouden beslissen, kozen zij het lootje nadat zij gezamenlijk in een ruimte waren geplaatst, voor aanvang van de beraadslaging.

Door de combinatie van twee besluitvormingssituaties (enkelvoudig en meervoudig) en drie ankersituaties (geen anker, laag anker, hoog anker), ontstonden er zes verschillende experimentele situaties. Deze situaties staan weergegeven in tabel 5.9, met daarin per situatie een weergave van de hoogte van het anker, en het aantal groepen of individuele deelnemers.

Zoals uit deze tabel valt af te lezen kregen in totaal 24 individuele deelnemers, en 12 groepen (36 deelnemers) geen anker. 18 individuele deelnemers en 12 groepen (36 deelnemers) ontvingen een eis van het Openbaar Ministerie van 6 maanden, en 18 individuen en 11 groepen (33 deelnemers) ontvingen een eis van het Openbaar Ministerie van 61 maanden.

5.5.4 Hypothesen

Uit de resultaten van studie 1 en 2 bleek dat tijdens meervoudige besluitvorming tijdsdruk een versterkend effect had op het gebruik van vuistregels als de *gambler's fallacy* (studie 1) en de fundamentele attributiefout (studie 2). Daarnaast suggereerden de resultaten van studie 1 dat tijdsdruk een sterkere negatieve invloed heeft tijdens meervoudige besluitvorming dan tijdens enkelvoudige besluitvorming. Vooral deze laatste bevinding is interessant, omdat juist van rechters in de meervoudige kamer verwacht wordt dat zij gezamenlijk in potentie beter presteren dan individuele rechters. De voorlopige resultaten lijken echter op het tegenovergestelde te wijzen wanneer er sprake is van tijdsdruk.

In studie 3 werd getracht een verdere vergelijking te maken tussen het gebruik van vuistregels door groepen enerzijds, en individuen anderzijds. Aangezien groepen verondersteld worden betere beslissingen te kunnen nemen dan individuen, verwachtten we dat bij afwezigheid van tijdsdruk, groepen, in vergelijking tot individuen, afwijkingen van rationele oordeels- en besluitvorming zouden doen afnemen. We formuleerden de volgende hypothesen:

1. Allereerst werd verwacht, in navolging van het onderzoek dat is besproken in hoofdstuk 3, dat deelnemers zich zouden laten leiden door ankers. Met andere woorden: wanneer individuen en groepen een laag anker zouden krijgen, zouden zij een lagere strafmaat toewijzen, dan wanneer zij een hoog anker zouden krijgen.
2. Verwacht werd dat, bij afwezigheid van tijdsdruk, groepen minder gebruik zouden maken van vuistregels dan individuen. Met andere woorden: groepen worden minder beïnvloed door ankers dan individuen.

5.5.5 Resultaten en conclusies

Schuldvraag
159 personen verklaarden de verdachte schuldig te achten aan verkrachting. Eén deelnemer, in de individuele, laag-ankersituatie, verklaarde de verdachte onschuldig te achten. Deze deelnemer werd uitgesloten van de analyses. In totaal werden de analyses uitgevoerd met 35 groepen, en 54 individuen.

Strafmaat
Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat ankers een belangrijke, maar soms foutieve leidraad kunnen vormen bij individuele besluitvorming. Om te onderzoeken of groepen zich zo mogelijk meer, of minder door ankers laten beïnvloeden, analyseerden we de door groepen, en individuele deelnemers gekozen strafmaat. De eerste resultaten van deze analyse staan weergegeven in figuur 5.11.

Figuur 5.11 Gekozen strafmaat in situaties zonder anker, met een laag anker of met een hoog anker

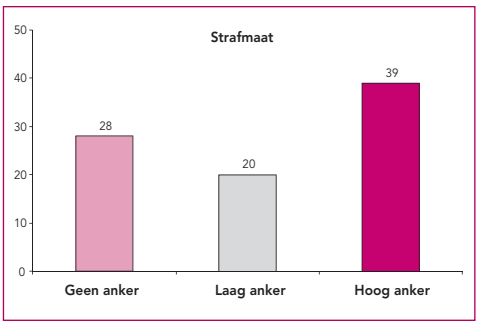

Uit figuur 5.11[115] valt op te maken dat het anker in de vorm van een willekeurige, door het lot bepaalde eis van de officier van justitie van invloed was op de gekozen strafmaat. Wanneer groepen en individuen geen anker kregen, kozen zij gemiddeld voor een straf van 28 maanden. Echter, wanneer zij een laag anker kregen, kozen zij voor een lagere straf van 20 maanden. Tevens kozen zij voor een hogere straf (39 maanden) wanneer zij een hoog anker kregen.[116] In navolging van eerder onderzoek[117], en in overeenstemming met hypothese 1, bleken ook in deze studie ankers een rol te spelen.

Interessant is echter of enkelvoudige en meervoudige besluitvorming van elkaar verschillen in de mate waarop de inhoud van de beslissing gebaseerd wordt op een willekeurig anker. De resultaten van deze analyse staan weergegeven in figuur 5.12.

Figuur 5.12 Gekozen strafmaat door middel van meervoudige en enkelvoudige besluitvorming in situaties zonder anker, met een laag anker of met een hoog anker

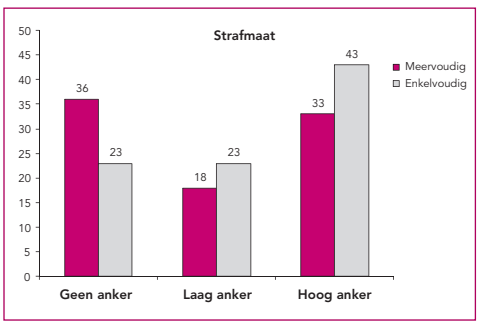

Hypothese 2 voorspelde dat groepen zich in mindere mate zouden laten leiden door het gegeven anker dan individuen. Bij de bestudering van figuur 5.12 valt een aantal aspecten op. Ten eerste blijken deelnemers zowel tijdens de meervoudige als enkelvoudige besluitvorming te reageren op het ontvangen anker,[118] waarmee hypothese 1 nogmaals bevestigd wordt. In vergelijking met situaties waarin deelnemers een laag anker ontvangen, geven deelnemers tijdens zowel meervoudige als

115 Bij figuur 5.11 dient te worden opgemerkt dat de strafmaat door zowel individuele deelnemers als groepen werd bepaald, en dat in deze analyse de groep als eenheid van analyse werd genomen. Dit betekent dat de analyse is uitgevoerd over 89 datapunten (35 groepen en 54 individuele deelnemers).

116 Deze verschillen zijn statistisch significant, $F(2, 83) = 5.89$, $p < .01$.

117 Zie bijvoorbeeld Englich e.a. 2005; Englich e.a. 2006.

118 De ominbus-test is $F(2, 83) = 3.06$, $p = .05$. $F(2, 83) = 3.04$, $p = .05$ voor meervoudige besluitvorming en $F(2, 83) = 6.43$, $p < .01$ voor enkelvoudige besluitvorming.

enkelvoudige besluitvorming een hogere straf wanneer zij een hoog anker ontvangen.[119] In tegenstelling tot de verwachting die we hadden geformuleerd in hypothese 2 bleken echter zowel individuen als groepen zich te laten leiden door het gegeven anker. Er bleek echter een verschil te zijn in de wijze waarop dit gebeurde. Zo bleek dat deelnemers tijdens meervoudige besluitvorming een hogere straf geven wanneer zij geen anker ontvangen dan tijdens enkelvoudige besluitvorming.[120] Een mogelijke verklaring voor deze bevinding zou groepspolarisatie kunnen zijn: de neiging van groepen om extremere beslissingen te nemen dan de individuele groepsleden.[121]

Deelnemers aan de meervoudige kamer lijken zich bovendien vooral te laten leiden door een laag anker. In vergelijking met situaties waarin geen anker gegeven wordt, stellen deelnemers tijdens meervoudige besluitvorming een lagere straf voor wanneer zij een laag anker ontvangen. Daarentegen stellen deelnemers tijdens meervoudige besluitvorming geen hogere straf voor wanneer zij een hoog anker ontvangen. Met andere woorden, de gevolgen van de aanwezigheid van een anker lijken tijdens meervoudige besluitvorming vooral een rol te spelen wanneer het anker in kwestie lager is dan de strafmaat die zonder anker gegeven wordt, maar niet wanneer het anker hoger is.[122]

Voor enkelvoudige besluitvorming geldt het tegenovergestelde. Wanneer deelnemers enkelvoudig beslissen, stellen zij een hogere straf voor wanneer zij een hoog anker ontvangen,[123] maar geen lagere straf wanneer zij een laag anker ontvangen.

Conclusies

De resultaten van studie 3 laten een aantal relevante en interessante bevindingen zien. Allereerst blijkt uit de resultaten dat individuen tijdens zowel enkelvoudige als meervoudige besluitvorming beïnvloed worden door ankers. Deelnemers gaven gemiddeld een hogere straf wanneer zij een hoog anker kregen dan wanneer zij een laag anker kregen. Het is belangrijk hierbij te vermelden dat het bij deelnemers bekend was dat het anker arbitrair bepaald werd. Desondanks lieten zij zich door het anker beïnvloeden.

119 Het verschil tussen laag anker en hoog anker is zowel voor meervoudige als voor enkelvoudige besluitvorming significant, $p < .05$.

120 Verschil is significant, $p < .05$.

121 Moscovici & Zavalloni, 1969; Myers & Lamm, 1976.

122 Het verschil tussen situaties waarin geen anker gegeven wordt tijdens meervoudige besluitvorming en situaties waarin een laag anker gegeven wordt, is significant, $p < .01$. Het verschil tussen situaties waarin geen anker gegeven wordt tijdens meervoudige besluitvorming en situaties waarin een hoog anker gegeven wordt, is niet significant, $p > .62$.

123 Het verschil tussen situaties waarin geen anker gegeven wordt tijdens enkelvoudige besluitvorming en situaties waarin een hoog anker gegeven wordt, is significant, $p < .01$. Het verschil tussen situaties waarin geen anker gegeven wordt tijdens enkelvoudige besluitvorming en situaties waarin een laag anker gegeven wordt, is niet significant, $p > .87$.

Bij nadere bestudering van deze resultaten lijkt er echter een verschil te zijn in de manier waarop deelnemers zich door het anker lieten beïnvloeden tijdens enkelvoudige en meervoudige besluitvorming. Tijdens meervoudige besluitvorming lijken groepen vooral aan bijstelling naar beneden te doen: zij geven, zonder anker, hogere straffen dan individuen maar verlagen deze straffen wanneer zij een laag anker krijgen. Voor enkelvoudige besluitvorming gold precies het tegenovergestelde: zij geven lagere straffen dan groepen wanneer zij geen anker krijgen, en stellen de straf naar boven bij wanneer zij een hoog anker krijgen.

Vervolgonderzoek zal moeten uitwijzen waarom groepen en individuen van elkaar verschilden in de wijze waarop zij beïnvloed werden door lage en hoge ankers. We komen hier in hoofdstuk 6 op terug.

In drie studies hebben we getracht antwoord te geven op de in hoofdstuk 1 geformuleerde hoofdvragen. In het nu volgende hoofdstuk integreren we de bevindingen van deze studies, en gaan we in op de vraag wat deze resultaten betekenen voor de praktijk van de meervoudige kamer. We sluiten het hoofdstuk af met praktische aanbevelingen.

Conclusies en aanbevelingen

6

6.1 Drie hoofdvragen beantwoord

Dit onderzoek had tot doel drie hoofdvragen te beantwoorden. De eerste hoofdvraag had betrekking op de huidige praktijk van toeleiding – wat zijn, volgend de sociaalpsychologische wetenschappelijke literatuur, de belangrijkste overwegingen om (straf)zaken enkelvoudig dan wel meervoudig te behandelen, en komt dit overeen met de huidige praktijk van toewijzing?

Op basis van het besproken onderzoek van Baas e.a. in hoofdstuk 2 is het antwoord op die vraag bevestigend. De huidige praktijk van toeleiding is in sterke mate gegrond op het gegeven dat complexe zaken, om uiteenlopende redenen, toegewezen worden aan de meervoudige kamer, terwijl eenvoudigere zaken worden toegewezen aan de enkelvoudige kamer. Hierbij dient echter nadrukkelijk te worden opgemerkt dat er, volgens diezelfde sociaalpsychologische literatuur, voldaan moet worden aan een aantal randvoorwaarden om het ook daadwerkelijk mogelijk te maken voor groepen om beter te presteren dan individuen. Groepen zijn, net zoals individuen, in sommige situaties gebrekkige beslissers. In hoofdstuk 3 en 4 hebben we een uitgebreide weergave gegeven van de huidige kennis van zaken met betrekking tot individuele en groepsbesluitvorming. De belangrijkste conclusies die op basis van deze literatuur gegeven kunnen worden, zijn dat mensen, zo ook rechters, in veel gevallen afwijken van puur rationele besluitvorming, en dat dit ook voor groepen geldt.

De verwachting dat meervoudige kamers, door de bank genomen, meer rationele beslissers zijn dan enkelvoudige kamers wordt niet altijd gestaafd, noch in door anderen uitgevoerd onderzoek waarop wij ons baseerden, noch in onderzoek dat wij in het kader van deze onderzoeksopdracht uitvoerden. We concluderen dat er (ook) in meervoudige kamers aanzienlijke variatie is in de mate waarin beslissingen beïnvloed worden door niet-rationele overwegingen. Uit onderzoek blijkt dat in sommige gevallen meervoudige besluitvorming leidt tot het maken van minder fouten dan enkelvoudige besluitvorming, met name bij beslisproblemen met een (redelijk) eenduidig juiste oplossing.[124] Tegelijkertijd blijkt uit ons onderzoek en dat van anderen dat er een aantal voor groepsbesluitvorming specifieke factoren zijn, die ervoor zorgen dat de beslissingen van groepen, ondanks hun potentieel, vaak suboptimaal zijn. Een goed begrip van de kwaliteit van de oordeels- en besluitvorming in de meervoudige kamer vereist dat de aanname dat mensen rationele beslissers zijn, wordt losgelaten, en dat met een open blik gekeken wordt naar de persoonlijkheids- en groepsdynamische factoren die besluitvorming in groepen verbeteren, dan wel bedreigen.

De tweede en derde hoofdvraag van dit onderzoek hadden betrekking op een vergelijking tussen individuele en groepsbesluitvorming (hoofdvraag 2) en factoren die de groepskwaliteit positief en negatief beïnvloeden (hoofdvraag 3). Met betrekking tot de tweede hoofd-

124 Van Dijk e.a. 2012.

vraag hebben we in een tweetal studies ontdekt dat groepen, en daarmee meervoudige kamers, door externe omstandigheden niet beter presteren dan individuen. Met betrekking tot de derde hoofdvraag hebben we aangetoond dat factoren als tijdsdruk een negatief effect hebben op de kwaliteit van de besluitvorming.

In het nu volgende bespreken we de resultaten van dit onderzoek in meer detail en gaan we kort in op methodische aspecten die mogelijkerwijze aanleiding geven tot voorzichtigheid bij het trekken van conclusies. We sluiten dit hoofdstuk af met een reeks praktische implicaties van de uit dit onderzoek afgeleide inzichten – wat gaat er goed in de toeleiding, waar is ruimte voor verbetering en hoe zou dat gerealiseerd kunnen worden; wat gaat er goed in de informatieverwerking, oordeels- en besluitvorming in meervoudige kamers, waar is ruimte voor verbetering en hoe kan dat gerealiseerd worden; en tot slot: welke implicaties volgen uit ons onderzoek voor de opleiding en ontwikkeling van zittende en toekomstige rechters.

6.2 Samenvatting en methodische kanttekeningen

6.2.1 Samenvatting van de belangrijkste resultaten

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen is een drietal experimentele simulaties uitgevoerd, die tot doel hadden te onderzoeken: (1) het gebruik van de cognitieve vuistregels door individuen tijdens enkelvoudige besluitvorming en door groepen tijdens meervoudige besluitvorming; en (2) de invloed van tijdsdruk en de wijze waarop informatie gedeeld wordt op het gebruik van vuistregels.

De beschreven studies zijn uitgevoerd onder juridisch ongeschoolde studenten van de Universiteit van Amsterdam. Na aankomst in het laboratorium kregen de deelnemers een informatiepakket te lezen. Dit pakket bestond uit een tweetal onderdelen. Allereerst kregen de deelnemers informatie over het doel van het onderzoek te lezen. Daarin stond vermeld dat, ter bestudering van de werking van meervoudige dan wel enkelvoudige rechtspraak, deelnemers alleen, of in groepen van drie personen een meervoudige of enkelvoudige kamer zouden simuleren. Ten slotte lazen deelnemers, afhankelijk van het onderzoek, een of meer strafdossiers, waarna zij individueel dan wel na discussie in een groep van drie personen een uitspraak moesten doen.

In het eerste onderzoek (par. 5.3) bestudeerden we een typerend kenmerk van de meervoudige kamer: de behandeling van meerdere zaken op één dag. Eerder onderzoek heeft laten zien dat wanneer meerdere vergelijkbare gebeurtenissen plaatsvinden, individuen veronderstellen dat de kans op het plaatsvinden van een alternatieve gebeurtenis toeneemt, de zogenoemde *gambler's fallacy*-vuistregel.[125]

125 Ayton & Fischer 2004.

Vertaald naar de praktijk van de rechtspraak zou het gebruik van deze vuistregel mogelijkerwijs leiden tot bijvoorbeeld een verhoogde kans op vrijspraak in een strafzaak wanneer voorafgaande strafzaken tot veroordeling hebben geleid, of veroordeling in een strafzaak wanneer voorafgaande strafzaken tot vrijspraak hebben geleid. In de eerste studie onderzochten we de mate waarin tijdens enkelvoudige besluitvorming en meervoudige besluitvorming gebruik gemaakt wordt van de *gambler's fallacy*-vuistregel, en onder welke omstandigheden. In dit onderzoek kregen deelnemers een viertal strafdossiers voorgelegd, waarbij de informatie in de eerste drie strafzaken ofwel leidde tot veroordeling, ofwel tot vrijspraak. Vervolgens moesten deelnemers een beslissing nemen over een vierde strafzaak. Deze strafzaak was dusdanig opgezet dat de informatie in het strafdossier in gelijke mate tot veroordeling als vrijspraak kon leiden.

Tijdens interviews en gesprekken met rechters was de aanwezigheid van tijdsdruk naar voren gekomen als een belangrijke omstandigheid die de kwaliteit van het besluitvormingsproces in de meervoudige kamer mogelijk zou kunnen doen verminderen. Deze verwachting sluit aan bij eerder onderzoek naar besluitvorming onder zowel individuen als groepen dat heeft aangetoond dat wanneer tijdsdruk ervaren wordt, informatie op snellere, oppervlakkigere wijze verwerkt wordt dan wanneer er geen tijdsdruk ervaren wordt.[126] Omdat er echter geen onderzoek bekend was naar de effecten van tijdsdruk op rechterlijke oordeels- en besluitvorming hebben we de invloed van ervaren tijdsdruk tijdens enkelvoudige en meervoudige besluitvorming nader onderzocht. Daartoe werd het onderzoek zo opgezet dat de helft van de deelnemers tijdsdruk ervoer, en de andere helft niet.

Op basis van de resultaten van de eerder beschreven onderzoeken verwachtten wij dat de aanwezigheid van ervaren tijdsdruk tijdens de besluitvorming zou leiden tot snelle, oppervlakkige informatieverwerking en -uitwisseling, en een toename in het gebruik van vuistregels, waaronder de *gambler's fallacy*. De resultaten van het onderzoek bevestigden deze verwachting. De kwaliteit van de informatie-uitwisseling en -verwerking was lager onder tijdsdruk, dan wanneer deelnemers geen tijdsdruk ervoeren. Daarnaast bleek dat wanneer de gesimuleerde meervoudige kamer een beslissing moest nemen onder tijdsdruk er in de vierde zaak vaker een uitspraak volgde die inconsistent was aan de drie voorgaande rechtszaken. Met andere woorden: als de verdachten in de eerste drie zaken werden vrijgesproken, dan volgde vaker veroordeling in de vierde strafzaak en omgekeerd.

Een interessante bevinding van dit onderzoek is dat tijdens enkelvoudige besluitvorming de *gambler's fallacy* slechts in zeer lichte mate optrad. Wanneer individuen een beslissing onder tijdsdruk namen, werd er weliswaar vaker gekozen voor een inconsistent antwoord

126 Wright 1974; Kruglanski & Freund 1983; De Dreu 2003; Kelly & Karau 1999.

dan voor een consistent antwoord, maar dit verschil was klein, en was afwezig wanneer individuen geen tijdsdruk ervoeren. Een tweede interessante bevinding was dat de resultaten van dit onderzoek het gegeven dat tijdsdruk door rechters zelf als een van de belangrijkste (negatieve) invloeden op de besluitvorming in de meervoudige kamer wordt gezien, lijken te ondersteunen. Tijdsdruk lijkt, gegeven de resultaten van dit eerste experimentele onderzoek, de potentiële meerwaarde van de meervoudige kamer te kunnen ondermijnen.

Op basis van het eerste onderzoek lijkt de hypothese dat tijdsdruk het gebruik van (foutieve) vuistregels doet toenemen gesteund te worden. In een tweede onderzoek werd de invloed van tijdsdruk nader onderzocht. We onderzochten het effect van tijdsdruk op de wijze waarop, en de mate waarin informatie wordt gedeeld tijdens meervoudige besluitvorming.

In het tweede onderzoek (par. 5.4) richtten we ons, naast ervaren tijdsdruk, op een tweetal aspecten van besluitvorming. Ten eerste was uit interviews met rechters gebleken dat, om een scala aan redenen, rechters vaak niet in staat zijn het gehele dossier dat behoort bij een strafzaak te bestuderen. Hierdoor kan een situatie ontstaan die in besluitvormingsonderzoek bekend staat als een 'verborgenprofielsituatie'.[127] In een verborgenprofielsituatie beschikken leden van een groep over informatie die zij gemeenschappelijk hebben, en die dus bij een ieder bekend is, en informatie die alleen zij hebben, en die dus uniek is voor één groepslid en niet bekend is bij de andere groepsleden. Het verborgen profiel in een dergelijke situatie schuilt in de mogelijkheid dat de gedeelde informatie op een bepaalde uitkomst wijst – bijvoorbeeld veroordeling van een verdachte – terwijl op basis van alle beschikbare informatie de verdachte vrijgesproken zou moeten worden. In een dergelijke situatie is het essentieel dat de groepsleden *alle* informatie uitwisselen en verwerken, wat door de aanwezigheid van ervaren tijdsdruk ondermijnd wordt. Wij verwachtten dat wanneer leden van een gesimuleerde meervoudige kamer tijdsdruk ervaren en zij de beschikking hebben over zowel gedeelde als ongedeelde informatie, zij minder unieke, ongedeelde informatie zouden uitwisselen, waardoor de kwaliteit van de beslissing zou afnemen.

Ten tweede wilden we in het tweede onderzoek de invloed van tijdsdruk op het gebruik van een andere, voor de rechtspraak relevante, vuistregel onderzoeken. De fundamentele attributiefout houdt in dat personen het gedrag of het veronderstelde gedrag van een ander voornamelijk toeschrijven aan diens persoonlijkheid, en informatie over persoonlijkheid zwaarder laten wegen dan informatie over situationele factoren.[128] Deze vuistregel speelt bij uitstek in een omgeving waar uitspraken gedaan worden over oorzaak en

127 Stasser & Titus 1987.

128 Ross 1977.

gevolg, zoals in de rechtspraak. Wij verwachtten dat wanneer tijdsdruk ervaren wordt, deze vuistregel een grotere invloed heeft op de besluitvorming en vaker zal optreden.

De resultaten van dit onderzoek lieten zien dat deelnemers tijdens het overleg in de gesimuleerde meervoudige kamer vooral spraken over de door hen allen gedeelde informatie, en informatie die ongedeeld was hoofdzakelijk negeerden. Als gevolg van deze tekortkoming in de informatie-uitwisseling namen groepen kwalitatief minderwaardige beslissingen wanneer zij tijdsdruk ervoeren, en namen zij in 85% van de gevallen de verkeerde beslissing. Wanneer zij geen tijdsdruk ervoeren, lag dit percentage beduidend lager en werd in bijna de helft van de gevallen de juiste beslissing genomen. Bovendien bleek dat de onjuiste uitspraak vooral gebaseerd werd op informatie over de persoonlijkheid van de verdachte, in tegenstelling tot informatie over situationele omstandigheden. Informatie over de persoonlijkheid van de verdachte werd zwaarder gewogen dan informatie over de situatie.

De resultaten van de eerste twee onderzoeken toonden aan dat tijdsdruk verstrekkende negatieve gevolgen kan hebben voor de kwaliteit van zowel enkelvoudige als meervoudige besluitvorming, wat mogelijk onjuiste beslissingen tot gevolg kan hebben. Deze veronderstelling wordt bevestigd door zowel interviews en informele gesprekken met rechters, als door de resultaten van experimenteel onderzoek.

In het derde onderzoek (par. 5.5) werd wederom een vergelijking gemaakt tussen individuele en meervoudige besluitvorming. Specifiek werd gekeken naar de wijze waarop deelnemers zich lieten leiden door irrelevante informatie, een zogenoemd anker. Deelnemers kregen voor aanvang van de besluitvorming een getal te zien, door het lot gekozen. Dit getal gaf de eis van de strafmaat van de officier van justitie weer. Vervolgens moesten deelnemers, enkelvoudig of meervoudig, een beslissing nemen over de strafmaat in een strafzaak. Wij verwachtten dat het zien van een anker van invloed zou zijn op de strafmaat die gekozen werd, zodat wanneer deelnemers een laag anker te zien zouden krijgen zij een lagere straf zouden geven dan wanneer zij een hoog anker zouden zien.

De resultaten van het derde onderzoek tonen een aantal relevante en interessante bevindingen. Ten eerste blijkt uit de resultaten dat zowel tijdens de enkelvoudige besluitvorming als tijdens de meervoudige besluitvorming het anker een belangrijke rol speelde. Zowel deelnemers die enkelvoudig moesten beslissen als deelnemers die meervoudig moesten beslissen, stelden hun strafmaat bij als gevolg van een door loting gekozen eis van de officier van justitie. Dat dit verstrekkende gevolgen kan hebben blijkt uit onze analyse van de strafmaat die enkelvoudig en meervoudig werd bepaald. Wanneer enkelvoudige besluitvorming plaatsvond, kozen de deelnemers voor een gemiddelde straf van 23 maanden

wanneer zij een laag anker hadden, en van 43 maanden wanneer zij een hoog anker hadden. Wanneer meervoudige besluitvorming plaatsvond, gaven deelnemers gemiddeld een straf van 18 maanden wanneer zij een laag anker hadden, en van 33 maanden wanneer zij een hoog anker hadden. Hieruit kan geconcludeerd worden dat tijdens zowel enkelvoudige als meervoudige besluitvorming ankers een grote rol spelen.

Deze bevinding is opmerkelijk gezien het feit dat het bij de deelnemers bekend was dat het anker arbitrair, door middel van het trekken van een lotnummer, bepaald werd. Het anker had daardoor geen enkele juridische basis, wat echter geen rol leek te spelen. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek, dat liet zien dat zelfs wanneer een anker bepaald werd door de gooi van een dobbelsteen door de deelnemers zelf, zij zich door dit anker lieten leiden.[129]

Om te onderzoeken of individuen zich tijdens enkelvoudige en meervoudige besluitvorming op verschillende wijze laten beïnvloeden door ankers onderzochten we ook de gekozen strafmaat wanneer deelnemers *geen* anker kregen. Bij nadere bestudering van de resultaten van onze analyse bleek er een verschil te zijn in de manier waarop het ankereffect tijdens enkelvoudige en meervoudige besluitvorming plaatsvindt. Deelnemers die meervoudig beslisten, straften over het algemeen zwaarder dan enkelvoudige beslissers. Hierdoor vond de bijstelling van de ankerwaarde op verschillende wijze plaats voor enkelvoudige en meervoudige besluitvorming: tijdens enkelvoudige besluitvorming werd de strafmaat vooral bijgesteld wanneer deelnemers een hoge ankerwaarde ontvingen, en tijdens de meervoudige besluitvorming werd de strafmaat vooral bijgesteld wanneer deelnemers een lage ankerwaarde ontvingen.

Een mogelijke verklaring voor deze resultaten kan wellicht gezocht worden in de mate waarin groepsleden elkaar beïnvloeden: de strafzaak in kwestie betrof een zedenzaak, waardoor er bij groepen wellicht sociale druk ontstond om een hoge straf te geven, terwijl die druk bij individuen afwezig was. Deze verklaring komt overeen met de mogelijkheid dat bij meervoudige besluitvorming groepspolarisatie optreedt, waarbij de beslissing van de groep extremer is dan de beslissing van individuele leden. Vervolgonderzoek zal hier uitsluitsel over moeten geven.

Concluderend kan op basis van de resultaten van de hier gerapporteerde onderzoeken gesteld worden dat tijdsdruk een aantal nadelige effecten heeft tijdens zowel enkelvoudige als meervoudige besluitvorming. Ten eerste verlaagt tijdsdruk de kwaliteit van de informatie-uitwisseling en verwerking in de meervoudige kamer (onderzoek 1 en 2). Wanneer men tijdsdruk ervaart, wordt vooral informatie uitgewisseld die consistent is met de uitspraak die op basis van de gebruikte vuistregel

129 Englich e.a. 2006.

verwacht wordt (onderzoek 1), en informatie die vooral bekend is bij alle leden, wat ten koste gaat van ongedeelde, unieke relevante informatie (onderzoek 2).

Ten tweede werkt tijdsdruk het gebruik van foutieve vuistregels zoals de *gambler's fallacy* (onderzoek 1), de fundamentele attributiefout (onderzoek 2) en ankers (onderzoek 3) in de hand. Daarnaast lijkt tijdsdruk, op basis van de resultaten van onderzoek 1, een sterkere negatieve invloed te hebben tijdens de meervoudige besluitvorming dan tijdens de enkelvoudige besluitvorming.

6.2.2 Tekortkomingen en vervolgonderzoek

De bevindingen van de hier gerapporteerde onderzoeken geven een belangrijk waarschuwingssignaal af: externe factoren, waaronder tijdsdruk, vormen een bedreiging voor de kwaliteit van de (meervoudige) rechtspraak. Dat tijdsdruk ook tijdens de interviews en gesprekken met rechters naar voren kwam als een van de bepalende factoren voor de kwaliteit van de besluitvorming in de meervoudige kamer versterkt de validiteit van deze bevindingen. Desondanks dienen er kanttekeningen geplaatst te worden bij het huidige onderzoek, die wellicht door vervolgonderzoek gerectificeerd kunnen worden.

Ten eerste beschikten de deelnemers aan de experimentele simulaties van zowel de enkelvoudige als de meervoudige kamer over het algemeen over een zeer beperkte juridische kennis. Dit heeft uiteraard als nadeel dat de door ons gerapporteerde bevindingen gebaseerd zijn op een steekproef die afwijkt van de steekproef die aanleiding heeft gegeven voor dit onderzoek, namelijk die onder rechters. Daarentegen stelde deze onderzoeksopzet ons in staat de voor de enkelvoudige en meervoudige rechtspraak relevante processen in betrekkelijke isolatie te bestuderen. Daarnaast is er reden om aan te nemen dat zowel leken als rechters tijdens besluitvorming gebruik maken van allerhande (foutieve) vuistregels. Een aansprekend voorbeeld daarvan is het recente onderzoek naar de invloed van mentale en/of fysieke vermoeidheid op uitspraken van rechters in Israël,[130] en het onderzoek van Guthrie e.a.[131] Op basis van de bevindingen van deze, en andere onderzoeken,[132] concluderen wij voorzichtig dat onderzoek onder studenten wel degelijk relevant is voor, en te vertalen is naar, de praktijk van de enkelvoudige en meervoudige rechterlijke besluitvorming. Met andere woorden: de hier bestudeerde factoren met betrekking tot informatieverwerking en groepsdynamiek betreffen tamelijk fundamentele processen, die eigen zijn aan menselijk functioneren, en in meer of mindere mate dus ook een rol spelen bij de oordeels- en besluitvorming in de enkel- en meervoudige strafkamer.

Een tweede punt van zorg is dat de experimentele simulaties een versimpelde versie van de werkelijkheid waren. Zo betroffen de straf-

130 Danziger e.a. 2011.

131 Guthrie e.a. 2001.

132 Zie ook Wagenaar 2008.

zaken die gebruikt zijn tijdens de simulaties fictieve zaken, waarin informatie op een tamelijk overzichtelijke, gestructureerde, en beknopte wijze werd weergegeven. Dossiers van strafzaken zoals deze behandeld worden bij rechtbanken en gerechtshoven zijn minder gestructureerd en omvangrijker. Het gebruik van gesimplificeerde dossiers was echter noodzakelijk om de mate waarin informatie binnen de groep werd uitgewisseld op systematische wijze te kunnen onderzoeken. Desalniettemin wijken de in ons onderzoek gebruikte strafdossiers af van de werkelijkheid, waardoor de vraag kan ontstaan hoe de door ons gerapporteerde resultaten te vertalen zijn naar strafzaken waarvan de dossiers zeer omvangrijk zijn. Daar valt tegenin te brengen dat, zelfs op basis van gestructureerde en relatief 'dunne' dossiers, onze deelnemers gebruik maakten van een scala aan vuistregels. Dit schept de verwachting dat, wanneer gebruik gemaakt wordt van minder gestructureerde en aanzienlijk omvangrijkere dossiers, het gebruik van vuistregels onder tijdsdruk alleen maar toeneemt, of wellicht zelfs noodzakelijk is. Deze verwachting wordt mede ingegeven door de gehouden interviews met rechters, die in meerderheid aangaven dat de dossiers in sommige zaken zo omvangrijk zijn dat bestudering van alle informatie niet mogelijk is, en dat dit mede veroorzaakt wordt door tijdsdruk. Een definitief antwoord op deze vraag zal echter moeten komen uit vervolgonderzoek.

Een hieraan gerelateerde kwestie is het gebruik van de verborgenprofielsituatie in het tweede onderzoek. Beargumenteerd kan worden dat informatie uit een strafdossier zelden zo verdeeld is onder de leden van een meervoudige kamer dat de gedeelde informatie leidt tot een bepaalde uitspraak, en de ongedeelde informatie tot een andere uitspraak. De vraag is echter of dit inderdaad niet voorkomt. Uit de gesprekken met rechters bleek wel degelijk dat rechters, mede door tijdsdruk, in de raadkamer nieuwe informatie te horen krijgen van hun collega's. Dit suggereert dat ook in de rechtspraak een verborgenprofielsituatie kan ontstaan. Daar waar de hier gebruikte verborgenprofielsituatie een gestileerde simulatie van de meervoudige kamer betreft, maakt zij duidelijk wat er verkeerd zou kunnen gaan doordat leden van de kamer niet alle beschikbare informatie tot zich hebben genomen en geneigd zijn vooral over de bij ieder lid bekende informatie door te praten.

Ten slotte is de vraag in welke mate de resultaten van het derde en tevens laatste onderzoek vertaald kunnen worden naar de praktijk van de enkelvoudige en meervoudige kamer, waar immers geen lootjes gebruikt worden voor het vaststellen van de eis van de officier van justitie. Dat dit onderzoek liet zien dat zelfs een volledig arbitrair gekozen anker van invloed is op de strafmaat tijdens enkelvoudige en meervoudige besluitvorming doet echter vermoeden dat dit effect in de praktijk nog wel eens in sterkere mate zou kunnen

optreden, wanneer een anker (zoals de strafeis van het Openbaar Ministerie) wel een juridische grondslag heeft, maar niet noodzakelijkerwijze het enig juiste perspectief representeert. Daarnaast is het de vraag wat er gebeurt wanneer meerdere ankers aanwezig zijn, zoals het geval is in strafzaken, waarbij zowel de eis van de officier van justitie, als het voorstel van de advocaat van de verdachte als anker kan worden beschouwd. Ons is echter geen onderzoek bekend waarin deze vraag nader bestudeerd wordt, en vervolgonderzoek zal dan ook moeten uitwijzen wat de invloed is van de aanwezigheid van meerdere ankers.

6.3 Aanbevelingen

Op basis van de hierboven beschreven resultaten van de uitgevoerde onderzoeken en de interviews en gesprekken met rechters kan een aantal aanbevelingen geformuleerd worden. Deze aanbevelingen zijn onderverdeeld in drie categorieën. De eerste categorie betreft aanbevelingen rondom de structuur en opzet van de meervoudige kamer. De tweede categorie betreft aanbevelingen rondom de overlegcultuur binnen de meervoudige kamer. De derde categorie betreft aanbevelingen rondom de opleiding en kennis over besluitvorming van rechters.

6.3.1 Structuur van de meervoudige kamer

De eerste aanbeveling met betrekking tot de structuur en organisatie van de meervoudige kamer komt voort uit het eerste onderzoek. Uit dit onderzoek bleek dat, wanneer verschillende strafzaken achter elkaar behandeld werden en er een zekere tijdsdruk werd ervaren, de *gambler's fallacy* kan optreden. Niet uit te sluiten is dat de huidige opzet van de meervoudige kamer, met tot wel twaalf zaken achter elkaar, het optreden van de *gambler's fallacy* in de hand werkt. Dit geldt des te meer in die gevallen waarin vergelijkbare strafzaken (te denken valt bijvoorbeeld aan bolletjesslikkers) op dezelfde dag behandeld worden. Een oplossing voor deze mogelijke valkuil kan gezocht worden in de opzet van de huidige meervoudige kamer. Het raadkameroverleg kan bijvoorbeeld direct na afloop van de behandeling van de desbetreffende zaak gehouden worden, zoals al af en toe gebeurt, of er kunnen minder zaken per zitting/kamer behandeld worden. Een bijkomend advies is om te voorkomen dat vergelijkbare strafzaken op dezelfde dag worden behandeld, zoals meerdere bolletjesslikkerszaken of meerdere vergelijkbare overvallen. Deze situatie kan ertoe leiden dat de beschikbaarheidsvuistregel in sterkere mate optreedt, wat als gevolge kan hebben dat rechters de kans dat een gebeurtenis heeft plaatsgevonden (de verdachte is schuldig) overschatten omdat deze gebeurtenis makkelijk oproepbaar is in het geheugen.

Een tweede aanbeveling voor de huidige praktijk van de meervoudige kamer komt voort uit de interviews en gesprekken met rechters. Als belangrijkste oorzaak van tijds-

druk *tijdens* het raadkameroverleg werd genoemd dat het logistiek moeilijk is het overleg op een andere dag voort te zetten, in verband met de verschillende agenda's van de rechters en griffier. Een mogelijkheid om dit probleem te omzeilen zou zijn gedurende langere tijd dezelfde vaste samenstelling van een meervoudige kamer te hanteren. Dit zou het eenvoudiger moeten maken de agenda's dusdanig op elkaar af te stemmen dat er minder noodzaak ontstaat het raadkameroverleg binnen één dag af te ronden. Deze mogelijkheid heeft echter als potentieel nadeel dat het langere tijd in dezelfde samenstelling werken tot gevolg kan hebben dat leden van de meervoudige kamer de kritische houding ten opzichte van elkaars standpunten en oordelen verliezen, waardoor zaken als groepspolarisatie en tunnelvisie een belangrijkere rol kunnen gaan spelen. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de vraag wat de optimale duur van het samenwerken in een vaste samenstelling in de meervoudige kamer is. Een bijkomend advies is om per raadkamer een vervolgbijeenkomst te reserveren waar eventuele 'losse eindjes' en 'overloop' afgehandeld kunnen worden, en de motivaties gezamenlijk doorgenomen kunnen worden.

Een derde aanbeveling die betrekking heeft op de structuur van de meervoudige kamer volgt uit het onderzoek naar uitspraken van rechters in Israël. Uit dit onderzoek bleek dat naarmate de mentale en/of fysieke vermoeidheid toenam, rechters vaker beslissingen namen die de status quo in stand hielden. Deze vermoeidheid verdween echter na een pauze waarin ook gegeten werd. Uit dit onderzoek volgt dan ook de aanbeveling dat (eet)pauzes in acht dienen te worden genomen.

6.3.2 Overlegcultuur binnen de meervoudige kamer

Met betrekking tot de overlegcultuur binnen de meervoudige kamer kan een aantal aanbevelingen gedaan worden. De eerste aanbeveling betreft de wijze waarop informatie tijdens het raadkameroverleg besproken wordt, en de impliciete veronderstellingen die daar (veelal) aan ten grondslag liggen. Zo bleek uit de interviews met rechters dat het vaak ongebruikelijk is om tijdens het overleg in de raadkamer kenbaar te maken dat een deel van het dossier niet voldoende bestudeerd is. De impliciete, en in sommige gevallen expliciete aanname is dat alle leden van de raadkamer het dossier in zijn geheel bestudeerd hebben. Dat dit echter niet altijd het geval zal zijn kwam naar voren tijdens de interviews. Als redenen werden vooral tijdsdruk en de grote hoeveelheid informatie in een strafdossier genoemd.

Het feit, of de mogelijkheid, dat niet alle rechters het dossier in dezelfde mate bestudeerd hebben, hoeft echter niet tot problematische of kwalitatief minderwaardige besluitvorming te leiden. De unieke situatie, en potentiële grote meerwaarde van de meervoudige

kamer, waar meer hoofden meer weten dan één, en meer personen meer informatie tot zich kunnen nemen en verwerken leent zich bij uitstek voor een situatie waarin niet alle beslissers alle informatie hebben gelezen. Om deze meerwaarde echter tot uitdrukking te laten komen is het noodzakelijk dat het bij alle leden bekend is wanneer iemand bepaalde delen van een dossier niet gelezen heeft, zodat door middel van informatie-uitwisseling alle leden uiteindelijk over alle informatie kunnen beschikken. Hiervoor is een open overlegcultuur nodig, waarin men ervan uitgaat dat niet iedereen alles heeft kunnen lezen en waarin men elkaar moet kunnen bijpraten. Vanzelfsprekend moet een dergelijke open overlegcultuur hand in hand gaan met een grondig besef van individuele verantwoordelijkheid en mag deze niet leiden tot een situatie waarin ieder lid van de meervoudige kamer er impliciet of expliciet van uitgaat dat de collega's het dossier wel gelezen zullen hebben.

In een open overlegcultuur is collegialiteit van groot belang.[133] Collegialiteit wordt gezien als een van de meest onderscheidende kenmerken van de rechterlijke organisatie,[134] en is daarmee een veel besproken maar weinig onderzocht fenomeen.[135] Een hoge mate van professionele collegialiteit behelst de collegiale norm om als groep, in een sfeer van fatsoen en onderling respect, te discussiëren en te luisteren, zodat het gezamenlijke doel (de juiste rechtsinterpretatie vinden) zo goed mogelijk wordt uitgevoerd.[136] Tevens behelst collegialiteit de norm om kritisch te reflecteren op elkaars ideeën en informatie.

Juist van deze norm wordt verondersteld dat die een positieve bijdrage levert aan de kwaliteit van de meervoudige besluitvorming. Uit onderzoek is gebleken dat groepen waar sprake is van een dergelijke norm, meer informatie delen dan groepen met een consensusnorm, en dit leidt uiteindelijk tot betere beslissingen.[137] In kritische groepen zullen verschillende meningen aan bod komen, en ontstaat een cultuur van het delen van informatie, ook wanneer deze informatie slechts bij één persoon aanwezig is. Het is daarbij echter essentieel dat (1) ieder zijn uiterste best doet zo goed en volledig mogelijk te zijn voorbereid en (2) het algemeen geaccepteerd is dat niet elk lid altijd alle informatie in een dossier in gelijke mate bestudeerd heeft.

Een hieraan gerelateerde aanbeveling is om, per toerbeurt, een 'advocaat van de duivel' in te stellen – één persoon die een tegengestelde mening verkondigt.[138] Eerder onderzoek heeft laten zien dat de aanwezigheid van afwijkende meningen intensieve informatieverwerking bevordert.[139] Ook voor deze aanbeveling

133 We danken Tim de Wilde voor zijn inbreng op dit punt.
134 Edwards 2003; Coffin 1980.
135 Caminker 1999; Kornhauser & Sager 1993.
136 Edwards 2003.
137 Postmes e.a. 2001.
138 Schweiger e.a. 1989.
139 Schulz-Hardt e.a. 2002.

geldt echter dat er een norm om kritisch te zijn aanwezig moet zijn in de meervoudige kamer, waardoor het uiten van afwijkende meningen geaccepteerd en aangemoedigd wordt.

Wanneer aan de randvoorwaarde van professionele kwaliteit, en de daarbij behorende kritieke norm voldaan is, is een situatie denkbaar waarin, bijvoorbeeld bij zeer omvangrijke dossiers, voor aanvang van de zitting besproken wordt welk lid van de meervoudige kamer welke informatie grondig bestudeert en welke informatie meer oppervlakkig. Indien deze afspraak bekend is bij alle leden van de meervoudige kamer kan de informatie tijdens het raadkameroverleg opgevraagd en uitgewisseld worden. Deze mogelijkheid heeft tot nadeel dat bepaalde informatie slechts bij één persoon bekend is, wat bijvoorbeeld als gevolg van statusverschillen kan leiden tot een onevenwichtige weging van alle beschikbare informatie. Dit zou echter ondervangen kunnen worden door de informatie in een dossier dusdanig onder de leden te verdelen dat alle informatie door ten minste twee personen grondig wordt bestudeerd.

6.3.3 Opleiding tot besluitvormers

De laatste aanbeveling die gemaakt kan worden op basis van het onderhavige onderzoek betreft de opleiding van rechters. Kennis omtrent, en oefening met besluitvorming en de potentiële gevaren van het gebruik van vuistregels, beperken het gebruik ervan en bevorderen de kwaliteit van zowel enkelvoudige als meervoudige besluitvorming. Naast grondige juridische scholing hebben rechters, ons inziens, baat bij een continue scholing in de cognitieve en gedragsmatige processen die spelen bij oordeels- en besluitvorming in zowel de enkelvoudige als de meervoudige kamer. Tijdens de interviews en gesprekken met rechters bleek telkens weer het belang van de overlegcultuur, de groepsdynamische processen, de onderlinge afstemming en rol van de voorzitter. Dergelijk inzicht in groepsdynamische processen wordt nu veelal in de praktijk opgedaan, terwijl het in de opleiding vroegtijdig kan worden gedoceerd.

6.4 Dank

We willen dit rapport afsluiten met het uitspreken van onze dank aan een aantal personen die, op verschillende momenten, een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit project: dhr. T.R.W. de Wilde, dhr. drs. T.J. de Geus, mw. prof. dr. L.E. de Groot-van Leeuwen, mw. dr. S. Verberk, dhr. dr. A. Klijn, dhr. dr. F. van Dijk, en alle anonieme rechters die zo belangeloos hun tijd en inzichten beschikbaar stelden.

Literatuur

Ayton & Fischer 2004
P. Ayton & I. Fischer, 'The hot-hand fallacy and the gambler's fallacy: Two faces of subjective randomness?' *Memory and Cognition* 2004, 32, p. 1369-1378.

Baas e.a. 2010
R. Baas, L. de Groot-van Leeuwen & M. Laemers, *Rechtspreken: samen of alleen*, Research Memoranda 5, jaargang 6, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2010.

Baker & Petty 1994
S. Baker & R. Petty (1994), 'Majority and minority influence: source-position imbalance as a determinant message scrutiny', *Journal of Personality and Social Psychology* 1994, 67, p. 5-19.

Bornstein & Emler 2001
B.H. Bornstein & A.C. Emler, 'Rationality in medical decision-making: A review of the literature on doctors' decision-making biases', *Journal of Evaluation in Clinical Practice* 2001, 7, p. 97-107.

Bottom & Studt 1993
W.P. Bottom & A. Studt, 'Framing effects and the distributive aspect of integrative bargaining', *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 1993, 56, p. 459-474.

Cacioppo e.a. 1996
J.T. Cacioppo, R.E. Petty, J.A. Feinstein & W.B. Jarvis, 'Dispositional differences in cognitive motivation: The life and times of individuals varying in need for cognition', *Psychological Bulletin* 1996, 119, p. 197-253.

Caminker 1999
E.H. Caminker, 'Sincere and strategic voting norms on multimember courts', *Michigan Law Review* 1999, 97, p. 2297-2298.

Casscells e.a. 1978
W. Casscells, A. Schoenberger & T.B. Graboys, 'Interpretation by Physicians of Clinical Laboratory Results', *New England Journal of Medicine* 1978, 299, p. 999-1001.

Chaiken & Trope 1999
S. Chaiken & Y. Trope, *Dual-process theories in social psychology*, New York: Guilford 1999.

Coffin 1980
F.M. Coffin, *The ways of a judge: reflection from the federal appellate bench*, Boston: Houghton Mifflin Co. 1980.

Corstens 1999
G.J.M. Corstens, 'De alleensprekende rechter', *Nederlands Juristenblad* 1999, p. 392-393.

Crombag e.a. 2009
H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Dubieuze zaken: de psychologie van strafrechtelijk bewijs*, Amsterdam: Olympus 2009.

Crombag e.a. 1996
H.F.M. Crombag, W.A. Wagenaar & P.J. van Koppen, 'Crashing memories and the problem of source monitoring', *Applied Cognitive Psychology* 1996, 10, p. 95-104.

Danziger e.a. 2011
S. Danziger, J. Levav & L. Avnaim-Pesso, 'Extraneous factors in judicial decisions', *Proceedings of the National Academy of Sciences* 2011, 108, p. 6889-6892.

Dawes 2006
R.M. Dawes, 'An analysis of structural availability biases, and a brief study', in: K. Fiedler & P. Juslin (red.), *Information sampling and adaptive cognition*, New York: Cambridge University Press 2006, p. 147-152.

Dawson & Arkes 1987
N.V. Dawson & H.R. Arkes, 'Systematic errors in medical decision making: judgment limitations', *Journal of General Internal Medicine* 1987, 2, p. 183-187.

Devine e.a. 2001
D.J. Devine, L.D. Clayton, B.B. Dunford, R. Seying, & J.W. Pryce, 'Jury decision making: 45 years of empirical research on deliberating groups', *Psychology, Public Policy and Law* 2001, 7, p. 622-727.

Dhami 2003
M.K. Dhami, 'Psychological models of professional decision making', *Psychological Science* 2003, 14, p. 175-180.

Van Dijk e.a. 2012
F. van Dijk, E. Sonnemans & E. Bauw, *Judicial error by teams and individuals*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2012, www.rechtspraak.nl/English/Publications.

Van Dijk & Sonnemans 2009
F. van Dijk & J. Sonnemans, *Kansrekening en strafrechtspraak: fouten bij beslissen onder onzekerheid*, Rechtstreeks 4, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2009.

Dijsterhuis e.a. 2003
B.M. Dijksterhuis, M.J.G. Jacobs & W.M. de Jongste, *De competentiegrens van enkelvoudige kamers in strafzaken*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

De Dreu & Beersma 2010
C.K.W. de Dreu & B. Beersma, 'Team confidence, motivated information processing, and dynamic group decision making', *European Journal of Social Psychology* 2010, 40, p. 1110-1119.

De Dreu e.a. 2008
C.K.W. de Dreu, B.A. Nijstad & D. van Knippenberg, 'Motivated information processing in group judgment and decision making', *Personality and Social Psychology Review* 2008, 12, p. 22-49.

De Dreu & Van Kleef 2004
C.K.W. de Dreu & G.A. van Kleef, 'The influence of power on the information search, impression formation, and demands in negotiation,' *Journal of Experimental Social Psychology* 2004, 40, p. 303-319.

De Dreu 2003
C.K.W. de Dreu, 'Time pressure and closing of the mind in negotiation', *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 2003, 91, p. 280-295.

De Dreu & Carnevale 2003
C.K.W. de Dreu & P.J.D. Carnevale, 'Motivational bases for information processing and strategic choice in conflict and negotiation', in: M.P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology* (vol. 35), New York: Academic Press 2003, p. 235-291.

De Dreu e.a. 2000
C.K.W. de Dreu, S. Koole & W. Steinel, 'Unfixing the fixed-pie: A motivated information-processing account of integrative negotiation', *Journal of Personality and Social Psychology* 2000, 79, p. 975-987.

De Dreu & McCusker 1997
C.K.W. de Dreu & C. McCusker, 'Gain-loss frames in two-person social dilemmas: A transformational analysis', *Journal of Personality and Social Psychology* 1997, 72, p. 1093-1106.

Edwards 2003
H.T. Edwards, 'The effects on collegiality on judicial decision making', *University of Pennsylvania Law Review* 2003, 5, p. 1639-1690.

Englich e.a. 2006
B. Englich, T. Mussweiler & F. Strack, 'Playing dice with criminal sentences: The influence of irrelevant anchors on experts' judicial decision making,' *Personality and Social Psychology Bulletin* 2006, 32, p. 188-200.

Englich e.a. 2005
B. Englich, T. Mussweiler & F. Strack, 'The last word in court: A hidden disadvantage for the defense', *Law and Human Behavior* 2005, 29, p. 705-722.

Fox & Birke 2002
C.R. Fox & R. Birke, 'Forecasting trial outcomes: Lawyers assign higher probability to possibilities that are described in greater detail', *Law and Human Behavior* 2002, 26, p. 159-173.

Fraidin 2004
S.N. Fraidin, 'When is one head better than two? Interdependent information in group decision making', *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 2004, 93, p. 102-113.

De Grada e.a. 1999
E. de Grada, A.W. Kruglanski, L. Mannetti & A. Pierro, 'Motivated cognition and group interaction: Need for closure affects the contents and processes of collective negotiations,' *Journal of Experimental Social Psychology* 1999, 35, p. 346-365.

Gruenfeld e.a. 1998
D.H. Gruenfeld, M.C. Thomas-Hunt & P.H. Kim, 'Cognitive flexibility, communication strategy, and integrative complexity in groups: Public versus private reactions to majority and minority status,' *Journal of Experimental Social Psychology* 1998, 34, p. 202-226.

Guthrie e.a. 2001
C. Guthrie, J.J. Rachlinski & A.J. Wistrich, 'Inside the judicial mind,' *Cornell Law Review* 2001, 93, p. 1-43.

Hartendorp 2007
R.C. Hartendorp, 'Dialogen tussen rechters,' in: E.T. Feteris, H. Kloosterhuis, H.J. Plug & J.A. Pontier (red.), *Alles afwegende… Bijdragen aan het vijfde symposium juridische argumentatie. Rotterdam 22 juni 2007*, Nijmegen: Ars Aegui Libri 2007, p. 77.

Hastie & Dawes 2001
R. Hastie & R.M. Dawes, *Rational choice in an uncertain world,* Thousand Oaks, CA: Sage Publications 2001.

Hastie e.a. 1999
R. Hastie, D. Schkade & J.W. Payne, 'Juror Judgments in Civil Cases: Effects of Plaintiff's Request and Plaintiff's Identity on Punitive Damage Awards,' *Law and Human Behavior* 1999, 23, p. 445-470.

Hastie e.a. 1986
R. Hastie, S.D. Penrod & N. Pennington, *Inside the jury*, Cambridge: Harvard University Press 1986.

Hertel e.a. 2000
G. Hertel, N.L. Kerr & L.A. Messé, 'Motivation gains in performance groups: Paradigmatic and theoretical developments on the Kohler effect', *Journal of Personality and Social Psychology* 2000, 79, p. 580-601.

Van Heukelom 1859
W. van Heukelom, *De alléén-regtsprekende regter*, Amsterdam: Johannes Müller 1859.

Hinsz e.a. 1997
V.B. Hinsz, R.S. Tindale & D.A. Vollrath, 'The emerging conceptualization of groups as information processes', *Psychological Bulletin* 1997, 121, p. 43-64.

Iyengar & Lepper 2000
S.S. Iyengar & M.R. Lepper, 'When choice is demotivating', *Journal of Personality and Social Psychology* 2000, 79, p. 995-1006.

Janis & Mann 1977
I.L. Janis & L. Mann, *Decision making: A psychological analysis of conflict, choice and commitment*, New York: Free Press 1977.

Janis 1972
I.L. Janis, Victims of groupthink, Boston: Houghton-Mifflin 1972.

Kahneman 1992
D. Kahneman, 'Reference points, anchors, norms, and mixed feelings', *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 1992, 51, p. 296-312.

Kahneman & Tversky 1984
D. Kahneman & A. Tversky, 'Choices, Values and Frames', *American Psychologist* 1984, 39, p. 341-350.

Kahneman & Tversky 1972
D. Kahneman & A.Tversky, 'Subjective Probability: A Judgment of Representativeness', *Cognitive Psychology* 1972, 3, p. 430-454.

Kassin 1997
S.M. Kassin, 'The psychology of confession evidence,' *American Psychologist* 1997, 52, 221-233.

Kassin & Gudjonsson 2004
S.M. Kassin & G.H. Gudjonsson, 'The psychology of confessions, a review of the literature and issues,' *Psychological Science in the Public Interest* 2004, 2, p. 33-67.

Kelly & Karau 1999
J.R. Kelly & S.J. Karau, 'Group decision making: The effects of initial preferences and time pressure', *Personality and Social Psychology Bulletin* 1999, 25, p. 1342-1354.

Kelman e.a. 1996
M. Kelman, Y. Rottenstreich & A.Tversky, 'Context-Dependence in Legal Decision Making', *Journal of Legal Studies* 1996, 25, p. 287-88.

Keren & Lewis 1994
G. Keren & C. Lewis, 'The two fallacies of gamblers: Type I and Type II', *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 1994, 60, p. 75-89.

Van Knippenberg e.a. 2004
D. van Knippenberg, C.K.W. de Dreu & A.C. Homan, 'Work group diversity and group performance: An integrative model and research agenda', *Journal of Applied Psychology* 2004, 89, p. 1008-1022.

Van Koppen & Schalken 2004
P.J. van Koppen & T.M. Schalken, 'Rechterlijke denkpatronen als valkuilen', in: J.W. de Keijser & H. Elffers (red.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2004, p. 122-123.

Kornhauser & Sager 1993
L.A. Kornhauser & L.C. Sager, 'The one and the many: Adjudication in collegial courts', *California Law Review* 1993, 81, p. 1-59.

Kruglanski e.a. 2006
A.W. Kruglanski, A. Pierro, L. Mannetti & E. de Grada, 'Groups as epistemic providers: Need for closure and the unfolding of group centrism', *Psychological Review* 2006, 113, p. 84-100.

Kruglanski & Freund 1983
A.W. Kruglanski & T. Freund, 'The freezing and unfreezing of lay inferences: Effects of impressional primacy, ethnic stereotyping, and numerical anchoring', *Journal of Experimental Social Psychology* 1983, 19, p. 448-468.

Kruglanski & Webster 1996
A.W. Kruglanski & D.M. Webster, 'Motivated closing of the mind: "Seizing" and "freezing"', *Psychological Review* 1996, 103, p. 263-283.

Laughlin & Ellis 1986
P.R. Laughlin & A.L. Ellis, 'Demonstrability and social combination processes on mathematical intellective tasks', *Journal of Experimental Social Psychology* 1986, 22, p. 173-189.

Laughlin e.a. 2006
P.R. Laughlin, E.C. Hatch, J.S. Silver & L. Boh, 'Groups perform better than the best individuals on letters-to-numbers problems: Effects of group size,' *Journal of Personality and Social Psychology* 2006, 90, p. 644-651.

Lerner & Tetlock 1999
J.S. Lerner & P.E. Tetlock, 'Accounting for the effects of accountability,' *Psychological Bulletin* 1999, 125, p. 255-275.

Levav e.a. 2010
J. Levav, H. Heitmann, A. Herrmann & S.S. Iyengar, 'Order in product customization decisions: Evidence from field experiments', *Journal of Political Economy* 2010, *118*, p. 274-299.

MacCoun 1989
R.J. MacCoun, 'Experimental research on jury decision making', *Science* 1989, 244, p. 1046-1050.

Morris e.a. 1999
M.W. Morris, R.P. Larrick & S.K. Su, 'Misperceiving negotiation counterparts: When situationally determined bargaining behaviors are attributed to personality traits', *Journal of Personality and Social Psychology* 1999, 77, p. 52-67.

Moscovici & Zavalloni 1969
S. Moscovici & M. Zavalloni, 'The group as a polarizer of attitudes', *Journal of Personality and Social Psychology* 1969, 12, p. 125-135.

Muraven & Baumeister 2000
M. Muraven & R.F. Baumeister, 'Self-regulation and depletion of limited resources: Does self-control resemble a muscle?' *Psychological Bulletin* 2000, 126, p. 247-259.

Mussweiler & Strack 2000
T. Mussweiler & F. Strack, 'Numeric judgments under uncertainty: The role of knowledge in anchoring', *Journal of Experimental Social Psychology* 2000, 36, p. 495-518.

Myers & Lamm 1976
D.G. Myers & H. Lamm, 'The group polarization phenomenon', *Psychological Bulletin* 1976, 83, p. 602-627.

Neuborne 1992
B. Neuborne, 'Of sausage factories and syllogism machines: Formalism, Realism, and exclusionary selection techniques', *New York University Law Review* 1992, 67, p. 419-421.

Neuschatz e.a. 2008
J.S. Neuschatz, D.S. Lawson, J.K. Swanner, C.A. Meissner & J.S. Neuschatz, 'The effects of accomplice witnesses and jailhouse informants on jury decision making', *Law and Human Behavior* 2008, 32, p. 137-149.

Nevicka e.a. 2011
B. Nevicka, F.S. ten Velden, A.H.B. de Hoogh & A.E.M. van Vianen, 'Reality at odds with perceptions: Narcissistic leaders and group performance', *Psychological Science* 2011, 22, p. 1259-1264.

Nijstad & Kaps 2008
B.A. Nijstad & S.C. Kaps, 'Taking the easy way out: Preference diversity, decision strategies, and decision refusal in groups', *Journal of Personality and Social Psychology* 2008, 94, p. 860-870.

Payne e.a. 1995
J.W. Payne, J.R. Bettman & E.J. Johnson, 'An information processing perspective on choice', in: J. Busemeyer, D.L. Medin & R. Hastie (red.), *Decision Making from a Cognitive Perspective*, San Diego, CA: Academic Press 1995, p. 137-175.

Payne e.a. 1993
J.W. Payne, J.R. Bettman & E. Johnson, *The adaptive decision maker*, Cambridge, England: Cambridge University Press 1993.

Pocheptsova e.a. 2009
A. Pocheptsova, O. Amir, R. Dhar & R.F. Baumeister, 'Deciding without resources: Resource depletion and choice in context', *Journal of Marketing Research* 2000, 46, p. 344-355.

Pogarsky & Piquero 2003
G. Pogarsky & A.R. Piquero, 'Can punishment encourage offending? Investigating the resetting effect', *Journal of Research in Crime and Delinquency* 2003, 40, p. 95-120.

Postmes e.a. 2001
T. Postmes, R. Spears & S. Cihangir, 'Quality of decision making and group norms', *Journal of Personality and Social Psychology* 2001, 80, p. 918-930.

Raad voor de rechtspraak 2010
De rechtspraak, Jaarverslag 2010, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2010.

Ritov 1996
I. Ritov, 'Anchoring in a Simulated Competitive Market Negotiation', *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 1996, 67, p. 16-25.

Ross 1977
L. Ross, 'The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process', in: L. Berkowitz (red.), *Advances in experimental social psychology* (vol. 10), New York: Academic Press 1977, p. 173-220.

Samuelson & Zeckhauser 1988
W. Samuelson & R. Zeckhauser, 'Status Quo Bias in Decision Making', *Journal of Risk and Uncertainty* 1988, 7, p. 7-59.

Scholten e.a. 2007
L. Scholten, D. van Knippenberg, B.A. Nijstad & C.K.W. de Dreu, 'Motivated information processing and group decision making: Effects of process accountability on information processing and decision quality', *Journal of Experimental Social Psychology* 2007, 33, p. 539-552.

Schulz-Hardt e.a. 2002
S. Schulz-Hardt, M. Jochims & D. Frey, 'Productive conflict in group decision making: Genuine and contrived dissent as strategies to counteract biased information seeking', *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 2002, 88, p. 563-586.

Schulz-Hardt e.a. 2000
S. Schulz-Hardt, D. Frey, C. Luthgens & S. Moscovici, 'Biased information search in group decision making', *Journal of Personality and Social Psychology* 2000, 78, p. 655-669.

Schweiger e.a. 1989
D. Schweiger, W. Sandberg & P. Rechner, 'Experiential effects of dialectical inquiry, devil's advocacy, and consensus approaches to strategic decision making', *Academy of Management Journal* 1989, 32, p. 745-772.

Sedikides e.a. 2002
C. Sedikides, K.C. Herbst, D.P. Hardin & G.J. Dardis, 'Accountability as a deterrent to self-enhancement: The search for mechanisms', *Journal of Personality and Social Psychology* 2002, 83, p. 592-605.

Shestowsky 2004
D. Shestowsky, 'Procedural preferences in alternative dispute resolution', *Psychology, Public Policy and Law* 2004, 10, p. 211-249.

Siegel-Jacobs & Yates 1996
K. Siegel-Jacobs & J.F. Yates, 'Effects of procedural and outcome accountability on judgment quality', *Organizational Behavior and Human Performance* 1996, 65, p. 1-17.

Simonson & Staw 1992
I. Simonson & B.M. Staw, 'Deescalation strategies: A comparison of techniques for reducing commitment to loosing courses of action', *Journal of Applied Psychology* 1992, 77, p. 419-426.

Stasser & Titus 1987
G. Stasser & W. Titus, 'Effects of information load and percentage of shared information on the dissemination of unshared information during group discussion', *Journal of Personality and Social Psychology* 1987, 53, p. 81-93.

Steiner 1972
I. Steiner, *Group process and productivity*, New York: Academic Press 1972.

Sunstein 2005
C.R. Sunstein, 'Group judgments: Deliberation, statistical means, and information markets', *New York University Law Review* 2005, 80, p. 962-1049.

Sunstein e.a. 1998
C.R. Sunstein, D. Kahneman & D. Schkade, 'Assessing Punitive Damages', *Yale Law Journal* 1998, 107, p. 2071- 2153.

Tetlock 1992
P.E. Tetlock, 'The impact of accountability on judgment and choice: Toward a social contingency model', in: L. Berkowitz (red.), *Advances in Experimental Social Psychology* (vol. 25), New York: Academic Press 1992, p. 331-376.

Thompson e.a. 2001
M.M. Thompson, M.E. Naccarato, K.C.E. Parker & G.B. Moskowitz, 'The personal need for structure and personal fear of invalidity measures: Historical perspectives, current applications, and future directions', in: G.B. Moskowitz (red.), *Cognitive social psychology: The Princeton symposium on the legacy and future of social cognition*, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers 2001, p. 19-39.

Tindale & Larson 1992
R.S. Tindale & J.R. Larson, 'Assembly bonus effect or typical group performance? A comment of Michaelsen, Watson, and Black', *Journal of Applied Psychology* 1992, 77, p. 102-105.

Tversky & Kahneman 1974
A. Tversky & D. Kahneman, 'Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases', *Science* 1974, 185, p. 1124-1131.

Tversky & Kahneman 1971
A. Tversky & D. Kahneman, 'Belief in the Law of Small Numbers', *Psychological Bulletin* 1971, 76, p. 105-110.

Vohs e.a. 2008
K.D. Vohs, R.F. Baumeister, J.M. Twenge, N.M. Nelson, C.D. Rawn, B.J. Schmeichel & D.M. Tice, 'Making choices impairs subsequent self-control: A limited resource account of decision making, self-regulation, and active initiative', *Journal of Personality and Social Psychology* 2008, 94, p. 883-898.

Wagenaar 2008
W.A. Wagenaar, *Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken. Bewijsbeslissingen, straffen en hun argumentatie*, Research Memoranda 2, jaargang 4, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2008.

Wright 1974
P. Wright, 'The Harassed Decision Maker: Time Pressures, Distractions and the Use of Evidence', *Journal of Applied Psychology* 1974, 59, p. 555-561.

Over de auteurs

Femke ten Velden is universitair docent en onderzoeker bij de Afdeling Psychologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zij doceert in de Master Arbeids- en Organisatiepsychologie over conflict, onderhandeling en individuele en groepsbesluitvorming. Haar onderzoek richt zich op de psychologische processen die ten grondslag liggen aan succesvolle (groeps)besluitvorming. Daarnaast verricht zij onderzoek naar onderhandelingen, conflict en competitie.

Carsten de Dreu is hoogleraar psychologie aan de Universiteit van Amsterdam, fellow van de Association for Psychological Science en lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Hij is gespecialiseerd in de psychologische grondslagen van groepsbesluitvorming, de regulatie van sociale conflicten, creativiteit en innovatie. Hij publiceerde hierover in gezaghebbende wetenschappelijke tijdschriften, zoals *Science*, *Psychological Bulletin* en *Psychological Science*. Hij schreef diverse boeken, waaronder *Bang voor conflict?* (2005/2008). Voor zijn onderzoek ontving hij diverse onderscheidingen van onder andere de 'European Association for Social Psychology' en de 'Academy of Management'.